

ИЗДАТЕЛ

НАУЧНО СПИСАНИЕ ЗА КНИГАТА

година VII

2005 / брой 4

В броя:

- Принос към българската книга
- Издателски процеси между деветте световни войни
- Интервю с проф. д-р Минчо Семов
- Антон Дончев в оптиката на българската библиография
- Научни форуми
- Книгопис

ДИРЕКТОР

доц. д-р ик.н. Стоян Денчев

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ**Главен редактор**

доц. д-р Лъчезар Георгиев

Зам.-главен редактор

доц. д-р Петър Парижков

проф. д-н Иван Харалампиев

доц. д-р Стефан Коларов

доц. д-р Атанас Дерменджиев

доц. д-р Мария Младенова

Технически редактор

Райна Карабоева

Коректор

Цветанка Рашкова

Графичен дизайн

Стефан Василев

Научни консултанти

проф. д-н Ани Гергова

проф. д-р Анчо Калоянов

5000 Велико Търново

ул. „Теодосий Търновски“ № 2,

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

1784 София

бул. „Цариградско шосе“ № 119

Специализирано висше училище по

библиотекознание и информационни технологии

ИЗДАТЕЛ ПРИЧИЛ

НАУЧНО СПИСАНИЕ ЗА КНИГАТА

ГODINA VII, № 4, 2005

ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ

„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

СПЕЦИАЛИЗИРАНО ВИШЕ УЧИЛИЩЕ

ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

Съдържание

Принос към българската книга	2
Доц. д-р Лъчезар Георгиев	
Издателски процеси между двете световни войни	3
Емилия Валентинова Николаева	
25-ти Международен панаир на книгата	20
Константина Недкова	
„Не бойте се – страшното е напред“	
Интервю с проф. д-р Минчо Семов	22
Виолета Божилова	
За плеядата преподаватели в Държавния	
библиотекарски институт	26
Таня Тодорова	
Книгите и четенето в сп. „Български	
книжици“ (1858 – 1862) 	30
Ас. Десислава Андреева	
AL-JAZEERA: Медийната перла на арабския свят 	34
Доц. д-р Петър Парижков	
Антон Дончев в оптиката	
на българската библиография	43
Юрий Лабинцев, Лариса Шчавинская	
Забележителен труд на българските учени	47
Александра Куманова	
„Нека цяла Русия се преверне в една библиотека“	50
Издател	
Трета национална конференция „Книгата и	
„безкнижната“ цивилизация“	57
Нови книги за колибарския Тревненски	
и Килифарски Предбалкан 	58
Четвърта национална конференция „Библиотеки –	
четене – комуникации“	59

С НЯКОЛКО НАСЪРЧИТЕЛНИ ДУМИ

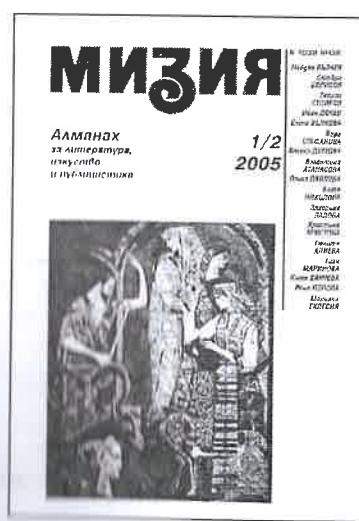
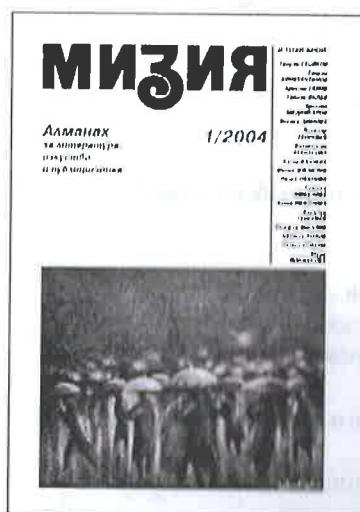
ПРИНОС КЪМ БЪЛГАРСКАТА КНИГА

Дружеството на писателите в Плевен е една от малкото творчески структури у нас, които запазиха своето единство, развиват активна издателска дейност и макар 65-те му членове да са от различни писателски съюзи, обединява ги любовта към словото, към книгата, към магията на духовните, непреходните ценности.

Изданията на плевенските автори са отпечатани в София, Велико Търново, Плевен и други големи издателски центрове. Отличават се с добър печат, стилно оформление, удачно съчетание на илюстрации и слолучливи графични решения.

Плевенските писатели не странят един от друг, не странят от обществения живот, съвместно участват в промоции на нови книги, реализират и международни изяви. Дял за това има и управителният съвет на плевенското писателско дружество с председател г-н Стефан Молов, който е и неуморен инициатор на много творчески срещи, премиери на нови книги, съвместни инициативи с писатели от Република Маке-

дния, Румъния, Украйна. Принос за добрата работа в полза на българската книга има плевенското кметство и общината, които са предоставили творчески домове и места за местните автори – писатели и журналисти, подпомагат и комуникациите с творчески организации и съюзи, откливат радушно на писателските прояви. Тук следва да кажем насырчилни добри думи за алманаха за литература, изкуство и публицистика „Мизия“, чито броеве бяха реализирани през последните години от великовековното издателство „Фабер“ под редакцията на г-н Георги Стойков, а впоследствие и от столичната издателска къща „Пламък“, и бяха отпечатвани с подкрепата на община Плевен с кмет Найден Зеленогорски, плевенските книжарници „Грамма“ и други местни фирми и творци от града. Вярна на убеждението, че алманахът е само чисто местно издание, редколегията на изданието приема за публикуване и творци от съседни културни средища на Мизия, както и на творци – студенти и ученици.

ИЗДАТЕЛСКИ ПРОЦЕСИ МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ

Доц. д-р Лъчезар Георгиев

1. Характеристики и структури на печатарското дело у нас след Първата световна война

Печатарството в България след известен застой по време на Първата световна война отново се стабилизира в началото на 20-те години на XX век. Появяват се нови структури – на по-крупни издателски сдружения и организации с частни и кооперативни капитали. Заедно с това продължава институционализирането на родното печатарство. Безспорно най-голям е делът на Държавна печатница в столицата, като тук продължава да излиза издателска продукция на водещите държавни институции и ведомства, печатат се изданията на Софийския университет, съчинения на утвърдени писатели като Иван Вазов. Утвърждава своята дейност и Придворна печатница като една от водещите и модерно оборудвани за времето си полиграфически предприятия. Още в навечерието на Балканските войни тук се печатат някои по-специализирани издания с повече илюстративен материал като „Художник“, „Картинна галерия“, „Художествена култура“, но и специализирани научни и професионални издания като Списание на Българското икономическо дружество, „Банков преглед“, Списание на Българското инженеро-архитектурно дружество, годишният на Софийския университет, списанията „Пропаганда“, „Учител“, „Ловец“. Предимство на печатницата е машината за трицветен висок печат и линотипната наборна машина. Още в първото десетилетие е внедрена електрическата тяга, с която осезателно се улеснява полиграфическият процес при подготовката и отпечатването на книгата. В някои издания предприятието се отбелязва като Царска придворна пе-

чатница Ив. Кадела. Тук излизат например повечето от томовете на Ив. Вазов „Пълно събрание съчиненията“ на издателя Александър Паскалев между 1911–1918 г.; същият издател предпочита отново Придворна печатница, за да отпечата „Съчинения“ на Иван Вазов през 1921–1922 г. в библиотека „Родна литература“. Нека не пропускаме и факта, че още през 90-те години на XIX век, когато Придворна печатница е собственост на Б. Шимачек, тук се печата знаменитото второ издание на романа „Под игото“ на книжаря-издател Тодор Ф. Чипев, с илюстрации от Пиетровски, Обербауер, Митов и Мърквичка (1894). Между двете световни войни издателят Т.Ф. Чипев прави още едно издание на романа, които излизат в столичната печатница „Елит“ (1920). Романът обаче продължава да е популярен и други издатели също правят издания – Борис Васов реализира „Под игото“ в софийската печатница „Художник“ през 1927 г. в 10 поредни книжки (Библиотека „Иван Вазов“ № 31–40), през 1935 г. прави второ издание, при това в тираж 3000, а през 1943 г. в столичната печатница „Факел“ е реализирано и четвърто издание в доста солиден за времето тираж – 5000 екземпляра. „Под игото“ се печата в печатница „Художник“ и през 1943 г., вече като издание на „Хемус“, също в тираж 5000, като издателството след успеха на първото прави и второ издание, вече в собствената си печатница, при това тиражът е увеличен двойно. Издателят Т. Ф. Чипев пък в периода между двете световни войни реализира драматизация на „Под игото“, излязла през 1911 г. в печатницата на П. М. Бъзайтов в №3 на библиотека „Българска литература“. Издателят улучва

удачен момент, когато писаната успешно е представена около година по-рано в Народния театър (16 декември 1910 г.). Но и софийското издателство „Факел“, на фона на тревожните събития около началото на Втората световна война счита за актуално и с патриотичен подтекст, в годината, когато на България е върната Южна Добруджа, да отпечата същата писана в печатница „Гутенберг“ (Библиотека Иван Вазов № 108). Тиражът също не е малък за драматично произведение – 2000 екземпляра. Посочените примери сочат, че българските издатели и печатари в различни периоди, свързани с върхови моменти от най-новата ни история, се обръщат към творчеството на авторитетни български автори, считани за обединителен мост между поколенията с ярките патриотични послания в дни на изпитания за народ и държава.

Трябва да отбележим, че още през драматичните години на Първата световна война една от малкото държавни структури, която функционира с успех, е армейският военно-издателски фонд. Той има характер на издателско-полиграфически комплекс – издателство с широк сътруднически апарат от писатели и журналисти, печатница и книжарница. Неговите издания, както и цялата структура, се финансира от военното министерство. Издават се авторитетни периодични издания като „Военен журнал“, „Военно-исторически сборник“, „Подофицерски журнал“, „Български воин“, в. „Народна отбрана“ и библиотечната поредица „Военна библиотека“. През Първата световна война спечелва популярност „Походна военишка библиотека“, чийто издател е „Щабът на действуващата армия“, а основната част от книгите излизат в печатницата на седмичника „Военни известия“. Сред авторите на библиотеката са класици на българската литература – Иван Вазов, Алекс Константинов, Любен Каравелов, Елин Пелин, Йордан Йовков и др.

Непосредствено след войната Печатницата на армейския военно-издателски фонд е разположена на софийската улица „Оборище“ № 2. Тя продължава дейността на печатницата на дълголетното списание „Военен журнал“ (1888–1947, с прекъсвания). Наред със специализираните издания по въпросите на отбраната и армията печатницата приема и реализира отпечатването на такива значими издания в родната ни периодика като „Юридическа мисъл“, „Звено“, „Пролом“, поредиците „Древна България“, „Географско четиво“, периодичният сборник „Годишник на журналистите“. Една част от работата на печатницата

включва поръчки за изработка на всякаква акциденция на столичните банки и акционерни дружества като търговски бланки, формуляри, ведомости, фишове, правейки и специални отстъпки за по-високите тиражи. Голям е делът на банковите книжа, на циркулярите, визитните картички, сватбени и други видове покани. Изработват се разнообразни рекламни материали и календари. Наред с това Печатницата на армейския военно-издателски фонд печата учебници, научни трудове, лекции, отделни книги. Модерното за епохата полиграфическо предприятие работи с разнообразни наборни и заглавни шрифтове от различни шрифтови семейства и гарнитури. Сред тях са светли, получерни, черни и гротескни шрифтове, главни и редовни букви, орнаменти и украсни линии. Печатницата изработва издания с трицветен печат и многотиражни вестници, списания и книги, използвайки принципа на стереотипията. Обособен е отдел за печат на цветни календари, афиши, плакати, фонове. Цветни киноафиши и търговски реклами се изработват с графична техника *върху линолеум*. Постепенно печатницата се превръща в едно от водещите ни полиграфически предприятия, което добре оползотворява бюджетните средства и се самофинансира, доразвивайки своите дейности. Същевременно книжарницата на Армейския военно-издателски фонд, също на столичната ул. „Оборище“ № 2, е превърната в голям склад за книжнина, свързана с военното обучение – въводни тетрадки за оръжието, служебни списъци, стрелкова книжка за боеца, книжки за заповеди и донесения, таблици, тетрадки, ведомости за курса по стрелба; сред наличността на книжарницата са произведените в печатницата билети за отпуск, сметко-разписки, свидетелства за пенсионни удъръжки, ведомост за заплата на доброволците и друга акциденция. Предлагат се и някои издания – така например през 1928 г. книгата на С.Г. Кашев „Походите на Цар Симеона“ по случай 1000-годишнината, като на книжарите се дава отстъпка 20 процента от коричната цена на изданието. През 1930 г. успешно се продава изработената в Печатницата на Армейския военно-издателски фонд мемоарно-документална книга на Иван Хр. Найденов „Доброволческия ученически легион 1885 година“. На заглавната страница на книгата е отбелязано, че тя е прегледана от Военно-историческата комисия и с писмо до щаба на армията при Военното министерство се препоръчва на частите като четиво за войската. Столичното

издателство „Акация“ поръчва на същата печатница да тиражира книгите на проф. Асен Златаров „Световните тайни и делото на Айнщайн“ (1923; 1924), „Трагедията на П.К. Яворов. Спомени и бележки“ (1925), „Из тайните на морето“ (1925), „Диктатура или демокрация“ (1936).

Състоянието на полиграфическото производство се подобрява между двете световни войни – за това свидетелства все по-широко приложение на илюстрацията в списанията и по-рядко във вестникарското производство – най-вече във високотиражни столични вестници като „Зора“. За голямотиражният в. „Вечерна поща“ през 1904 г. е доставена първата у нас ротационна машина, същата техника закупува акционерното дружество на вестниците „Утро“ и „Дневник“ през 1912 г., а година по-късно ротационни машини модернизират и производството на вестниците „Балканска трибуна“ и дружество „Балкан“. Ротационни високопечатни машини обновяват технологичния парк на вестниците „Зора“ и „Днес“, на печатница „Книпеграф“, която изработка и книги. Макар линотипният набор у нас да е въведен с доставката на три наборни машини в Държавна печатница и една в Придворна

печатница, чак през 30-те години в софийските печатници бива въведен по-широко машинният набор. Дълбокият печат също е познат след Първата световна война, но се използва предимно за изработка на списания и издания, където е необходимо да отпечатат качествени илюстрации. В изложението за състоянието и дейността на Държавната печатница през 1930–1935 финансова година¹ е показана стабилната позиция, в която се намира тази водеща институция – тя превъзхожда по обема на производство и технологичното си оборудване останалите печатници в столицата и в страната, изработвайки както периодични издания, документация на правителствените институции, закони, трудове на Софийския университет, Фонд „Литературни издания“ на Министерството на просвещението, тъй и книги на отделни автори – известни и популярни за епохата, като писателите Дамян Калфов, Стилиян Кутинчев, Елин Пелин и пр. През 1918 г. пак там е отпечатан и „Закон за Българската държавна печатница“². Някои от собствениците на печатници се виждат застрашени от силната конкуренция на тази голяма институция в националната книгопечатна традиция. През май 1915 г. Графическият съюз – София, изпраща отворено писмо до печатарите, книговезците и буквоярите в България, в което се иска спиране по-нататъшното развитие на Държавната печатница „за обикновена печатарска работа“, да се провеждат търгове между нея и частните печатници, като се ограничи и да ѝ се възлага печатането на ценни книжа³.

В столицата между двете световни войни активно работят кооперативни печатници – „Гутенберг“ и „Напредък“. В Плевен значителна дейност развива кооперативна печатница и книговезница „Изгрев“ – през периода 1919–1944 г. тя отпечатва 408 книги по въпроси на селското стопанство, лозарството и винарството, 70 учебника, 25 политически издания, както и художествени книги, служебни издания⁴. Броят на отпечатаните там вестници, списания, единични листи достига 86. В Пловдив работи Кооперативно, графическо, производително и потребителско сдружение „Сава Раковски“⁵, като в дружествената печатница се работи по многоцветен способ и дори са направени нововъведения при отпечатването. Пак там през 1925 г. е открита и нова печатница, от „Добре известния и дългогодишен управител на Първата софийска печатарска кооперация Александър Нешев“, под името „Гутенберг“, впоследствие преименувана на пе-

чатница „Левски“⁶. Пловдивското печатарско дружество „Работник“ е организирано през 1905 г., когато е приет устав и заработка собствена дружествена печатница, но на 26 юни 1909 г. предприятието е ликвидирано, а печатницата е продадена. През 1923 г. обаче виждаме печатница „Работник“ като кооперативна – тук излиза в. „Правда“ (1922–1926 под редакцията на д-р Александър Peev. Един от кооператорите е бившият вече съсобственик на печатницата – Георги Дончев, който работи в нея заедно със сина си. Кооперативната печатница „Работник“ разполага с мотор за задвижване на печатната машина и с разнообразни шрифтове освен на български, и на арменски, немски и френски език⁷. Другата кооперативна печатница в Пловдив – „Солидарност“, разполага с десет души персонал; работи с две плоскопечатни машини за висок печат и 43 вида шрифтове. Председател на управителния съвет е Иван Мичев, а членове – Никола Ангелов и Леон Бехар⁸.

В Русе главният съсобственик на печатарското сдружение „Леви, Петров и Сие“ – Славейко Петров Свещаров, през 1924 г. се включва в работническа кооперация „Напред“ като неин потребителен член и тегли заем за укрепване на основната дейност на фирмата печатница „Русенско echo“. Съдружието работи до края на 1931 г., след което собственик става Славейко Петров, регистрирайки през август следващата година печатница и книжарница „Русенско echo“, работила до края на 1947 г. като водещо полиграфическо предприятие в дунавския град. Наред с „Русенски окръжен вестник“, периодичните издания „Земеделско бъдеще“, „Икономически преглед“, както и други местни вестници и списания, тук излизат стихосбирки, песнопойки, драматургични творби, литературният сборник „Брод“ (приложение на в. „Светлоструй“ с редактор Д. Добрев).

Между двете световни войни се създават условия за откриване и на печатници, чито стопани са турци, евреи, арменци. В Шумен след Първата световна война заработка печатница „Теракки“ на адвоката Сабри Садъков, която има високопроизводителна плоскопечатна машина (закупена от печатница „Спас Попов“) и работи около двадесет години, печатайки учебници за турските училища и в. „Savas“ („Борба“); през 1934 г. Ариф Оруч открива за нуждите на висшето духовно мюсюлманско училище „Нювваб“ печатница „Интибах“ и издава под своя редакция в. „Yarin“ (Утрe); през 1937 г. в града започва да функционира печатница „Хавадис“ („Новини“), където до 1940 г. се печата едноименният вестник на турски език „Havadis“⁹.

Едва ли ще е пресилено, ако кажем, че най-много печатници със собственици евреи и арменци има в Русе. Тяхното число нараства особено в периода между двете световни войни. Още през 1891–1892 г. тук работи арменската печатница „Тануб“ (Дунав), през 1915–1922 г. арменската печатница „Балканян мамул“, където излиза едноименният вестник. През 1902 г. за дълголетна дейност заработка печатницата и книговезницата на Мойсей Меламед и Сие, като след 1947 г. преминава в състава на голямата новоорганизирана след национализацията печатница и книговезница „Дунав“. Започната дейност още в началото на века, в Русе активно функционира и печатница „Балкан“ АД на фамилията Бениеш (Давид, Леон и Несим Бениеш). Печатница „Рекорд“ пък работи в периода 1919–1940 г.¹⁰ С дългогодишна история е и създадената през 1910 г. печатница „А.Р. Фархи и Д. Петров“, като впоследствие двамата съдружници правят свои самостоятелни печатници, печатайки разнообразни книги и местна периодика. Известен русенски печатар е и Яко Аврам Леви, работил от 1920 г. до 1923 г. заедно със съдружника си, собственика на печатница Атанас Н. Данков, чиято дейност започва още в края на XIX век в Свищов. След смъртта на А. Данков печатницата му е изкуплена от новото събирателно дружество на Славейко Петров, Леви и Сие, което функционира до края на 1931 г.¹¹ Печатницата под името „Русенско echo“ е оборудвана за модерен висок печат с голям набор шрифтове, линии и орнаменти, електроинсталация за задвижване на голяма печатна машина, динамо с електромотор¹². Тук излизат редица регионални вестници и списания, както и редица преводни книги и издания на български автори – например през 1926 г. се печата „Театърът в Русе“ от Иван Русев 1898, „Русе в миналото“ на Симеон Симеонов, през 1929 г. излиза „Илюстриран алманах на град Русе 1928“, през 1930 г. тук е отпечатан и юбилейният сборник на Русенска популярна банка, както и закони, разпоредби, правила.

От 1932 г. в Русе започва своята дейност печатница „Дунав“ на новото модерно полиграфическо предприятие – печатница „Дунав“ на Яко Леви, в което биват отпечатани 56 книги, 16 вестници и списания, 6 единични листи¹². Сред най-добрите издания, отпечатани в „Дунав“, е „Русенски областен алманах“,

излязъл през 1942 г. на висококачествена хартия и корично оформление на Георги Каракашев.

В Пловдив работи печатница-издателство „Гюнеш“, чийто собственик е Етхем Рухи. Дейността ѝ датира от лятото на 1910 г. Печата се учебна литература на османотурски, както и вестници на турски език като в. „Балкан“, издаван от Асаф бей Смайлъв¹³.

Една от привлекателните за книгоиздателския бизнес структури през споменатия период са акционерните и събирателните дружества, които дават по-голяма стабилност, по-дълги срокове на дейност и по-вече сигурност на издателското съдружие от епохата, с по-значителен капитал, повече полиграфически мощности и по-голям персонал. Така например пловдивското акционерно дружество „Юг“, учредено на 24 юли 1919 г., бива основано с капитал 600 000 лева, за 50-годишен период на действие. Ръководи се от управителен и контролен съвет. Събирателното дружество „Печатница на братя Никола и Иван Йонови“ в Пловдив, регистрирано на 14 април 1920 г., се основава за печтане на книги и периодични издания – „Търговски вестник“, „Борба“, „Свобода“, а след десетина години двамата братя съдружници разделят имуществото и организират самостоятелни печатници.

Издателят Гео Милев също има амбицията да основе в столицата акционерно дружество за книгоиздателство под името „Везни“ с капитал 1 млн. лева – впечатляваща за времето сума (която е щяла евентуално да се увеличи на 3 млн. лева) и с още по-впечатляващи проекти за издаване на библиотека от художествени произведения на български и чужди автори, луксозна серия избрани произведения, репродукции, а заедно с това да се организира книжарница и салон за изложби; редакционната и художествено-издателската работа пък да се повери на назначен от управителния съвет редакционен комитет¹⁴. Идеята и проектоуставът са от началото на 20-те години на XX век, за съжаление обаче амбициозното начинание остава неосъществено, изглежда по липса на достатъчно надеждни и заможни акционери, които да инвестират в бъдещото дружество.

Велико Търново е един от градовете, където собствениците на печатници развиват и книжарска дейност. Тя се изразява предимно в съществуването към печатницата и на книжарница, но и на книgovезница. Един от търновските издатели с национално значение е Ефрем поп Христов. Неговата дейност започва още през 80-те и 90-те години на XIX век, но про-

дължава с успех и през следващите десетилетия. За това допринася и фактът, че наред с издателството той завършва производствения цикъл, закупувайки през 1912 г. печатница, а през 1925 г. настанива цялото си предприятие в собствени производствени помещения, което напомня много за цялостен издателско-полиграфически комплекс – с издателска структура, печатна база и собствена книжарница, разположена на горния етаж над печатницата. И действително, работата на този комплекс, благодарение на двете високопечатни машини формат 63x95 и 50x70 и с плочна преса тип „американка“ потъръга. Тук излизат десетки книги с художествен и учебен характер, работи се акциденция. Фирмата функционира до национализацията¹⁵.

В края на XIX век Ефрем поп Христов издава пръв приключенската белетристика на Майн Рид, макар по-късно към този автор да се насочват и други печатници издателства – столичното Иван Игнатов и синове, Иван Коюмджиев, варненският издател и книжар Венелин Божилов, печатниците в столицата на С.М. Стайков, издателя Жеко Маринов и „Радикал“, издателство „Ново образование и печатница“ „Нонотип“, издателствата „Цвят“ и печатница „Едисън“, Александър Паскалев и печатница „Съгласие“ (издали „Пълно събрание на съчиненията“ на М. Рид в петнадесет тома), и пр. Самият Ефрем поп Христов ползва за превод на някои от романите на известния писател търновския преводач Моско Москов, а преди да се сдобие със собствена печатница, прибягва до услугите на варненската печатница „Зора“, притежаваща голямоформатна цилиндрична машина за висок печат на формат 76x110 см, но ползва и печатници във Велико Търново и Севлиево. Все пак, изградил вече собствената си печатница, големият издател има значително по-широки възможности за полиграфическа изработка, още повече, че самият той държи на прецизността и качеството на отпечатваните книги. Печатницата на Ефрем поп Христов между двете световни войни дори разполага с възможности за стереотипно полиграфическо производство, които обаче са използвани по-късно, когато печатницата се влива в структурата на великотърновската държавна печатница „Димитър Найденов“, при работата с ротомашина. В най-ново време тази голяма печатница е снабдена с апарат за изливане на плоска стереотипия, хидравлична преса за матрициране на окръжния вестник „Борба“ и апарат за стереотипия на вестникар-

ските страници. Между двете световни войни тук излизат книгите на видния търновски писател-краевед Йордан Хр. Кулелиев „Малките добротворци във Велико Търново“ (1934), „Дружество „Здравец“ за летни ученически колонии в гр. В. Търново“ (1935), „Девическото образование във В. Търново преди Освобождението“ (1936), „История на църквата „Св. Цар Борис“ – бивша „Св. Константин и Елена“ (1942). Свои издания при Ефрем поп Христов печата и друг великотърновски писател – Моско Груев Москов: „Политика и любов. Повест из нашия провинциален живот“ (1923); „Нашите революционери-поети“ (1925); „Българката според нашите народни песни“ (1926); „В царството на съмъртта. Страница от живота на македонците под Сърбия“ (1928); „Нашите народни любовни песни“ (1930); „Разкази“ (1940).

Една от дълголетните частни полиграфически фирми в старата столица е тази на братя Борис и Димитър Церовски (основател е Никола М. Церовски през 1904 г., в съдружие; печатницата е закупена от Пано Иванов), наричана още „Елит“ и „ХХ век“¹⁶. Към края на дейността си разполага с плочна преса тип „американка“. Освен акциденция тук излизат от основаването ѝ до 1942 г. 270 книги. За известен период преди 1944 г. съществува под името „Книжарница, печатница, книgovезница на Борис Церовски, Иван Инджев и Генчо Махлянски“.

В печатница „Церовски“ се печатат някои от книгите на писателя Моско Г. Москов – второто и третото издание на „Четата на Христо Ботев“ (изд. Цаню Николов, 1907 и 1910); четвъртото издание на „Джебен речник на чуждите думи в езика ни“ (книж. Ив. С. Вителов, 1907); „Приказки и легенди“ (Цаню Николов, печ. Н. М. Церовски и сие, 1908); „Миналото и бъдещето на Търново в икономическо отношение“ (Н. М. Церовски и сие, 1910); „Търново в най-древното си минало“ (изд. д-во Царевец, 1918), приказката в стихове „Дядо Трак и змея“ (Антон Н. Стоянов; печ. Церовски, 1925).

През 1923 г. във Велико Търново е организирана печатница-книжарница „Теменуга“ на братя Ноеви с инвентар на печатницата на братя Церовски¹⁷. Тази печатница разполага с плоскопечатна половиноформатна машина 70x100 „Франкентал“, шивачни книgovезки машини, папшер и разнообразни шрифтотворе. Интересно е обстоятелството, че собственикът Д. Ноев работи предимно в книжарницата. Независимо от това фирмата функционира успешно, пе-

чатат се книги, периодика, акциденция, правят се тетрадки с твърда подвързия малък и голям формат. Тук излиза и брошурата на Моско Г. Москов „Естетичното възпитание в нашите училища“.

Едно от големите полиграфически предприятия в старата столица е печатницата на Стефан Ралевски и Христо Дамянов, която закупува инвентара на печатницата-книжарница „Отец Паисий“, на Иван Панчев и съдружие, вероятно след 1923 г. Притежава плоскопечатна машина „Мариньони“, две плочни американски преси и добра книgovезка техника, разнообразни шрифтотворе. Тук се печатат около 60 заглавия на вестници и списания, акциденция, афиши, книги. Тук например през 1932 г. излиза книгата на видния търновски търговец, учител по математика и член на Русенската индустриска камара Петър Каракоров „Нашата индустриска политика“, където се отправят обективни и критични бележки върху състоянието на българската икономика и политиката на митнически протекции. Книгата е в немалък тираж за подобен род издание – 2000 екземпляра и предизвиква оправдан интерес със злободневната проблематика и нестандартните си предложения за решаване на актуални стопански проблеми. Петър Каракоров е собственик заедно с брат си Христо на най-внушителната сграда в тогавашно Велико Търново (днес в нея се помещава здравно-сигурителната каса), с голям железарски и колониален магазин. Подпомага Съпротивата, има симпатии към съюзническата коалиция. Става председател на окръжния комитет на Отечествения фронт, но след 1945 г. е наклеветен, репресиран и умира в затворнически санаториум. Посочената книга и споменици на съвременници ми послужиха преди десетина години да напиша и да издам исторически си роман на документална основа „Палатът на Карагерови“ (В. Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий“, 1994)¹⁸. Очевидно П. Каракоров е заплатил добре за излизането на „Нашата индустриска политика“ и се е ползвал с преференции от страна на печатница-издателство „Ралевски-Дамянов“, тъй като книгата е напечатана на луксозна хартия, с добър печат в книжното тяло, а част от тиражата е с черна твърда подвързия¹⁹.

С прекъсвания между двете световни войни в Търново работи и печатницата-книжарница на Иван Д. Панчев. Виждаме, че през 1940 г. тук излиза книгата на С. Калпакчиев „Песни за учащата се младеж“. С много по-дълголетни традиции обаче е печат-

ницата-книжарница на братята Иван, Никола и Илия Касабови, организирана през 1899 г. и просъществувала докъм 1940 г. В нея са се печатали книги, вестници и административни формуляри. Трайна дира между двете световни войни оставя и дейността на печатница „Прогрес“ на Стефан хаджи Панайотов. Основана е от Панайот хаджи Панайотов през 1885 г. със съдействието на русенската фирма „Риглер“. Притежава още книgovезница и книжарница, а в печатницата работят две печатарски машини. Около 1912 г. собственикът се премества във Варна и продава печатницата на малкия си брат Стефан, при когото тя работи до 1930 г. От името на тази печатница излизат предимно книги и периодични издания.

Една от дълго просъществувалите в старата столица е фамилната печатница на Фъртунови. Основана от хаджи Тодор Стефанов Фъртунов около средата на 80-те години на XIX век, печатницата преживява и трудни дни, сменя собствениците си – сина Стефан и внука Тодор (избран за кмет на В. Търново), а през 1940 г. е наета от печатарския работник Панайот Кършев и негови съдружници. Печатницата има плоскопечатна машина формат 58x84 и американска преса „Ангер“, телова шивачка, папшер и книgovезки нож, но и добър набор от шрифтове, някои от които предназначени за отпечатване на афиши²⁰. Тук излизат десетки книги, списания и местни вестници.

През 20-те – 30-те години на XX век в печатницата на Фъртунови се печатат книгите на утвърдения вече търновски писател Моско Москов „Лясковец, минало и бъднината му“ (1920); „Хайдути. Разказ“ (1923); „Начало на индустрията в Търново“ (1925), като носят името на печатница „Ст. Фъртунов и син“. Но тук не бива да отминаваме и онези издания на М. Москов, които излизат в първите години на активното му творчество в печатницата на основателя ѝ хаджи Т. Ст. Фъртунов, като: „Изложението. Пътни бележки през 1892 г.“ (1895), „Повести и разкази“ (1895), повестта „Дядо Желю Хаджията“ (1900), „Към бойното поле. Разкази из последната война“ (1913).

В началото на 1925 г. работата на една от дълголетните в провинцията полиграфически фирми – ямболската печатница „Светлина“ (основана 1893 г.), се преструктурира съществено. Константин Марангозов, син на основателя на печатницата Иван Марангозов, имайки подкрепата на братята си, работещи и съдружници в предприятието, извършва технологочни промени, доставяйки нова техника и разнооб-

разни шрифтове. Освен традиционната плочна преса тип „американка“, тук вече работи голяма печатарска машина, перфорачна машина, голям книgovезки нож, а впоследствие е закупена и още една плочна преса от системата „Анжер“. На следващата година печатницата разполага с петима словослагатели, машинист, книgovезец, помощен персонал. Делът на частните поръчки е три пъти по-голям от дела на държавните. Технологичната наличност през 1934 г. възлиза приблизително на 2 209 450 лева, увеличава се чувствително и производствният капацитет. През април 1925 г. е образувано Дружество за печатни издания „Светлина“, в което всички работещи във фирмата стават съдружници. Усъвършенства се работата на книgovезницата, където се извършва подвързването на книги и периодика. Между двете световни войни работата на печатницата се разраства. Доброто заплащане на полиграфическите работници привлича повече работещи и специалисти²¹. Приемат се за отпечатване периодични издания от съседни селища като Хасково, Карнобат, Айтос, Елхово. Излизат книги, а също и местните вестници: „Тракиец“ (1923–1944), „Ямболски общински вестник“ (1921–1939), модернистичното литературното списание „Кресчендо“ (1922), детска музикална библиотека „Радост“ (1929–1930), литературният сборник „Плеяда“ (1923–1925), музикалната детска библиотека „Радост“ (1929–1930). Изработватният книги, списания, периодични сборници и вестници се отличават с добра техническа редакция и умело полиграфическо изпълнение.

Повечето от големите български печатници и издателства, независимо от политическите промени и трудностите, породени от военновременния период, продължават своята дейност до самата национализация. Удивително е, че някои дори кроят планове за разширяване на дейността си, и то в едно преломно, несигурно за издателския бизнес време. Такъв е примерът с издателя-стопанин на популярната библиотека „Златни зърна“ Славчо Атанасов. Насърчен от успеха на своето дело, той инвестира в работата на столичната печатница „Фар“, собственост на брат му Марко Атанасов, като след 1944 г. купува скъпа за времето техника – съвачна машина „Прес Ко“, голямо количество месингови линии, каси, букви, за които тегли голям кредит в размер на 1 800 000 лева от Национална кооперативна банка²². Скоро обаче печатницата е национализирана, като инвентарът ѝ се дава на държавната печатница „Народна просвета“, а на

12 юли 1948 г. е ликвидирано и самото издателство на Славчо Атанасов²³, като е одържавено и голямо количество издателска продукция, а издателят и семейството му са изселени извън столицата. Дълги години издателят е преследван, набеждаван е в злоупотреби заради заложения пред Националната кооперативна банка инвентар, срещу които е получил възможност да купи споменатата техника за печатницата на брат си. Не се отчита обстоятелството, че техниката е национализирана, водят се изтощителни дела. За да се спаси от преследване и да му бъде оправдан дългът, съгласно Указа за опрощаване на задълженията към банките и държавата, през 1955 г. Славчо Атанасов се принуждава да стане член на ТКЗС в Кюстендил, със съдействието на Славе Мицов, доскошен собственик на книжарница „Народен учител“ в града, където се проявява като старателен и добър работник. И не престава да отстоява доброто си име²⁴. През 60-те години се завръща в София, като ръководи изграждането на Синодалната утварница, в следващото десетилетие написва голяма селищна монография за родното си село Насалевци, а през 1994 г. възстановеното издателство „Хемус“ възобновява вече патентованата със съгласието на Славчо Атанасов поредица, като продължава да я издава със старата издателска емблема и с романи на Джон Ъпдейк, Херман Хесе, Е. Л. Доктороу и други бележити майстори на световната белетристика.

Наред с работещите във вътрешността на страната множество полиграфически фирми, по време на Втората световна война и в Скопие работи печатница, цинкография и книговезница „Българско дело“. Так например през 1943 г. излиза сборникът с разкази на Невена Неделчева „Случайност или съдба“, независимо че повечето от нейните белетристични творби – сборници с разкази и романи, се печатат в севлиевското издателство-печатница „Братство“ и столичните печатници „Братя Миладинови“, „Литопечат“, „Задруга“. В Ески Джумая (дн. Търговище) от края на XIX до 1947 г. съществуват няколко печатници – първата от тях е „Единство“ на Милко Собаджиев (1889–1909); „Надежда“ със собственик Георги Мощев (1908–1912), както и фамилните печатници с основатели Михаил Менгишев (организирана през 1922 г.) и печатница „Карееви“, чиято работа започва през 1925 г. Последните две печатници са национализирани към края на 1947 г., като е основана околийска, а впоследствие държавна печатница „Дечо Стефанов“.

споменатите полиграфически предприятия в Търговище обаче и преди, и след национализацията им излизат преди всичко периодични издания и незначително количество книги. В други, по-развити печатарски центрове, работата на печатниците надхвърля издаването на местна периодика – така например в началото на века в Свищов активно работят печатница-издателство „Димитър Тричков“ и „Атанас Данков и Сие“ (продължил дейността си в Русе), ползватворна дейност в полза на българската книга развиват и авторитетните свищовски печатници „П. А. Славков“, „Паничкови“, „Вл. Янакиев“, утвърждавайки града като едно от добре функциониращите средища на родното книгопечатане, независимо от това, че селището вече е само околийски център. Някои от тези печатници, а и столични полиграфически предприятия, печатат научните трудове, учебниците, помагалата и разписите на лекциите на преподавателите от Висшето търговско училище „Д.А. Ценов“ (днес Стопанска академия „Д.А. Ценов“ – Свищов). В други градове, близки до големите издателски и печатарски средища, също има известни печатарски и издателски прояви. В Провадия например от 1898 г. работи книжарница и печатница на Никола Чехларов, местен търговец, който изработва брошури, малки книжки, акциденция. В началото на века там функционират още печатниците „Христо Ботев“ и „Пейнирлиев“, без обаче да оставят значими следи от по-мащабна издателска и печатарска дейност в региона.

Разбира се, бихме могли да приведем още немалко примери за добре функциониращи полиграфически предприятия, които имат съществени приноси в отпечатването на книги и периодика. Все пак, от казаното дотук може да направим няколко обобщаващи оценки.

* Периодът между двете световни войни е насытен с интензивни издателски прояви. Печатниците в столицата и провинцията реализират излизането на значителен брой периодични издания, книги от български автори и преводна литература.

* Продължава да се институционализира издателската и печатарската дейност в лицето на Държавна печатница, Придворна печатница, Печатница на Армейски военно-издателски фонд. Частните печатници с по-ограничени технологични възможности виждат в лицето на Държавната печатница в столицата, сериозна монополна заплаха, която застрашава интерес-

сите на средните и особено на дребните собственици на полиграфически предприятия.

* Развиват се нови структури на кооперативни печатници-издателства както в столицата, така и в по-големите издателски средища в страната. Кооперативните печатници в София, Пловдив, Плевен и други градове предлагат конкурентни цени на издателите и привличат широк кръг клиенти, а дейността им се развива успешно през 20-те – 30-те години на XX век.

* В структурно отношение преобладават акционерните дружества, събирателните и командитните дружества, а повечето еднолични собственици предпочитат да пререгистрират своята дейност, като привлекат заможни и авторитетни личности за съдружници в условията на остра пазарна конкуренция.

* На практика у нас между двете световни войни се оформят издателско-полиграфически комплекси със завършен цикъл на производство и книгоиздателска дейност, със собствени издателства, печатници и книжарници, редакции на вестници или списания. Някои печатници обособяват като относително самостоятелни структури и книговезници (София, Русе, В. Търново, Пловдив). В Русе, В. Търново, Пловдив, Варна, Плевен и други по-големи градове са познати специфични организации на производствения процес като печатници-издателства, издателства с печатни бази, книжарници-печатници и издателства.

* Развива се технологичният парк на родното печатарство; подобряват се условията за печтане на български книги. В столицата и някои по-големи печатарски центрове се работи вече с машинен линотипен набор; създават се условия за развитие на стереотипията и на трицветния печат; широко навлиза илюстрацията в книгата и списанието, които подобряват своя графичен облик. Все още обаче повечето от средноголемите и малките печатниците използват тежкия словослагателски труд, бавно се въвежда електродвигателната тяга за задвижването на печатните машини. Липсват оригинални и добре излети български шрифтове на кирилица, докато върху рисуваните оформителски и орнаментни шрифтове при подготовката на книжното тяло, титулната страница и корицата на книгата работят мнозина български художници – Илия Бешков, Александър Божинов, Никола Тузузов, Илия Петров, Никола Захариев, Николай Райнов. Развива се и детската илюстрация в книгата. Форматното многообразие на изданията все още е ограничено от преобладаващите половин и четвърт-

форматни машини за висок печат. По-рядко се среща технологията на дълбокопечатната хелиографюра и изработката на дълбокопечатни илюстрации и съпроводителни текстове, предимно засписания и по-рядко за книги. Технологията на литографския печат се използва по-рядко за илюстрации и корици на книгите и предимно за отпечатване на многоцветна акциденция и етикети. Печатат се и голямоформатни афиши с големи дървени букви. По-рядко в печатниците се срещат целоформатни и ротативни печатни машини. Все пак в столицата и някои градове технологичните полиграфически новости изпревават печатарското дело спрямо по-малките селища, където все още се работи с четвъртформатни машини и плоскопечатни преси тип „американка“.

* Като цяло полиграфическото производство насърчава развитието на издателската дейност, стимулира отпечатването на български автори и влияе върху изграждането на национална книгоиздателска традиция. Българската книга между двете световни войни става търсена, предпочитаща стока; нещо повече, родното печатарство благоприятно въздейства върху книжовните процеси, върху развитието на съвременните литературни жанрове като сборника с разкази, повестта, пътеписа, романа в контекста на общолитературния процес. Неслучайно родното книгоиздаване и печатарското дело подпомагат появата и популяризирането на писатели като Йордан Йовков, Георги Райчев, Добри Немиров, Ангел Караджичев, Емилиян Станев, Димитър Димов, Димитър Талев, Константин Константинов, Светослав Минков, Боян Болгар, а заедно с това утвърждава и майстори на историческата проза като Фани Попова-Мутафова, Стоян Загорчинов, Константин Петканов, Георги Константинов. За тези и други, все още недостатъчно оценени подобаващи наши писатели, е необходимо да се продължат проучванията в тази насока. Интересно би било на основата на документален и архивен материал да се разкрият творческите контакти между печатари, издатели и автори в този толкова интересен и значим период от историята на българската книжовност.

БЕЛЕЖКИ 1.

¹ Изложение за състоянието на Държавната печатница през 1914–1916, 1924/1927–1927/1928, 1930/1931–1934/1935 година. С., Държ. печ., 1914–1936.

² **Закон** за българската държавна печатница. С., Държ. печ., 1918. 5 с.

³ **Маринов, Ал.** Печатници и издателства в Пловдив. Пловдив, Държ., архив, 1989, с.54.

⁴ **Чорбаджиев, Н.** Плевенските печатници. Поборници и културно-просветни дейци. Плевен, 2003, с. 23.

⁵ **Маринов, Ал.** Цит. съч., с.39; **ДА – Пловдив**, ф. 50 К, оп.3, а.е.817.

⁶ **Маринов, Ал.** Пак там, с.38; ЮГ (Пловдив), № 2064, 1 ноем. 1925.

⁷ **Маринов, Ал.** Цит. съч., с.39. По въпроса за пловдивските печатници и в: **Янков, Д.** Книгоиздаването в Пловдив от Съединението до 1944 година. Дипл. работа. ВТУ, катедра Библиотекознание и масови комуникации(БМК). Науч. р-л доц. д-р Лъчезар Георгиев. В. Търново, 2005, с.42–53.

⁸ **Жейнов, И.** Печатарството в Русе. Русе, Дунав прес АД, 2004, с.129–130.

⁹ **Златева, Г.** Издателска и печатарска дейност в Шумен от Освобождението до 1944 година. Дипл. работа, ВТУ, катедра БМК. Науч. р-л доц. д-р Лъчезар Георгиев. В. Търново, 2005, с. 25.

¹⁰ **Жейнов, И.** Цит. съч., с.112–119.

¹¹ Пак там.

¹² **Пак там.**

¹³ **ДА – Пловдив**, ф.50 К, оп.4, а.е.1185; ф.50 К, оп.3. Едноличен регистър. Виж също: **Маринов, Ал.** Цит. съч., с.33.

¹⁴ **Бенбасат, А.** Още нещо за книгоиздателя Гео Милев. – И з д а т е л, 2003, № 3, с. 20–25.

¹⁵ **Ковачев, М.** Печатниците във Велико Търново от Освобождението до 1944 г. – В: С в е тъл път. Държавна печатница „Димитър Найденов“, Велико Търново. Варна, 1981, с. 16.

¹⁶ **Пак там**, с. 11; с. 16; с. 18.

¹⁷ **Пак там**, с.16 и следв.

¹⁸ **Георгиев, Лъчезар.** Палатът на Карагерови. В. Търново, Унiv. изд. Св. св. Кирил и Методий, 1994.

¹⁹ За личността и делото на Петър Каракоров виж още в статиите ми: **Георгиев, Лъчезар.** Утопична мечта, платена с живот. – Б о р б а (В. Търново), № 13, 1 март 1991; Родът на Каракорови. – С и нъ о в р е м е (В. Търново–Габрово), №11, 28 март 1991; Прототипи и реалности. [По следите на тоталитаризма]. – С и нъ о в р е м е (В. Търново, Габрово, Ловеч), №33, 29 авг.– 4 септ.1991.

²⁰ **Ковачев, М.** Цит. съч., с.12.

²¹ **Димитрова, Р.** За създаването и дейността на печатница „Светлина“ – Ямбол. – А р х и в е н п р е г л е д, 1987, № 1, с. 47; **ДА – Ямбол**, ф. 169 К, оп. 1, а.е. 47, л. 1; Я м б о л (Ямбол), №84, 21 март 1925.

²² **Цанков, Г.** Сеячът на Златни зърна. Документален разказ за съдбата на издателя Славчо Атанасов. С., НБКМ, 2004, с.159–160. На с.159 в книгата е посочено, че Славчо Атанасов е закупил „скъп печатарски инвентар“ на 30 май 1948 г. На с.170 обаче авторът си противоречи, като отбелязва, че: "...през 1945 г. стопанинът на Златни зърна закупува сгъвачна машина и букви за печатницата на брат си.“ Второто твърдение приемаме за по-приемливо, тъй като трудно може да допуснем, че през 1948 г. Славчо Атанасов, и то след излизане на закона за национализацията, би предприел подобен рискован ход.

²³ **Цанков, Г.** Цит. съч., с.162.

В посочената книга, наред с това, е публикувана молба на Славчо Атанасов до Президиума на Народното събрание и председателя Георги Кулишев. В молбата (с. 175–176) се съдържат сведения за последния период от дейността на издателя в преломните преходни години и мотивите му да закупи солидна печатарска техника за издателството:

„...Като служащ в книгоиздателства, започнах сам да издавам и редактирам месечна библиотека Златни зърна. Понеже исках издаваните от мен книги – романи и биографии на велики люде, да имат добър външен вид, закупих със заем от бившата Национална кооперативна банка една сгъваема машина и нови букви, които заложих при същата банка. При национализиране на печатницата взеха и моята сгъвачна машина и буквите ми, които бяха оставени в печатница *Фар* на моя брат, където печатах книгите си... Българската народна банка обаче, като право-приемница на Националната кооперативна банка, отказва да реализира залога си – за което имам процес сега във Върховния касационен съд, и ме преследва за това мое задължение, макар че то е покрито със залога. Б.Н. Банка иска да продаде единственото ми жилище – тристаен апартамент в София – аз имам семейство: жена и невърстен син... За ваше знание трябва да добавя...заложих готови книги на стойност 372 000 стари лева; тези книги са иззети при закриване на частните издателства от ДП *Наука и изкуство*, но Б.Н. Банка би могла да търси вземането си и от това обезпечение. Но тя не прави това а преследва мене – иска да продаде единственото ми жилище и да ме остави на улицата...“

Несъмнено цитираният откъс от документа сочи мерилиото на тогавашната система към заслужилите люде, посветили живот, всеотдайност и сили в полза на българската книга и родната книжовност. Мерило спрямо частници, капиталисти, които се гледат единствено като врагове на системата и тяхната награда за дългогодишните им усилия заслужават лагер, интерниране, щатели наблюдения под зоркото око на Държавна сигурност. – б.м., Л.Г.

²⁴ **Цанков, Г.** Цит. съч., с.213.

2. Управление на книгоиздателската дейност от началото на XX век до национализацията

2.1. Старите издателски фирми – по нови пътища на сдружаване и окрупняване на издателския бизнес

Една от дълголетните фирми в издателския бизнес у нас преди национализацията през 1947 г. е тази на Христо Г. Данов. Основана още през 1855 г., Дановата книжарница-издателство се развива през Възраждането и просперира след Освобождението, като със закупуването и на собствена печатница се превръща в добре функциониращ издателско-полиграфически комплекс. В началото на века той притежава дори букволеярна, а в печатницата на издателството работят около сто човека. Издателският комплекс, умело ръководен от своя основател, се утвърждава в издаването на учебници, помагала, христоматии, научни и научнопопулярни издания, художествена литература, атласи, географски карти, портрети на бележити български обществени и политически дейци.

В началото на XX век постепенно Христо Г. Данов отстъпва ръководството на фирмата на синовете си Груйо, Милош и Веселин. Видният български издател умира на 11 декември 1911 г., достигнал 83 години. Месец по-късно, на 11 януари 1912 г., пловдивският окръжен съд регистрира търговската фирма „Христо Г. Данов“ – командитно дружество, която „е продължение от старата еднолична фирма „Хр. Г. Данов“ и включва в себе си всички движими и недвижими имоти, останали в наследство в момента на смъртта на покойния Хр. Г. Данов.“¹ Предметът на предприятието е определен като „книгоиздателство, печатарство и учебни помагала“² В документа за регистрацията се изяснява начинът на управление на новата издателско-полиграфическа структура: „Дружеството се управлява и представлява пред всички съдилища и учреждения от колективните – с неограничена и солидарна отговорност – членове: Д-р Груйо Хр. Данов и Милош Хр. Данов, заедно и по-отделно; те имат неограничени права да вършат всякакви сделки, да купуват, да продават, да залагат, да ипотекират дружествени имоти и да склучват заеми задружеството без да имат нужда от специално пълномощно.“³ Пак в същия документ се посочват и отговорностите на останалите участници в новата издателска фирма: „Ограничено отговорни членове – командитери – на дружеството са: Анна Хр. Димова,

Невяна Г. Шойлекова, Мария М. Пършорова и Веселин Хр. Данов.“⁴ В подадената декларация пред информационната служба на Българска народна банка, раздела „Индустриални фирми“, като управители на фирмата са посочени д-р Груйо Хр. Данов и Милош Хр. Данов⁵.

В дружествения договор на новото командитно дружество с дата 5 януари 1912 г. се изясняват функциите на неговите неограничено и ограничено отговорни членове, които са наследници на видния издател и които съставят командитно дружество, „което да продължа търговията на печатарската, книгоиздателската и за учебни помагала фирма „Хр. Г. Данов“ в Пловдив под същата фирма.“⁶ В същия договор се уточнява: „Съдружниците Груйо Хр. Данов и Милош Хр. Данов са неограничено и солидарно отговорни – колективни членове, а Ана Данова, Невянка Шойлекова, Мария Пършорова и Веселин Хр. Данов са ограничено отговорни – командитери, в размер на наследствената им част, която се оцени по лв. 27 106, 44 ст. на всеки един⁷. Според договарянето колективните членове следва да получават по 10 процента от чистите печалби, но не по-малко от 4800 лева годишно. Предвижда се 3 % запасен фонд и 3 % за овехтиране (на печатарските съоръжения), като остатъкът от печалбата се разпределя по 1/6 част за всеки дружествен член, съгласно Търговския закон, към 30 юни. Посочената печалба всеки дружествен член може да изтегли⁸. Интересно решение в договора се предвижда за Веселин Хр. Данов, който има право след завършването на университета, „най-късно до 2 години, без да се смята времето, прекарано във военна служба, да подаде писмено заявление и да постъпи на работа в дружеството като колективен член⁹. През 1934 г. командитното дружество, увеличило значително капитала си, прераства в дружество с ограничена отговорност, като в регистрацията на дейността е отбелязано „О. о. Д-во „Христо Г. Данов“ – книгоиздателство и учебни помагала“. Годината 1939-та е забележителна в историческия път на тази голяма издателска структура – издателството е преместено от Пловдив в София, където функционира до 1948 г., след което е одържавено, а дейността му спира. Едва през 1960 г. в Пловдив е основано държавно издателство „Христо Г. Данов“, което успешно действа като държавна структура до началото на 90-те години на XX век.

Сред запазените документи за дейността на „Хр. Г. Данов – Пловдив. Книгоиздателство и учебни помагала“ между двете световни войни впечатлява едно регулярно известие до свои клиенти с бланката на издателството, свързано с търговията с учебници и помагала, което идва в отговор на многобройни запитвания за доставка по училищата: „Ний доставяме само книги, които са наше издание. Канцеларски и училищни потреби нямаме. Понеже не разполагаме с изданията от други издателски фирми, то нашата доставка би била само една част от цялата доставка на училището. Пред вид че търговията на учебници е сезонна работа, която трае един месец, ний нямаме физическа възможност да правим доставки направо до училищата, защото за тези доставки ний би трябвало да разполагаме с 50 пъти по-голям персонал, отколкото имаме сега. Представете си книжарницата ни наводнена през м. Септемврий с хиляди поръчки, които би трябвало да изпълним в една седмица, тъй като всички училища бързат да почнат редовните си занятия. С нашия персонал ний не бихме могли да изпълним тези поръчки даже в продължение на 6 месеца.“¹⁰ Несъмнено управлението на издателския бизнес за традиционно силните в търговията с учебна литература наследници на Христо Г. Данов е предизвиквало проблеми с транспортирането и доставката, а дружеството не е искало да рискува с необосновано сезонно разширяване на издателския персонал. Още когато офицът на издателството е в Пловдив, ръководството решава проблема, като използва широко книжарите в страната, създавайки по този начин собствена маркетингова мрежа – едно удачно управленско решение за издателския бизнес през този период. Затова в същия документ се пояснява на клиентите по-нататъшната стратегия: „По тези съображения ний сме принудени да работим чрез книжарите и да използваме по този начин и техния персонал, който брои със стотици работни ръце. Нещо повече даже: книжарите почват да се снабдяват от нас с книги, които не подлежат на преизбиране, още през м. Юлий преди надлежната учебна година и туй ни олеснява много в експедицията. През м. Септемврий ний практикаме само новите си издания и при всичко че работим вечер до късно, едва успяваме да експедираме книжарските поръчки на време. Ако даже ний всичко превъзмогнеме, то тухашната поща, която има само един чиновник за

колетната служба, не би успял да извърши формалностите по всички пратки, които ний ежедневно бихме му носили, а камо ли да експедира и пратките на другите търговци.“¹¹ Затова издателството препоръчва на по-големите си клиенти – предимно училищата в страната, да се обръщат към местните книжари, които са снабдени с необходимите издания пособия за новата учебна година. От документа става ясно още, че пощенските услуги през епохата все още не са пригодени за нуждите на тогавашната книготърговия. Все още са непознати широко навлезлите през 80-те – 90-те години на XX век актуални форми за доставка от издателството към клиента чрез формите за абонамент и разпространение на книги посредством т. нар. „книгопоща“. Между двете световни войни издателство „Хр. Г. Данов“ ще удовлетворява потребностите на клиентите си чрез механизмите на постепенно изграждаща се мрежа от книжари в цялата страна, работещи по директни поръчки и купуващи срещу определени отстъпки от склада на издателството.

Големите български издатели са обезпокоени от влошената обществено-политическа обстановка през 1923–1924 г., която влияе негативно върху книготърговската дейност. На 31 юли 1924 г. издателствата „Хр. Г. Данов“, „Ал. Паскалев“, „Хемус“, „Иван Плещаков“, „Иван х. Николов“, „Стоян Атанасов“, „Сава Тодоров“ и „Ефрем поп Христов“ излизат след срещата си в столицата с обща декларация (изпратена като „окръжно“ до книжарите в страната), в която изразяват тревогата си, че „през изтеклата учебна 1923/24 година, вследствие на развилите се събития в самото начало на учебната година (септемврий 1923 г.), не можахме да пласираме повече от 40% от книгите, които бяхме приготвили за същата учебна година и че ни останаха 60% от книгите непласирани.“¹² Документът свидетелства за неудовлетворението на издателите, „че в края на идната 1924/25 г. изтича тригодишният срок на въведените сега учебници в отделните прогимназиялни класове и IV клас на средните училища..., а следователно, същата 1924/25 уч. год. е последня през която ще могат да се пласирват сегашните учебници, които, с изключение на букварите, са печатани на правописа и програмата от времето на г. Омарчевски...“¹³ (визира се управлението на БЗНС и просветният министър Стоян Омарчевски– Л.Г.) и се посочва, „че останалите ни 60 на сто от ланските

книги ще могат напълно да задоволят нуждите на отделенията, прогимназиялните класове и IV клас на средните училища..., като се не изпуска извид обстоятелството, че през идната 1924/25 уч. година, като трета учебна година за същите учебници, ще могат да се използват и всички екземпляри, които са били продадени на учениците през първите две учебни години.”¹⁴ В декларацията се изразява огорчението на издателите, че са претърпели големи загуби през учебната 1921–1922 г., тъй като са бракували повечето свои издания, отпечатани по стария правопис, и се е наложило отново да ги печатат по правописа на просветния земеделски министър Омарчевски; повторно огромни загуби са понесени „през учебната 1922/23 г., защото бракувахме книги, съставени по програмата на г. Пешева от 1915 год., даже и тези, които за предидущата година бяхме напечатали по правописа на г. Омарчевски, за да ги преиздадем всички, след нови и скъпи рецензии, в съвършено нови издания и вътре в три месеца, по програмата на г. Омарчевски от 14.I.1922 год. и, разбира се, по правописа му; и трети огромни загуби през текущата 1923/24 уч. година, защото, от една страна, се пласираха недостатъчно книгите ни...и...защото трябваше да бракуваме напечатаните си буквари за същата година по правописа на г. Омарчевски и да ги препечатаме набързо през септемврий 1923 г. по последния правопис на Министерството от август 1923 год.”¹⁵ Ясно е, че политическата нестабилност, неразбориите в просветното министерство и неудачните и бързи промени на правописната реформа най-силно удрят по интересите на онези крупни издатели, заети с издаването на учебна и учебно-помощна литература за началния и средния курс. Пример за това е финансовият колапс, който застига известния български издател Александър Паскалев. Издал в големи тиражи учебници и помагала по стария правопис, влязъл в големи разходи и построежа на нова сграда за издателството си в централната част на столицата, Паскалев не може да продаде своята голяма по количество и издания учебна литература и понася съкрушителна загуба, която ще го преследва до края на дните му¹⁶. Неслучайно споменатата декларация-окръжно на големите български издатели от 31 юли 1924 г. има за цел да обмисли мерки, които трябва да намалят жертвите и сътресенията, свързани с преминаването от един към

друг правопис, както преодоляването на кризата с „преминаването от една правопис в други и ликвидирането с учебниците, отпечатани по правописа на г. Омарчевски.”¹⁷ Проведеното заседание при тази среща довежда и до общо решение: „Да не допечатваме за 1921/25 уч. год. книгите си за отделенията и прогимназиялните класове, тъй като намиращите се на лице остатъци от текущата 1923/24 уч. год. ще могат да задоволят напълно нуждите на българските училища през идната 1924/25 уч. год., и всеки от нас да вземе мерки, за да разпредели за 1924/25 уч. год., още през август и септемврий екземплярите от всеки свой учебник за отделенията и прогимназиите, които му остават непласирани през изтеклата 1923/24 уч. год., най-правилно между книжарите в България. Под думите „най-правилно разпределение”, съгласихме се да разбираме, че всяко книгоиздателство ще даде на всеки книжар-консигнатор или неконсигнатор, който през изтеклата 1923/24 уч. год. е имал вземане-даване с респективното книгоиздателство, само толкова екземпляри от всяко свое издание, колкото екземпляри книжарят е пласирал през изтеклата 1923/24 уч. год. от същата книга, като ги е изтеглил направо от респективното книгоиздателство.”¹⁸ Явно, големите издатели в страната търсят едно разумно и справедливо за всички решение, което да удовлетворява, както издателствата на учебна литература, така и книжарите, търгуващи с тях на консигнация или закупуващи издателска продукция директно, в брой. Предвижда се и обстоятелството, че е възможно да липсват през следващата учебна година читанки, граматики и христоматии по български език, написани по официалния правопис. В този случай издателствата поемат ангажимента да ги издадат отново, по новия правопис, за своя сметка, без да се променят авторите и характерът на самите издания. По тази причина, в същото окръжно издателите известяват на книжарите в страната, „че за идната 1924/25 уч. год. всеки от нас ще разполага със същите издания за отделенията и прогимназиите, които е издавал и за изтеклата 1923/24 год. и че освен букварите, читанките за II, III и IV отделения, практическите граматики за същите отделения, българските граматики и христоматии за I, II и III прогимназиялен клас и някои от учебниците по пение за I прог. кл., които ще бъдат преиздадени стереотипно, като ланските, но по последния

официален правопис (от 15 август 1923 год.) всички други учебници за отделенията и прогимназии ще бъдат по отменения правопис на г. Омарчевски, защото те са непродадените остатъци от миналата учебна година и разрешени от Министерството да се употребяват в училищата.¹⁹ Тук в декларацията си издателите се позовават на документ на просветното министерство от 31 август 1923 г. Несъмнено те са били във връзка с министерството и са оказали известен натиск да не се прилага категорично и изцяло наредбата за обучение по новия правопис, с цел да се реализират в училищата непродадените остатъци по отменения правопис на Омарчевски (чийто срок за приложение в обучението е бил тригодишен) с изключение на посочените учебници и помагала по български език. За целта издателите са направили и съответните отстъпки за отпечатване на учебни издания по новия правопис от 15 август 1923 г. за нуждите на отделенията и прогимназии, във връзка с обединието по български език. На книжарите са предоставени търговски отстъпки за реализиране на продукцията за учебната 1924/1925 г. в размер на 25 на сто, с която да покриват застрахователни, пощенски, железнодорожни и амбалажни разходи. От консигнаторите-книжари няма да се приемат повече от 10 на сто непродадени учебници за отделенията, прогимназии и IV клас на средните училища²⁰. В окръжното си издателите подчертават още, че „интересът на учащите се, книжаря и издателя изискват, щото през 1924/25 уч. год. нийде да не става заместване на едни учебници с други“²¹. В заключение на своята декларация-окръжно големите български издатели предупреждават за възможни действия от „случайни издатели“, които биха се възползвали от ситуацията: „Поради това, че издателите не ще могат да препечатат за 1924/25 год. книгите си за отделенията и прогимназии, които не са в пряка връзка с изучаването на българския език по новия официален правопис, възможно е да се явят случаини издатели, които, без да са носили бремето на новото съсловие през мъчните години след войните, да искат да използват заетруднението на същинските издатели и, за леки облаги, да издадат книги за отделенията и прогимназии, които не са в пряка връзка с изучаването на българския език по новия официален правопис. Ние ви молим, в случай че се появят такива издатели и издания и охотници да

ги въвеждат, въпреки правилника за учебниците и окръжното на Министерството, да откажете да набавите за когото и да било тези издания, а също и да откажете да ги складирвате за продан в книжарницата си. Подписващите настоящето окръжно издатели, ще държим точна сметка за всеки наш клиент, който в тези критични времена за същинските български издатели допуснат или улесняват заменяването на сега въведените книги в отделенията и прогимназии с други, или пък, че набавят някому и продават в книжарницата си книги от рода на тези, за които е дума... Разчитайки на вашето просветено съхващане на длъжностите ни, като книжари и книгоиздатели през критичната за съсловието ни идна 1924 – 1925 уч. година; разчитайки на дългогодишните приятни връзки помежду ни, очакваме да развиете в работата си дейност, която е напълнов духа на това окръжно.“²²

Битката на книжния пазар в следващите години става все по-ожесточена. Още през 1923 г. е създаден Книжарският съюз, който има и своя трибуна – „Книжарски вестник“. През 1928 г. е създадено командитно дружество с неограничено отговорен член Димитър Димитров, книжар от Варна и главен редактор на в. „Книжарска дума“. От страниците на издалието се води остра словесна престрелка срещу „Иван Игнатов и синове“, в отговор на което авторитетното столично издателство чрез свои съмишленици отговаря във вестниците „Глобус“ и „Литературни новини“. Издателската фамилия Игнатови е обвинявана, че дава прекалено големи отстъпки и директно се договаря с купувачи, като по този начин нарушава интересите на книжарите в страната²³. Книжарският съюз заема отрицателно становището срещу недомислената правописната реформа, която обрича издатели и книжари на чувствителни финансови загуби, както и против училищните кооперации, опитващи се да отвоюват територии за търговия с учебна литература за училищата²⁴.

По-големите издатели осъзнават колко е важно да обединят усилията си в условията на остра конкурентна борба. Така между издателство „Христо Г. Данов“ – командитно дружество със седалище в Пловдив, и столичните издателства „Казанлъшка долина“ – еднолична фирма на Тодор Казанджиев, и „Хемус“ – акционерно дружество, на 23 март 1933 г. в София

се подписва договор, с който страните се споразумяват да образуват гражданско сдружение, чийто предмет е издаването на учебници за народните училища, които са под ведомството на Министерството на народното просвещение²⁵. Целта на книгоиздателите е: „да подбират добрите проектоучебници или учебници, съставени за народните училища..., да ги издават, хубаво, навреме и в достатъчно количество..., да ги пласират и продават само чрез одобрени от книгоиздателствата добри и сигурни (като платци) книжари-препродавачи в Царството..., да уеднакват по възможност издаваните от тях учебници както в хартията за текста и кориците им, тъй и в печатните и литографни приложения..., като при това уеднаквяване книгоиздателствата съблюдават основното правило: да не издават учебници с материали, които са по-долнокачествени от нормалните, предвидени в правилника за учебниците, или с приложения, които не отговарят на изискванията на Министерството, а да ги уеднакват с материали и приложения над тези норми и изисквания и над качествата на евентуалните конкурентни (издавани от книгоиздателства извън Сдружението) паралелни учебници; ...да си подпомат с хартия, фондови марки, печат и въобще да си сътрудничат в издаването на учебниците; ...да поделят помежду си поравно нетните постъпления от продадените учебници, след като предварително са изравнили внесените от тях поотделни капитали за издаването на учебниците си...“²⁶

В договора е отбелоязано още, че книгоиздателствата се събират за обща работа във връзка с издаването на три групи учебници – за гимназиите, за отделенията и за прогимназиите. Общите действия се водят от председателствуващо книгоиздателство, чийто мандат е за една година – от 1 юли на настоящата до 30 юни на следващата година, и което има задачи да следи разпоредбите на Министерството на народното просвещение по предмета на договора; сведенията, отнасящи се до общата дейност на трите издателства; да свиква редовна априлска сесия; да председателства заседанията и да води съвещанията, обсъждането, протоколите и да уравновесява различните гледища, като заедно се вземат общи решения. Заедно с това председателствуващото книгоиздателство ръководи и контролира общите издателски дейности²⁷.

Несъмнено, това е една важна проява на издателска солидарност ще през 30-те години на XX век за българското книгоиздаване. Тя е продуктувана от обективните икономически условия – наличие на конкуренция, свободен пазар, възможност за изграждане на нов управленски модел. Така управлението на трите видни наши издателства служи за пример на останалите – налице е намерение за установяване на категорични правила, които да са както в съответствие с пазарната конюнктура, така и в унисон с официалните правителствени изисквания. Търговията с учебна литература е трудоемка дейност, но тя гарантира един сравнително константен пазар, с установени правила, купувачи, посредници. Би било пресилено да се каже, че трите издателства са търсели начин да доминират над останалите конкуренти. Все пак те са желали да търгуват, почтени, по един цивилизиран начин, със зачитане на взаимните задължения и отговорности. Цитираният договор предлага интересна, съдържателна и практична управленска схема за регламентиране на дружествените взаимоотношения. Тук от съществено взаимоотношение е работата с авторите. Законът за авторско право за първи път е утвърден с Указ №143 от 11 юли 1921 г. и е обнародван в брой 86 от 20 юли с.г. на Държавен вестник. През изминалния дванадесетгодишен период издателите в страната вече са натрупали опит и прилагат в работата си разпоредбите на закона. Същевременно посочените книгоиздателства намират за необходимо да уточнят относно общото си сдружение, че всяко от тях е свободно да избира автори, за да му подготвя проектоучебници или да поема издаването на одобрени авторски проектоучебници. Тук обаче всяко от трите издателства се задължава да не влеза за един и същ учебник в преговори с автори, с които някои от останалите две издателства вече е влязло²⁸. И тъй като се допуска вероятността от „кръстосани по не знание преговори“, трите издателства се ангажират да изготвят общ план във връзка с подбора на автори за „гимназиални, първоначални и прогимназиални проектоучебници“²⁹. Всяко от издателствата обаче, провеждайки поотделно преговори с отделните автори, е длъжно да уведоми останалите как са проведени и до какви решения се е стигнало. Заедно с това всяко от издателствата – членове на Сдружението, трябва да се стремят да приобщят за сътрудни-

чество „най-добрите и познати на учителството автори“ и „да имат повече от трите- четвърти от всички проектоучебници, които евентуално ще бъдат представени за рецензиране в Министерството“³⁰. В договора се предвижда и набирането за одобрение „горе-долу еднакво количество проектоучебници“ от страна на всяко от книгоиздателствата, членуващи в Сдружението, но ако е в общите дружествени интереси, то се дава възможност и за „прехвърляне проектоучебници от едно книгоиздателство на друго“³¹.

Спряхме се на договора между издателствата „Хр. Г. Данов“, „Казанлъшка долина“ и „Хемус“ от 23 март 1933 г., с което те организират своеобразно издателско сдружение, тъй като те са своеобразни примери за удачна мениджърска дейност на големите български издателства между двете световни войни. Нещо повече, в договора откриваме подходящ пример за удачен мениджмънт при подготовката на книгата за производство и печат. Характерна в това отношение е глава VI от договора, озаглавена „Издаване, рекламиране, експедиране и продажба на учебниците и отчитане за тях през първата и следващите учебни години“. Тук намираме любопитни фрагменти от предвидените общи съвместни дейности: „Книгоиздателствата, за да не си пречат в общата работа, ангажират своевременно художници за илюстриране на учебниците си, различни цинкографии за нуждите в тях клишета и печатници за отпечатването им. Всяко книгоиздателство е длъжно да напрегне всички свои възможности, за да има отпечатани екземпляри от всеки издаван от него учебник най-късно до 5. септемврий вкл. за разпращане на реклами екземпляри и най-късно до 15. септемврий вкл. за разпращане първите непоръчани пратки за избраните от тях книжари консигнатори в Царството.“³¹ Несъмнено, интересът на общия книгоиздателски бизнес е диктувал спазването на необходимите срокове за изпълняване на поръчките за училищата, както и разпращането на продукцията до книжарите в страната, които са вземали на консигнация издателската продукция. Спазването на сроковете е гарантило успешния изход от поредната издателска кампания. Принос за това са имали и добрите взаимоотношения на посочените издателства с печатниците, тъй като илюстрирането

на учебните издания вече е било неотменно изискване към учебната книга. За това се е изисквало конкретно наблюдение над фотоцинкографските процеси в съответната печатница с цел точното репродуциране и възпроизвеждане на оригиналите върху клишета и оттам в книжното тяло – дейности, които все по-отчетливо са навлизали с настъплението на новите полиграфически технологии. При изчерпване тиража на някое издание, в договора се предвижда той да бъде допечатван до една трета от екземплярите на първия тираж, а при повторно изчерпване се предвижда и последващо допечатване, вече в размер на една четвърт от броя на първия тираж³¹. Наред с това издателствата в Сдружението се ангажират да пласират и продават продукцията си чрез книжарите-купувачи и книжари-консигнатори, одобрени на общото годишно събрание³². Внимание се отделя и на рекламната дейност – предвижда се заделянето на реклами екземпляри и рекламиране на страниците на периодичния печат. За подобряване на графичното оформление и илюстрирането на книгите се предвиждат разходи, които се изчисляват по предварително приета от Сдружението тарифа, включваща конкретизирани цени за издателски и полиграфически разходи за илюстрации, изработване на клишета, цени за набор, хартия, отпечатване, броширане, подшиване, обличане с корици и подлепване³³. Нещо повече, най-късно до края на първото тримесечие на следващата година издателите, подписващи цитирания договор, се ангажират да правят извлечение от книгата си за тиражите, с информация за напечатаните количества учебници към края на всяка отчетна година, а също и списък на непродадените учебници в склада на издателството и у книжарниците консигнатори. Към така изрядно водената документация се предвижда още издателство „Хр. Г. Данов“ да подготвя и разпраща специални формуляри, съдържащи списък с обобщаващи сведения за издадените от съответното издателство учебници. Тези формуляри съдържат подробни данни за автора и заглавието на учебника, движението на ръкописа от неговото преписване и рецензиране, през илюстрирането му, оформлението и коригирането на текста, подготовката на клишета, данните за тиража, вида на хартията и набора, тиража, вида на подвързията, използваните стереотипни площи, реклами-

ните екземпляри, продадените и оставащи на склад екземпляри, постъпленията от продажбите, разходите по изданието, включващи и авторския хонорар. С други думи, Сдружението е предвиждало единна и цялостна издателска стратегия, поставяща върху базата на една стегната организация дългосрочна програма за действие, при взаимоизгодни и коректни взаимоотношения за един дългосрочен период на дейност. При редовната годишна сесия икономически резултати се сравняват и съпоставят на основата на предварително подадената писмена документация и експертен анализ, където се извършва изравняване на вложените от книгоиздателствата капитали и постъпленията. Към договора, подготвен в София, и подписан от издателствата „Хр. Г. Данов“ с представител М. Хр. Данов, „Казанлъшка долина“ на Т. Д. Синджириев и издателство „Хемус“ – представявано от Христо Хаджиев, с допълнително споразумение от 27 април 1934 г. се присъединява и дългогодишният и авторитетен издател Стоян Атанасов, със седалище в София, на ул. „Неофит Рилски“³⁴.

2.2. Издателската дейност на Стоян Атанасов между световни войни.

Още с образуването на Книжарския съюз Стоян Атанасов е сред дейните издатели, които са запознати отблизо с дейността на новата структура, отстояваша общи професионални права на гилдията, но макар да търгува с книжарите, застава на страната на издателствата, насырчаващите директната търговия с помощта на учителското съсловие за нуждите на училищата в страната. В едно писмо до преподавателя Васильов (в документа не е уточнено селището, но вероятно става дума за столицата), който се беспокои, че има неразбирателство между книжари и учители, Ст. Атанасов пише: „Напразно сте се тревожили от гюрюлтията на Табакова. I. Не сме пратили и Вам и нему едни и същи книги. Но той нарочно е скривал своите екземпляри, за да ни ги повърне после като непродадени. Тия истории той ги пази още от Септемврий, когато му пратихме. II. ... Вие като учител направо сте изписали книги, та това не само че не е позорно, не само че не е забранено, но напротив, новият закон за Н. просвета (има специален член) задължава учителите направо да си набавят нужните учебници, като използват отстъпката за бедните уче-

ници. Нарушават закона онези главни учители, които не си изписват направо учебниците. Именно против това нареддане на М-вото книжарите се борят и образуваха за тая цел даже дружество. Та както виждате няма що да се боите от заканванieto на Табакова. Всички учители в София и околията направо си доставят учебниците. За всеки случай, извинявайте за неприятностите, които ви създадохме неволно.“³⁵

Продължава в следващия брой

БЕЛЕЖКИ 2.

¹ НБКМ – БИА, ф.№289, а.е.213, л.211.

² Пак там.

³ Пак там.

⁴ Пак там.

⁵ НБКМ – БИА, ф.№28, а.е.253, л.214.

⁶ НБКМ – БИА, ф.№284, а.е.213, л.212.

⁷ Пак там.

⁸ Пак там.

⁹ Пак там.

¹⁰ НБКМ – БИА, ф.№289, а.е.251, л.1066.

¹¹ Пак там.

¹² НБКМ – БИА, ф.№289, а.е.251, л.106.

¹³ Пак там.

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Пак там.

¹⁶ Гергова, А. Книковни пристрастия. С., Унив. изд. Св.Кл. Охридски, 2000, с.152.

¹⁷ НБКМ–БИА, ф.№289, а.е.213, л.106.

¹⁸ НБКМ–БИА, ф.№289, а.е.213, л.106 А.

¹⁹ Пак там.

²⁰ Пак там.

²¹ НБКМ–БИА, ф.№289, а.е.213, л.106 Б.

²² Пак там

²³ Гергова, А. Цит. съч., с. 191 и следв.

²⁴ Пак там, с.190.

²⁵ НБКМ–БИА, ф.№260, а.е.5, л.1.

²⁶ Пак там.

²⁷ НБКМ–БИА, ф.№260, а.е.5, л.2.

²⁸ НБКМ–БИА, ф.№260, а.е.5, л.2.

²⁹ Пак там.

³⁰ Пак там.

³¹ НБКМ–БИА, ф.№260, а.е.5, л.2 и следв.

³² НБКМ–БИА, ф.№260, а.е.5, л.3.

³³ Пак там.

³⁴ НБКМ–БИА, ф.№260, а.е.5, л.8.

³⁵ НБКМ–БИА, ф.№560, а.е 1 а, л.1–2.

ПОЗИЦИЯ

25-ТИ

МЕЖДУНАРОДЕН ПАНАИР НА КНИГАТА - НДК, СОФИЯ

Двадесет и петият международен панаир на книгата бе открит на 14 декември 2005 година в НДК. Организаторите на панаира бяха – Асоциация „Българска книга“, Национален център за книгата и Националният дворец на културата. Техни медийни партньори бяха Българска национална телевизия, БНР и вестниците „Стандарт“ и „Политика“. Подкрепа получиха и от чужденци, като: GTZ –buro Sofia и Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und

Entwicklung. Панаирът получи и малка помощ от студентите в първи курс от СВУБИТ, които помогнаха да се раздадат покани, брошури, да се разлепят плакати за панаира. Студентите развеждаха из панаира малки деца, които бяха поканени да дойдат от други градове, помагаха им за избора на книгите, които закупуваха. Бях приятно изненадана от факта, че децата купуваха предимно учебни помагала, учебници, енциклопедии и речници. Това определено показва, че те се развиват в много добра насока.

Направиха се анкети от Асоциацията на българската книга (прилагам една от тях). Студентите се погрижиха да анкетират повечето от посетителите. От анкетите, които направих, разбрах много за панаира и за мнението на посетителите му. След обработка на анкетите установих, че за някои посетители – около 40 %, панаирът е бил на по-добро ниво от минатогодишния, около 20 % смятаха, че е на по лошо, а останалите, че няма особена промяна. За голямо съжаление почти всички посетители и участници бяха на мнение, че рекламата на панаира трябва да се подобри, да бъде по-обширна, панаирът почти не се е споменавал по медиите, а това е довело до по-малка посещаемост. Нямаше интерес от посетителите и към културните мероприятия на самия панаир, може би защото и те бяха слабо рекламирани.

Независимо от неразбирателството между малките издателства и нездадоволителната реклама, панаирът все пак имаше успех, а и добри страни. На един такъв панаир хората могат да се сдобият с различна литература – художествена, научна, фантастика, учебни издания, детски книги. Няма друго място, където могат да се намерят толкова разнообразни издания. Имаше и много отстъпки от цените на

Книгата „Шифърът на Леонардо“ на Дан Браун охотно се търсеше от българските почитатели на трилъра и на 25-я Международен панаир.

книгите, особено за ученици и студенти. На панаира присъстваха по-големите български издателства. Едно малко издателство с малък брой книги не може да си позволи, а и е финансово и практически неизгодно, да участва в този значим маркетингов форум. Участваха единствено малки издателства, които са успели да се обединят на един или няколко щанда. На панаира им се предостави възможността да покажат своите книги и продукти. Имаше и фирми, които не представяха книги, като например МАРНИ ООД, които предлагаха пъзели и фототапети, като представители на EDUCA BORRAS за България. Издателствата и фирмите, които участваха за първи път на панаира, бяха много малко. Този панаир на книгата дава възможност на издателите да обменят опит, идеи и да създадат евентуални сдружения.

Най-голям беше интересът към детската, учебната, научната и художествената литература от посетителите. По сведения от проведената анкета разбрах, че 35% от посетителите са дали около 100 лева за книги. Около 30% – около 30 лева, половината от тях казаха, че биха дали много повече, ако имат средства, а останалите 35% са дали приблизително по 50 лева за литературата, която са искали. Повечето от хората, посетили панаира, са много доволни от него и са намерили и закупили търсената от тях литература.

Като цяло лично на мен 25-тият Международен панаир на книгата много ми хареса. Организацията може би трябва да е по-добра, да се подобри рекламата, да се привлекат повече български издателства, но всичко това – сигурна съм, че с течение на времето ще се подобри. Важното е, че панаирът наистина беше на добро ниво и че потребителите са намерили това, за което са дошли. Аз лично също намерих желаната от мен литература. Много се радвам, че успях да участвам, макар и в малка степен, в организацията на това събитие. Надявам да мог да присъствам и да участвам и на други такива мероприятия, а и на следващия панаир на книгата.

Емилия Николаева

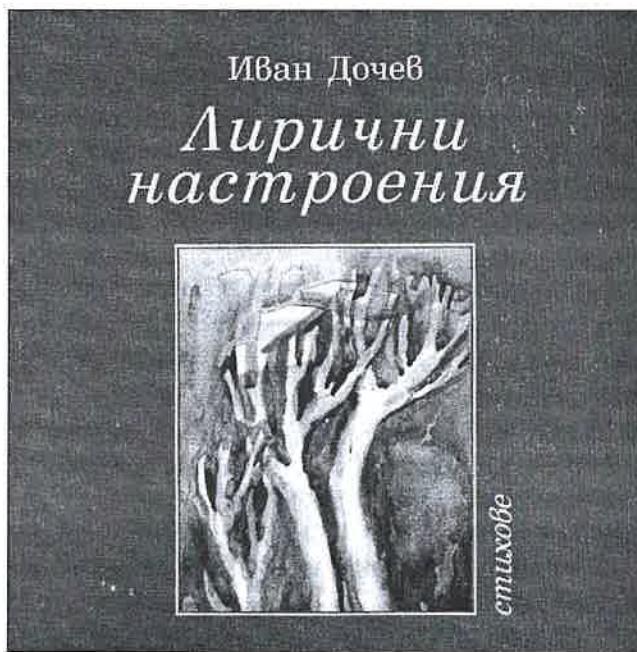
I курс – Книгоиздаване и книгоразпространение,
СВУБИТ – София

ЕСТЕСТВЕН И ЗАВЪРШЕН ЛИРИК

Второто допълнено издание на книгата „Лирични настроения“ от Иван Дочев (С., Платон 1, Информа Интелект, 2003. 96 с.), по думите на видния наш писател Вътъ Раковски представя на читателите „естествен завършен критик, който едва ли може да излезе от кожата на това свое призвание“. Според В. Раковски авторът на „Лирични настроения“ завладява със своята непринуденост, скромност и прямота. Макар и със закъснение, и ние в редакцията получихме тази стилна, добре подредена и удачно оформена книга, която искрено ни зарадва.

Издател

ИНТЕРВЮ

„НЕ БОЙТЕ СЕ – СТРАШНОТО Е НАПРЕД!“

Един разговор на Константина Недкова с проф. д-р Минчо Семов

Проф. д-р Минчо Семов е изтъкнат учен-изследовател, преподавател, ръководител от висока класа – с новаторски усет и подход – (в печата и науката), създател на школа от социолози, продуктивен автор, журналист с ярко перо. Разностранна личност, съчетаваща в трудовете си задълбочените знания от различни науки: философия, социология, политология, история. За хората, които го познават отблизо, които са работили с него, той е образец не само на учен, но и на личност, отличаваща се с коректност, висока възискателност, съпричастност към проблемите на другите, безпристрастност, стимулиране на положителното.

Роден на 12. 7. 1935 г. в с. Тодорчета, Габровско.

Завършил Априловската гимназия през 1953 г., а през 1958 г. – специалност Философия в СУ.

Зам.-гл. редактор на сп. „Младеж“ от 1963 до 1966 г. Ръководител на Центъра за социологически изследвания на младежта от 1966 до 1973 г. Преподавател по социология във ВИИ „К.Маркс“ от 1969 до 1976 г.

Ректор на СУ „Св. Кл. Охридски от 1985 до 1989 г.

От 1976 г. до днес е преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“, като от 1981 г. е професор.

Преподава политология, теория и история на политиката.

Основни трудове:

- „Потенциалната миграция на селската младеж“ (1973 г.)
- „Пропагандата в системата на обществото“ (1975 г.)
- „Политиката – теория и история“ (1985 г.)
- „Великите сили и българската национална драма“ (1990 г.)
- „Теория на политиката“ (2000 г.)
- „Голгота и Възкресение“ (2003 г.)
- „Пламъци от пепелта“ (2004 г.)

❖ **Искам да Ви върна към годините на Вашето детство и юношество, към най-ярките, незабравими спомени от това време.**

Кои са личностите, които събудиха у Вас жаждата за знания, любопитството и желанието да опознаете света?

Преди всичко баща ми Семо Генчев. Той носеше в къщи книги и вестници, обясняваше ми снимките, учеше ме да познавам буквите, разказваше ми

истории. Гърбатото – така викахме на неподвижен, болен човек, с който говорехме като деца през отворения прозорец на неговата стая. Имаше много добри познания по история.

Бай Илия шивачът. Той знаеше всички планини, реки, държави и столици и ни учеше.

❖ **Как се оформи силата на характера Ви и мотивацията на поведение в годините, когато се изграждахте като личност?**

Мотивацията идваше от надпреварата с другите момчета: кой по-знае, кой е по-бърз, кой по-силен, кой по-съобразителен. Характерът – формираше се от големите усилия, които трябваше да полагаме, за да съчетаем, да вместим във времето ученето, грижите за добърка, помощта на родителите, играта, както и от лишенията, които понасяхме в онези бедни и трудни времена. Кураж ми даваше баща ми, който казваше, че неговото магаре никога няма да остане в калта. Беше сила личност. Майка ми – Йова Иванова, ми повлия с добрината си, с обичта към хората, с грижите за тях, с готовността си да им помогне.

❖ **Най-забележителното в живота на младежа от Философския факултет на СУ, срещите и приятелствата за цял живот?**

Като студент по философия се учех заедно с много способни колеги, които бяха, с малки изключения, отлични приятели и другари: Петър-Емил Митев, Асен Игнатов, с когото живях в една квартира три години, Недялко Мерджанов, Илия Кусев, Жельо Желев, Славчо Бухлев, Пенчо Кънчевски, Димитър Марков и други. С Петър Митев, Асен Игнатов и Пенчо Кънчевски останахме приятели завинаги.

Имахме прекрасни преподаватели: Кирил Василев, Добрин Спасов, Азаря Поликаров, Елка Панова. Най-силно влияние върху мене оказа проф. Кирил Василев, който ме покръсти в науката.

❖ **Вашият живот, както е с всеки човек, се състои от етапи, всеки от които носи нещо ново, понякога променя житейските стратегии и поведение, внушава поуки. Бихте ли споделили най-значимото за Вас в професионалния Ви път?**

Най-напред баща ми ме научи, че ако човек иска да свърши една работа, то трябва да се занимава с нея истински, а не на ужким, т.е. да ѝ посвети силите си изцяло. После в Машинния завод в Габрово разбрах, че всяка работа е работа с хора и ако искаш да успееш, те трябва да имат поне елементарно, а най-добре непреодолимо желание да ти помогнат, за което е необходимо да им вярваш, да ги обичаш и да знаят, че си надежден човек.

В Априловската гимназия имах прекрасни учители, които ни научиха да гледаме напред и нагоре. От професорите Кирил Василев, Николай Ирибад-

жаков, Венец Цонев, Кирил Григоров се научих на работа с познанието.

❖ **Какво Ви стимулира и кой Ви подкрепя най-силно в начинанията и в трудни моменти?**

Приказките на баща ми, че „моето магаре няма да остане в калта“, че моите опоненти или противници не са намерили в мое лице църквата, пред която да се прекръстят.

❖ **Обичате ли да рискувате? Най-големият риск, който сте поемали?**

На младини – много. Сега умерено. Най-големият риск – нощните пътувания сам в Стара планина посред зима.

❖ **Как понасяте несполучките или неочекваните удари?**

Болезнено. Преживявам ги дълго и мъчително, но не се оставям да ме обезкуражат.

❖ **Най-щастливите Ви мигове и най-жестоките разочарования?**

Игрите с децата, докато бяха малки и сега с внуките ми. Предателството на мой другар от студентските години и изключването ми от Комсомола през 1949 година.

❖ **Вашата най-голяма гордост?**

Уважението, с което се ползвам от хората, с които съм работил и живял, обичта на близките ми и най-вече на внука Минчо и внучката Елена.

❖ **Най-значимият Ви успех?**

Изследването – историческо, социологическо и политическо, на градовете от Българското възраждане, което направихме и правим с доцент Ivanka Янкова и група талантливи колеги от Университетската библиотека.

❖ **Вие сте не само уважаван учен, способен управлениец, но и автор на значими за науката и масовата аудитория трудове. Коя от книгите си цените най-много и защо?**

Книгите за възраждането „Пламъци от пепелта“ в съавторство с Ivanka Янкова и „Голгота и Възкресение“, както и „Теория на политиката“.

❖ **Иска ми се да надникнем, доколкото е възможно, във Вашата творческа лаборатория.**

Вие сте разностранна личност: изследовател в различни области на науката, лидер, авторитетен

учен – ръководител с новаторски усет и подход, реформатор, създател на университетската наука и специалност Политология, продуктивен и талантлив автор на книги и статии, с актуално звучене, но сте и човек винаги съпричастен към проблемите на другите. Имате ли пристрастие към определена дейност, или за Вас е важно съчетаването, комплексността на подходите при осъществяване на общественозначими цели и вътрешна потребност?

В един от разказите на Стайнбек самият той нещо пише на машина, а внукът му мляска някаква дъвка. Това го дразни и той му казва да остави дъвката. Детето отговаря: "Тя не ме оставя, сър". Така е и с мене. Работата ме обзema, обгръща ме, овладява ме и аз се предавам. Концентрирам се изцяло върху нея. Съчетанието е ограничено. Като Ректор на Софийския университет за 4 години написах само една статия от 4 машинописни страници.

Като журналист, изследовател и ръководител в печата и науката възможностите за съчетание на организационна, изследователска и писателска работа бяха много по-големи. Най-силен фактор е взаимното проникване на знания от различни науки и то от пообщото, по-абстрактното към по-частното, по-конкретното. Моят преход от философия, към социология и политология, а по-късно и към история беше полезен.

❖ **Вашите книги са не само с висока научна стойност, но са и прекрасни уроци за всеки българин по патриотизъм – например – „Великите сили и българската национална драма“. В нея изключително сполучливо, с талантливото перо на публицист, съчетавате история, политика, социология, философия, психология. Разкрийте някои от тайните на творческия процес при Вас.**

Тайни няма. Работиш със сърце. Обичаш, предан си на това, което пишеш като кауза. Искаш и другите да го преърнат. Затова впрягаш всички сили, стараеш се да го направиш най-добре. Е, не винаги се успява, но и това е част от играта.

❖ **Каква е тайната на успеха Ви като управленец от голяма класа, който умеет да създава у хората, с които работи, пълна съпричастност към поста-**

вените цели и готовност да бъдат осъществени на висота?

Не се възприемам като управленец от голяма класа. Възприел съм от баща си правилото да ставам рано, да работя много и да се разбирам с другите. Винаги съм се старал целите ми да са цели на моите колеги и приятели по работа, всичко да е ясно до дни и часове, всичко да се отчита с плюсовете и минусите, да съм постоянно заедно с колегите си. Важно е това, което правим, да има смисъл, да има нещо ново, всеки да вижда усилието си в резултата и да получи добра дума за това.

❖ **Какви са критериите Ви при подбор на екип, също и при оценката на работещите под Ваше ръководство?**

Искам да познавам на прилично ниво человека, да съм сигурен, че е свестен, квалифициран и работлив човек. Добре е с нещо да е особен, да се отличава от другите.

❖ **Изкушавам се да Ви задам и един по-мащабен принципен въпрос. Вие сте един от социолозите с висок престиж и реални заслуги за развитието на социологията у нас от 60-те години на ХХ век до днес. В този контекст не мога да отмина мнението Ви за проблемите, които будят тревога след 1990 г.**

Възродената през 60-те години българска социология изигра ценна градивна роля за напредъка на организацията и управлението на българското общество и държава до към 1985 година, когато нейните препоръки и изследвания започнаха да отиват в глуха линия. След 1990 г. социологията е в криза, както всичко останало в науката. Тревога буди некоректното отношение на колегите към данните от изследванията. Да се хвалят политици с рейтинг много под 50% одобрение – това е занятие, нямащо нищо общо с науката.

❖ **Като признат социолог на младежта какво ще кажете за динамиката в ценностната система на младите генерации?**

Отдавна не се занимавам със социология на младежта и не смея да се изказвам, но личното ми впечатление от студентите в Софийския университет показва една много голяма и важна промяна. От учебната 2002–2003 г. насам посещаемостта на лек-

циите се покачи с над 50%, интересът към разискванията – също, политизация почти няма, висока степен на концентрация у студентите върху мисията им. Тази промяна е качествена и тя обещава добро бъдеще на България.

❖ **Вижданията Ви за ситуацията в българското образование през последните 15 години? Как и кога то ще стане равностойно на това в напредналите страни, запазвайки най-ценното от националните ни традиции в тази област?**

Българското образование през последните 15 години е пораз клатено, преживява криза, главно поради бедност и неадекватно отношение на управляващите към неговата обществена роля. Но то тръгва нагоре. Пример за това е възраждането на Софийския университет в последните 4–5 години: силен академичен дух, нов факултет (медицина), нови специалности, нови изследвания, нов престиж в обществото и т.н. Този пример ще бъде последван и ние няма да изостанем.

❖ **Какво Ви привлича и какво отблъска в българската политика?**

За съжаление, в сегашната българска политика няма много добрини, но това, че преходът стана мирно е голямо, историческо завоевание. Отвратително е потъпкването на правата на человека и гражданина, безправието, безпомощността на обикновения гражданин. То започва от законите, в които има врати и вратички за корупция, ограбване на человека. Същото е в подзаконовите актове. В практиката няма никакъв контрол: нито обществен, нито държавен, нито съденен. Къде е правовата държава?

❖ **Какво ще кажете за ползата от политологията за създаване на нормален политически живот у нас?**

Политологията у нас е млада и като университетска специалност, и като наука – само на 20 години. Няма как тя да има силни позиции в управляващия елит. Но нашите колеги са в подножието на този връх и скоро ще си кажат думата и това ще бъде добре за България.

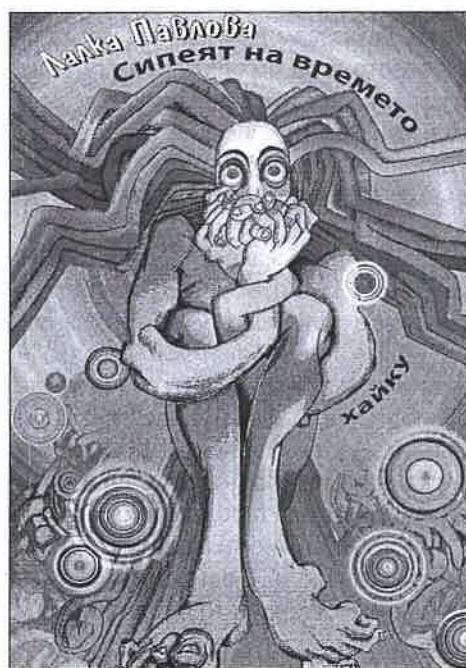
❖ **Вашето житейско кредо?**

„Не бойте се – страшното е напред!“

Книга за сътворението, смъртта и възкресението за доброто и злото

Стихосбирката „Сипеят на времето“ (С., 1995. 128 с., с ил.) от плевенската поетеса Лалка Павлова представя двадесет теми в по десет хайку. Столичното издателство „Хайни“ е реализирало една добре илюстрирана и полиграфически стилно издържана книга. В предговора към нея г-н Христо Ганов отбележава: „...Красивото и дръзкото в тази книга е авторовата поетическа последователност, естественият изказ, сериозните философски проблеми, които поставя, точните наблюдения за процесите (еволюцията), на човешкото и историческо развитие, сполучките в поетическите находки, изказани концентрирано (изискване на жанра), образно, с богат подтекст, със смели поетически решения и с искрено съпреживяване.“

Освен добрите качества на изданието, следва да отбележим и положителния факт, че подкрепа за издаването е дадена не само от спонзори, но и от община Плевен. Смятаме, че когато общините и други институции подкрепят българската книга и занапред резултатите ще са с по-оптимистичен привкус.

ЮБИЛЕЙ

ЗА ПЛЕЯДАТА ПРЕПОДАВАТЕЛИ В ДЪРЖАВНИЯ БИБЛИОТЕКАРСКИ ИНСТИТУТ

Отглас на 55-годишнината от основаването
на Държавния библиотекарски институт, днес СВУБИТ

Виолета Божилова

Обръщайки поглед назад през годините, винаги ми е приятно да си спомня далечната 1958 г., когато напуснах ученическата скамейка и бях приета за студентка в Държавния библиотекарски институт. Влизането в това учебно заведение не беше лесно, особено за кандидатите от София, тъй като се приемаха общо 40 души – имаше само една специалност – библиотечно дело – и приемът се извършваше по окръзи, като за София квотата беше 10%, т.е. четирима души. Аз обаче бях пета по бал, така че като първа резерва трябваше да чакам някой да се откаже. Сред приетите имаше две пълни отличнички, но те и двете се записаха в института, а се отказа един мъж и – ето ме студентка. Разказвам всичко това, за да илюстрирам гореказаното и да подчертая, че още в първата десетка години след създаването му, към Държавния библиотекарски институт имаше интерес, нещо повече, тук попадаха предимно хора, които действително желаеха да се посветят на библиотечната работа.

Нито за миг не съжалих, че уча в този институт. Че не съм сгрешила в избора си, се убеждавах все повече след като започнаха учебните занятия и се срещаха с моите преподаватели. Те бяха не само много подгответи хора, повечето от тях притежаваха харизма. В института, създаден през 1950 година, вече се бе утвърдила една традиция на качествена преподавателска работа. Малък по мащаби, приютен милостиво в сградата на Народната библиотека, полувисшият Държавен библиотекарски институт се бореше за място под слънцето. И единственият му коз беше качеството на обучението. А то беше високо.

След като в Института бяха преподавали цяло съзвездие именити учени като професорите Александър Пешев, Туша Влахов, Велчо Велчев, Елена Савова, Елена Кирова Людмила Стефанова, пред директора Ценко Цветанов стоеше нелеката задача да задържи високото равнище на преподавателския състав и на учебния процес. Ценко Цветанов беше първият успешен директор на института и добре разбираше, че там е залогът за успешното развитие на учебното заведение, и тъй като познаваше много добре кадровия потенциал на библиотечната професия, канеше за преподаватели най-изявлените труженици в нея. Така постъпваше и при общообразователните дисциплини.

Самият Ценко Цветанов освен с изпълнение на административните си задължения като директор, преподаваше и две основни дисциплини – общо библиотекознание и българска библиография. И по двете беше написал учебници. По наше време издаде и трети учебник – по детски библиотеки, тъй като имаше намерение да въведе и такава дисциплина, която той да преподава. Всъщност към детското четене той имаше изявена слабост, това беше любимата му материя и само можем да си представим колко интересна би била тази негова дисциплина, ако беше осъществил намерението си. Сам той талантлив детски писател, отлично познаваш детската психология в различните възрастови групи, в неголемия по обем учебник беше предначертал основните принципи при работата с книгата сред детската читателска аудитория. Преждевременната му смърт му попречи да осъществи този хубав замисъл.

В сянката на по-големия му и по-известен брат проф. Тодор Боров, комуто съдбата отреди биологично и творческо дълголетие, на пръв поглед делото на Ц. Цветанов не изглеждаше толкова голямо и ярко. Така беше обаче само на пръв поглед. Защото освен вещ библиограф, съосновател заедно с проф. Тодор Боров на Българския библиографски институт, той беше и изявен библиотековед, не само владеещ в тънкости всички процеси в практическата библиотечна работа, но и автор или съавтор на най-важните помагала в нея: двузначните „Авторски таблици“, „Минимум библиотечна техника“, „Единни правила за описание на книгите в масовите библиотеки“, „Типов каталог за масовите библиотеки“, адаптиран беше и „Таблици за десетична класификация за нуждите на тези библиотеки“. Той умееше да говори, умееше да заинтригува аудиторията, да я грабне. Говореше бавно, отчетливо, сякаш поставяше логическо ударение на всяка дума. Когато четеше лекциите си, от време-на-време спираше, обхождаше с поглед аудиторията и коментираше прочетеното с едно неподражаемо чувство за хумор.

Беше много човечен, отнасяше се с разбиране към колегите си и към студентите. Огромната му ерудиция оставяше отпечатък върху всичко, с което се заемаше.

Всеобщ студентски любимец беше преподавателят по работа с читателите и по справочно-библиографска работа Борис Десев. Той също беше изключителен ерудит и имаше ораторска дарба. Словото му беше завладяващо, оригинално. Беше ни интересно да слушаме лекциите му, но още по-интересно противаха упражненията при Десев. На тях най-често изпълнявахме практически задачи и особено приятни бяха часовете, в които изготвяхме библиотечни плакати, защото тогава, рисувайки плакатите или пишайки букви, разговаряхме с преподавателя си на най-различни теми. Той ни помагаше активно при изработването на тези плакати, но държеше идеяният проект за плаката да бъде наш. На тези упражнения проличаваше дарбата на Десев за рисуване. Колеги казваха, че той и пеел много хубаво.

Когато завършвахме Института, за абсолвентския бал направихме дружески шаркове за всеки един преподавател и студент, които оформихме като отделен отпечатък от книга. За Десев бяхме²² писали:

*Левец, художник, библиотекар,
на студентите добър другар –
натура изцяло за изкуство родена,
но на справочната работа посветена.*

Подобно лекторско майсторство владееше и преподавателката ни по библиотечни каталози Дора Кършовска. Дисциплината ѝ беше твърде специфична, напълно непозната за нас и се отличаваше със строго определена конкретика. Кършовска съумяваше по един удивителен начин да предаде интересно тази суха и скучновата материя, касаеща библиотечната обработка на книгите. Тя освежаваше правилата за описание и методиката на класифициране на литературата с оригинални примери, поставяше ни на мястото на читателя, за да предвидим как той би потърси дадено заглавие, с което ни убеждаваше колко важно е правилното разкриване на фонда и изграждането на оптимална за даден вид библиотека система от каталози с високи информационни възможности.

Повечето от нашите преподаватели владееха по 2-3 чужди езика, което им даваше възможност да следят новостите в библиотечното дело по света. Дора Кършовска беше от тези преподаватели. От тях беше и другата Дора – Ганчева-Божинова, която преподаваше библиотечни фондове и организация на методичната работа. Тя изльчваше невероятна благост на характера и финес в обносите.

С подобни качества – душевна щедрост и приветливост – се отличаваше и асистентката на Д. Кършовска и преподавателка по немски език Лили Ценова. На упражненията по библиотечни каталози тя се стремеше да внедри у нас практически умения за обработката на книгите, като вършеше това много търпеливо, ненатрапливо, поправяйки ни грешките и разяснявайки правилата. Със същото търпение и мила усмивка обясняваше непознатите думи и граматичните правила в немския език.

Оригинална личност беше и преподавателят по френски език от Софийския университет „Кл. Охридски“, хоноруван в нашия институт, Никола Колев или както го наричаха всички „мосю Колев“, изговаряйки ясно „в“-то.

Когато по-късно следвах в Университета, сравнявайки университетските ми преподаватели с тези от ДБИ, се убедих, че моите институтски преподаватели по нищо не отстъпваха на университетските. Те бяха поне равни на тях, а в някои случаи дори ги превъзхождаха. Те не отстъпваха на колегите си от СУ нито по ерудиция, нито по професионална подготовка, нито по лекторско и методично майсторство, и не на последно място не им отстъпваха и по личностни достойнства.

Ето, да вземем например преподавателя ни по политикономия в ДБИ Карл Сабетаев. Няма да забравя първите лекции на този забележителен икономист. Дисциплината беше съвсем нова за нас, тя нямаше нищо общо с онова, което бяхме изучавали в средното училище. Нямаше никакви стари знания, на които да се опрем, както това беше при литературите например, и затова не разбирахме материала. Веднъж Карл Сабетаев ни даде за домашно да разработим никакъв въпрос от политикономията на капитализма. Почти всички бяхме писали никакви общи приказки, заучени клишета за „тежкото положение на народа“ и за „експлоатацията на човек от човека“. Преподавателят ни не показва, че е недоволен от нашите „разработки“, а се зае тактично и с много търпение да ни разяснява причинно-следствените връзки на явленията, че това, което ние бяхме посочили за характерна черта на строя, всъщност е следствие от основното положение: кой владее средствата за производство и веднага цитираше „Капиталът“: „Капиталистът е капиталист не защото е индустриален командир, а е станал индустриален командир, защото е капиталист“. Имахме впечатлението, че знае „Капиталът“ наизуст. И ни нахвърля схемата, по която е трябало да разработим въпроса. С много примери и анекdoti (беше неизчерпаем на хубави анекdoti) конкретизираше проблемите и лека-полека трудната материя започна да ни просветва. Времето минаваше, краят на семестъра наближаваше, а ние все още изучавахме политикономията на капитализма. „Кога ще започнем политикономията на социализма?“, недоумявахме, „та това е половината учебник!“ В един от последните часове завършихме политикономията на капитализма и Сабетаев каза нещо, което тогава ни прозвуча еретично: „Драги студенти, каза той, политикономията на социализма не е проучена още добре. Икономистите не са много наясно по всички въпроси от нея, законите не са формулирани окончателно. За капитализма Маркс написа фундаментален труд – „Капиталът“ – и нещата там са ясни, но не се е родил още Маркс, който така ясно и детайлно да анализира явленията при социализма. Всичко е в сферата на мечтите. Затова аз вместо лекция ще ви прочета една статия от едно съветско списание. Статията се казва „Давайте помечтать“. И той ни прочете статията, която чертаеше в общи линии светли розови перспективи, но нямаше много конкретни неща. Помня, че и в конспекта присъстваха много малко въпроси от политикономията на социализма. Уважа-

вахме много Карл Сабетаев и отношението си към него отразихме накрая в шаржа за него така:

*Беше страшен мор за нас
още от първия ни час
политическата икономия.
Но с усмихнатата физиономия
на другаря Сабетаев и с вицове безчет –
стана ни любим предмет.*

Много интересен лектор беше и Владимир Сестримски – преподавател по друга идеологическа дисциплина – марксистка философия. Освен диамат, както наричахме дисциплината, Сестримски ни преподаваше и основи на културно-масовата работа. Беше редовен преподавател в института и член на Националната лекторска група, която по-късно се преобразува в Дружество за разпространение на научни знания. Говореше много увлекателно, лекциите му бяха изпъстрени с множество примери и случаи от живия живот. Впрочем не зная дали изобщо имаше написани лекции, защото той изобщо не четеше, не гледаше от никъде, а развивайки лекцията, гледаше нас. Разработвайки никакъв теоретичен въпрос, той веднага подкрепяше с пример, като започваше: „Аз като бях в едно село...“ и разказваше нещо интересно, случило се в това село и подкрепящо неговата теза.

Обичахме и лекциите по руска литература на Стефана Иванова. На пръв поглед тя създаваше впечатление на вяла, малко флегматична дори жена. Но стъпеше ли на катедрата, се преобразяваше – превъръщаше се в сладкодумна, много емоционална лекторка. В изнасянето на лекцията освен с образния си език, тя участваше с мимика, интонация, дори жестове. Тя ни пренасяше в Русия от XIX в. и пред нас оживяваха колосите на руската литература – Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Тургенев... Разказваше ни малко известни факти за живота им, разкриваше голямото богатство от образи и идеи в творчеството им. Аз водех понякога мои училищни приятелки да я слушат.

Най-младата в този букет от всеотдайни, способни, влюбени в работата си преподаватели беше Екатерина Георгиева, преподаваща руски език. Попаднала в тази среда от силни, обичани от студентите професионалисти, тя се стремеше да бъде на тяхното равнище. Работеше упорито, подбираще подходящи текстове от руски библиотековедски списания, които разработваше като уроци. Няколко години по-късно и тя, както повечето наши преподаватели, създаде свой учебник. Ние бяхме първият ѝ випуск в ДБИ и тя се стараеше да ни подготви за

достойно представяне на изпита. Обичаше да повтаря: „Имейте ввиду, дорогие товарищи, экзамен не за горами!“ Затова накрая я изненадахме със следния шарж:

*Екатерина Георгиева, имейте ввиду –
Ви нас учили в прошлом году,
но мы вспоминаем каждый час
и уважаем и любим Вас.
Рассказывали Вы нам хорошенко
о Гоголе, Горьком, Тарасе Шевченко,
любили твердить (хотя мы знали и сами),
что, мол, „экзамен не за горами.“*

Трудно мога да предам ефекта от този шарж. Катя Георгиева беше, слизана, трогната, поласкана, горда с нас, благодарна.

Както вече споменах, тези шаркове бяхме оформили като отделни отпечатъци от книги и всички преподаватели и студенти получиха своя отделен отпечатък. Разбира се, всички бяха прочетени на вечерта. Това хрумване внесе голямо оживление, имаше много смях, поздравления за инициаторката Лияна Разсуканова и за изпълнителите, аплодисменти. Така нашата абсолвентска вечер не се изрази само във вечеря и танци, а намерихме начин да се забавляваме смислено и тя се запомни завинаги от всички. За да оформим шарковете по този начин, т.е. според изискванията на издателските стандарти, заслугата бе на хонорования преподавател Марин Василев, който беше експерт в Полиграфическия комбинат „Д. Благоев“. Той ни преподаваше „История и техника на книгата“. Беше написал и учебник под това заглавие. Учебникът претърпя няколко издания, но вече под заглавие „Книгознание“. Впрочем дисциплината също беше преименувана така впоследствие. Марин Василев беше винаги усмихнат, приветливото му лице изльчваше доброта и жизнерадост. За да ни запознае с производството на книгите, той ни водеше в Полиграфическия комбинат, където ни показваше различни печатарски машини и процесите в пътя на книгата от белия лист до оформленото книжно тяло.

Няма да пропусна и такъв задълбочен и висококвалифициран преподавател като Ганка Михайлова, която ни преподаваше западна и детска литература. Автор на чудесен учебник по детска литература, който беше предназначен за учителските институти, тя ни застъпваше не само западната и детска литературна класика, но и нашумели съвременни автори. Това беше особено полезно и ценно за бъдещата ни професия.

Преподавателят по българска литература Христо Недялков, също автор на учебник, не правеше

изключение по професионални и педагогически качества от съзвездието способни преподаватели, които изграждаха имиджа и авторитета на института в онния години. Той, като Стефана Иванова, илюстрираше лекциите си с малко известни факти за разглежданите писатели. Имаше и още нещо много важно за нас: той отделяше внимание на библиографската страна на въпроса. За всеки автор представяше изчерпателна библиография на произведенията му по години на първото издание, а също така посочваше литературна критика за тях.

Добри спомени остави у нас и Василка Петричева, която преподаваше обща и специална библиография. Тя винаги ни носеше да видим изданията на ретроспективната библиография – „Български книгопис за сто години“ на Балан, описите на Иванчев, а също и книжки от текущата национална библиография. Петричева мъкнеше по цяла камара книги, но трудът ѝ не беше напразен – ние научихме основните библиографски трудове и по-нататък станеше ли дума за тях и по други предмети (например по-справочно-библиографска работа), те ни бяха познати, знаехме какво съдържат, какви показатели имат, и как и кога се работи с тях.

Нашите преподаватели от края на 50-те и началото на 60-те години поеха щафетата от изявени специалисти, за които вече се спомена по-горе. Те се оказаха достойни да заемат тяхното място, утвърждаваха доброто име на малдото учебно заведение и изграждаха здрав фундамент за неговото съществуване и укрепване. Те създаваха традиция за качествено обучение в него. Това беше време и на смяна на ръководството на института поради преждевременната смърт на Ценко Цветанов. Новата директорка, младата и енергична Тодора Топалова, не просто продължи неговата борба за утвърждаване на ДБИ, а издигна на нов етап обучението в него главно с две неща: тя успя да изейства от Комитета за култура изпращането на отличниците на института да продължат образоването си в СССР и построяването на специална сграда за учебното заведение, което пък стана предпоставка за откриване на нови специалности, за увеличаване на приема на студенти и изобщо за по-нататъшното му развитие.

Със своята всеотдайност преподавателският състав от онова време не само обучаваше студентите си. Това бяха личности, които ни възпитаваха чрез примера си, чрез изисканото си възпитание, чрез нравствените си добродетели. Затова ги уважавахме и обичахме.

КНИГИТЕ И ЧЕТЕНЕТО

В СП. „БЪЛГАРСКИ КНИЖИЦИ“ (1858 – 1862)

Таня Тодорова

Университетска библиотека
при СУ „Св. Климент Охридски“

В средата на XIX век Цариград се налага като водещ център на българското възрожденско книгоиздаване, постепенно се създават и първите общински културни институции – Общината на българската книжнина, Българското читалище, Българското благотелно братство „Промишление“ и други.

Безспорна е важната социална роля на възрожденското ни книгопечатане – с появата на многоекземплярно възпроизвежданите печатни издания настъпва поврат в системата на социалното общуване. А. Гергова обобщава: „За епохата на Възраждането книгопечатането не е дейност с културно-съпроводително значение. То е основно, същностно нейно проявление – с него започват и завършват всички значителни социално прояви, с него се ангажират водещите социалния напредък личности“ [1].

Разпространението на българската книга сред българското население се осмисля като определящо за народностното духовно сплотяване и културно издиране, за което свидетелстват и редакторската политика и тематичната насоченост на сп. „Български книжици“, орган на Общината на българската книжнина [2]. В изданието широко присъства проблематика, свързана със съдбата на българската книга и периодичен печат, с развитието на книгоиздаването, книгоразпространението и на библиотеките, с ролята на спомоществователството, както и с проб-

леми на четенето. Редакторите и сътрудниците на списанието, видни възрожденски дейци, осъзнават важността от проникването на печатното слово сред сътешевениците си, от изграждането на читателска култура, от формирането на книжовни общности. Д. Леков високо оценява приноса на изданието в тези културологични процеси: „Български книжици“ отразява един нов етап в развитието на българската литература и култура, в стабилизирането на читателския вкус, в масовизирането на оригиналната и преводната книжнина, и макар да излиза само четири години и половина, благодарение на талантливите си редактори (Д. Мутев, И. Богоров, Г. Кръстевич, С. Филаретов) и сътрудници (П. Р. Славейков, Н. Бончев, В. Друмев, Е. Мутева и гр.) списанието добива широка известност – издава се в 1000 екземпляра и има 774 спомоществователи“ [3].

В редица редакторски статии, забележки и уводни думи в изданието се призовава към ангажираност с развитието на българската книжнина, към възпитаване на потребност от четене и на стремеж към образование и наука. Още в първата книжка, в увода „Слава и благодарение богу“ архимандрит Паргений Зографски приветства създаването на списанието, с основно предназначение да бъде „постоянний разливатель светъ и познания въ нашето бедно и темно отчество“ (I, 1, 1: 1). С просветителски дух

се обръщат към своите читатели и редакторите на изданието.

В сп. „Български книжици“ е публикуван един от първите материали във възрожденския ни периодичен печат, специално посветен на въпроси на четенето. Статията от анонимен автор „Читание и разсъждение“ насочва вниманието към важността от изграждане на читателски умения, на система за четене при усвояването на нови знания, на задълбочено възприемане и осмисляне на прочетеното, защото „лесно нещо е да чите човекъ; обаче мъчно е да разсъждаде“.

Изданието се стреми да отразява всяка проява на българския книжовен живот – възникването на нови печатници и книжарници, създаването на библиотеки, излизането на нови периодични издания и книги на български език. Още в първия брой на „Книжевный дневникъ“ Д. Мутев с радост съобщава за откриването в Цариград на печатницата на Др. Цанков и Б. Мирков и информира за възобновяването на списанието на К. Фотинов под името „Листъ Любословный“. Редакторът заключава с оптимизъм, че при наличието на две повременни списания, един вестник („Цариградски вестник“) и две типографии „нашата Книжнина... скоро ще напредува“ (I, 1, 1: 10–11).

И. Богоров запознава своите читатели с откриването във В. Търново на „новата книгопродавница“ на П. Кисимов, който със собствени средства е поръчал отпечатването в Цариград на три учебника в превод от френски език (I, 3, 19: 69). Г. Кръстевич информира за устройването на книжарницата на Хр. Г. Данов и И. Трувчев в Пловдив [4], препоръчва полезни издания за българските училища, които се предлагат в нея и дава интересни подробности за организацията на тяхната книгоразпространителска дейност (създадена мрежа от „продалища“ в училища в Македония и Бесарабия и в Българската църква в Цариград; установена комисационна за продаването на книгоиздателската продукция и др.) (II, 2, 16: 318).

В някои броеве под своето редакторство И. Богоров обединява двата самостоятелни дневника в общ „Търговский и книжевный дневникъ“, за да подчертава важността от развитието на книжната търговия. Неговите аргументи са, че тя е „едно от доказателствата за просветението на единъ народъ“ и съставлява важна част от икономиката на европей-

ските страни. Стремежът да се постигне желаното въздействие върху читателите изпъстрят стила на книжовника с умело подбрани сравнения „продавать книги Все едно както и сукното по нась“ и с много-бройни примери за просперитета на европейските книготърговци, между които „има човеци да ся спечелили и печелят от печатаны книги по милионъ за малко время“. С надежда за бъдещето Богоров заключава: „Книжевната търговия начна да ся развива и по българскыты места, и сме уверени, че за малко время ще тръгне напредъ“ (I, 3, 19: 68–69).

В сп. „Български книжици“ редица автори обосновават неразрывната връзка между просветното и културното издигане на българския народ и развитието на книгоиздаването и книгоразпространението, намерила обобщен изказ в заключението на анонимния автор на статията „За Всеобща Българска Грамматика“: „где то книжевната търговщина есть мрътва, тамъ нема и просветение“ (II, 3, 19: 102).

Г. Кръстевич на страниците на „Книжевный дневникъ“ разсъждава върху реалната картина на слабото търсене и покупка на книги от грамотните българи, което „доказва тази печальна истина че нашити соотечественници не са йоще... осетили ни сладостта ни ползата на книгочтението“ (II, 2, 17: 341). Редакторът представя дейността на калоферец Георги Дончев Гърdev*, който от десет години се занимава с „книгопродавство“, винаги на загуба, но воден от родолюбиви чувства и от разбирането за важността на това „общеполезно занятие“. Със собствени средства той издава в Букурещ „Кратка Българска Грамматика“ от Т. Хрулев и „Французско-български разговоръ“ от Ан. Гранитски. Г. Дончев призовава родолюбиви българи да закупят екземпляри от изданията за раздаване на бедните деца и по този начин успява да си възвърне дълговете по направените разходи. Чрез сп. „Български книжици“ книжарят обявява имената на отзовалите се съотечественици, а към изказаната благодарност се присъединява и редакторът на изданието (II, 1, 5: 95–96).

* В енциклопедията „Българската възрожденска интелигенция“ на стр. 217 е представен под името Дончев, Георги (Книгопродавец, Качето). Роден в Калофер. Баща на Спиридон Гърdev.

В „Книжевный дневник“ Г. Кръстевич помества информация от атинския в. „Север“ за посещението на руския княз Константин в Университетската библиотека в Атина. В нейния над 100 000 т. фонд се намирали твърде малко руски книги, в резултат на което от Санкт-Петербург изпращат богато дарение от издания на руски език. „А мы сиromаси Българе... отъ книги смы съвсемъ лишены, и немамы за прочитание, освенъ малкото оныя кои-то ревностенъ некой бы възмогъл... да напечати. А... секи знае колко затруднения посреща оный, който бы напечаталь книги въ пропаванието имъ“ (II, 2, 16: 317-318) – с болка обобщава книжовникът.

В сп. „Български книжици“ Д. Мутев, И. Богослов, Г. Кръстевич и авторът на статията „За Всеобща Българска Грамматика“ публикуват зрели разъждения за **важността на книгоразпространението, дават ценни сведения за първите стъпки на книжарството в българските земи и допълват ярки щрихи към портрета на българския възрожденски книгородавец.** Информацията на страниците на сп. „Български книжици“ за дейността на Хр. Г. Данов и Й. Тручев, на П. Кисимов (чийто опит за откриване на печатница и книгородавница в периода 1858–1861 г. е прекъснат, тъй като той е заподозрян в подготовката на въстание и емигрира) [5] и на Георги Д. Гърdev (типичен представител на пътуващите книгородавци) – обогатява и потвърждава основни черти в социалнопсихологическата характеристика на тези „черноработници за духовната пробуда на народа“, по определението на П. Парижков [6].

В епохата на Българското възраждане – при липсата на държавно обединение на българите и на обществени институции, които да организират и материално да обезпечават развитието на периодичния печат – се разгръща спомоществователството. То е разпространена форма на материална подкрепа за българската просвета и книгоиздаване. Дарителските жестове на спомоществователите получават заслужена похвала и се популяризират от редакторите на изданието. Г. Кръстевич приветства появата на новия в. „България“ под редакторството на Др. Цанков, станала възможна благодарение на спомоществователството на родолюбиви българи – доказателство, че неговите съотечественици вече осмислят, че „нема

днесъ по-добро и по-нужно нещо за тяхъ отъ книжевното вообще чтение“ (II, 1, 7: 134). Той дава за пример и Ненчо Ст. Златаров от Панагюрище, който дарява 10 турски лири за Панагюрското училище (II, 1, 5: 96).

Редакторите на сп. „Български книжици“ са съпричастни и към първите стъпки на библиотечното дело – към устройването на библиотечни сбирки.

Д. Мутев е сред първите отзовали се на призыва на основата на дарителството или на разменни начала да се създаде библиотека на Българската книжнина. За нейния фонд книжовникът дарява деветдесет и два тома книги на различни езици. С основен подтик тези стойностни издания да достигнат до българския читател, той пише рецензии, които се доближават до съвременната препоръчителна анотация и ги публикува в създадения от него отдел „Книжевный дневник“ [7].

Настоятелите на сп. „Български книжици“ в свое известие публикуват данни за „Библиотеката на Българската книжнина“, чийто фонд се комплектува чрез дарения и книгообмен. Дарителите, поставили основата на тази сбирка, са: Д. Мутев (92 т.), Вук Караджич (10 т.) и Й. Груев, дарил 2 екземпляра от „Всеобща история“. Три периодични издания се получават въз основа на книгообмен срещу „Български книжици“ – „Гласник“, „Загребачки Листъ“ и „Невенъ“ (I, 3, 24: 7).

В списанието се отпечатват обръщения за предоставяне на книги и учебни пособия за обогатяване на училищните библиотеки като например писмото на двама учители от Карнобат с молба да главния редактор да се изпратят книжки, защото е „*бездно новосъставеното наше читалище*“ (IV, 34: 682). За развитието на библиотеката на Габровското класно училище огромна заслуга има Т. Бурмов, който пренася от Одеса през 1858 г. личната библиотека на Васил Априлов (378 книги и 1064 т. периодични издания) и я завещава за нейния фонд [8].

В анонимната статия „Мисли върхъ нашето състояние“ като категорично условие за просперитета на учебното дело се поставя изискването във всяко училище „*да ся състави библиотека*“ (III, 3, 22: 263). В публикуваната „Програма и правилник на българското средоточно училище в Болград“ член 7 се отнася за „Библиотеката“. Впечатлява зрелостта на представените виждания за устройство и организация на

училищна библиотека. Политиката на комплектуване е съобразена с нуждите на учителите и учениците въз основа на „Листать на книгите”, изготвян според учебните планове и официално одобряван от професорите, попечителския комитет и от министерството. Този документ с явно регламентиращи функции се родее с разработваните профили на комплектуване в съвременните библиотеки. „Книгоназирател”, избиран сред преподавателите за една година, е отговорен за „управлението на Книгохранителницаата”. Той работи без допълнително възнаграждение и се отчита в края на годината. Предаването на библиотеката се извършва въз основа на три „кондики”: „една за книгите дето съставляватъ Книгохранителницаата, друга една за присланните книги за пропадане, и една трета за да се записватъ въ нея продадените книги”. Книгоназирателят е материално отговорно лице, а издаването напомня инвентаризационен процес, тъй като „отвещава за тщетити... от злото му управление” (I, 2, 13: 186-187). Този материал в сп. „Български книжици”, публикуван в момент, когато в редица български селища се устройват библиотечни сбирки и се създават първите читалища [9], се явява изключително полезен и навременен, даващ една стройна концепция за организиране и управление на библиотека.

В изданието се установява преобладаваща употреба на думата „библиотека”, което дава основание да се направи изводът, че това възрожденско списание още през 60-те години на XIX век способства да се утвърди в лексикалната система на българския език навлязлата от общокултурната международна лексика дума „библиотека”, произхождаща от класическите старогръцки и латински I пред използваните като дублети „публични книгохранилища“ (Г. Кръстевич (II, 3, 24: 459), но и „библиотика“ (II, 2, 16: 317-318), „книгохранительница“ (I, 2, 13: 186-187) и „читалище“ (IV, 34: 682).

Чрез тематичното си разнообразие и създаването на отдела „Съвременна летопис“ и на неговите дневници сп. „Български книжици“ възпитава в просветителски дух патриархалните българи, пробужда потребност от общуване с книгата и интерес към практическите знания, допринася за по-ясното разграничаване на научните области и за преодоляване

на научно-terminologичната безпомощност и поставя високи съдържателни критерии пред следващите български периодични издания. Неговите редактори и сътрудници се нареждат сред изтъкнатите радетели за книжовна пробуда на българския народ. Тяхното дело и днес вълнува и противостои на настъплението на „безкнижната цивилизация“. А призовът на видния възрожденски деец Г. Кръстевич: „...о мили наши соотечественици, учетеся, учетеся! Купувайте си и четете книги колко можете...кратки и пространни, чюжды и народны...“ (II, 2, 17: 342) – въздейства с актуалността си и в съвременността.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гергова, Ани. Книгознание. – София, УИ „Св. Кл. Охридски“, 1995, с. 158.
2. Тодорова, Таня. Български следовници на Гутенберг: (Възрожденското списание „Български книжици“ – част от историята на българското книгопечатане). // Наука, 2000, № 5, 20-23.
3. Леков, Дочо. Литература – общество – култура : Литературно-социологически проблеми на Българското възраждане. – София, Народна просвета, 1982, с. 196-197.
4. Тодорова, Таня. Христо Г. Данов – живот в служба на книгата. // Наука, 2001, № 6, с. 70-73.
5. Българската възрожденска интелигенция. Състав. Н. Генчев и др. София, Д-р Петър Берон, 1988, с. 334.
6. Парижков, Петър. „Черноработници“ за духовната пробуда на народа: Шрихи към социалнопсихологическия портрет на българския книжар от епохата на Възраждането. // Трудове на Колежа по библиотекознание и информационни технологии, Т. 2, 2003, с. 213-222.
7. Правдомирова, Донка. Българската библиография до Освобождението. – София, Карина М, с. 72-78.
8. Младенова, Мария. История на библиотеките в България от Средновековието до средата на 40-те години на XX век. Сборник статии. С., УИ Св. Климент Охридски, с. 301.
9. Семов, Минчо и др. Пламъци от пепелта: Въстъпителен анализ към първата част на изследването „Българските градове през Възраждането“. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2004, с. 405.
[Част 2]. Янкова, Иванка. Огнища за духовна пробуда, с. 301-388.
- Дончев, Георги (Книгопродавец, Качето). Роден в Калофер. Баща на Спиридон Гърdev.

AL-JAZEERA: МЕДИЙНАТА ПЕРЛА НА АРАБСКИЯ СВЯТ

Ас. Десислава Андреева

„Историята на телевизията, която разказва правителства и преписва правилата на модерната журналистика“, е обект на избраната от нас книга „*AL-JAZEERA. The story of the network that is rattling governments and redefining modern journalism. Updated with a new epilogue*“ – издание на Westview Press от 2003 година (ISBN 0-8133-4149-3), структурирано в 10 тематични единици, които успяват ненатрапчиво да поднесат на читателя значимите аспекти от дейността и биографията на най-популярния арабски телевизионен канал. Освен основния корпус на изложението, разгърнат в рамките на 232 страници, съдържанието притежава твърде ценния за всеки изследовател внушителен набор от професионално подбрана библиография.

Кориците на книгата са отрупани с ефектни критични отзиви – атрактивни суперлативи, заети от периодичния печат в САЩ, като на най-видно място е поставена оценката на *San Francisco Chronicle*. Вестникът обявява книгата за „Препоръчително четиво за целия кабинет на Буш и за всеки със сериозен интерес към арабския свят.“ Следват също толкова поощрителни бележки от влиятелни издания като *The New Yorker*, който смята, че книгата: „Разказва за вероятно най-дискусионното място, което новинарският канал заема в арабския свят.“; *Washington Post* оценява обективността на подхода ѝ: „Справедлива и безпристрастна в похвалите и критиките си към канала“; *The Village Voice* открива преимуществата ѝ в многоаспектното описание на медийния феномен: „Осигурява навременен и много необходим контекст на Al-

Jazeera; *The Sunday Telegraph* е като че ли най-близо до истинската стойност на изследването, като го обявява за: „Ценен пътеводител за обръканятия от арабската политическа психология на ХХI век наблюдател“.

Американска книга за арабска телевизия, написана от араби – това не може да не предизвика интерес у всеки читател, независимо в коя част на света се намира, защото предлага интригуващо, но балансирано съдържание, научно подкрепено с множество аргументи и същевременно човешки съпреживяно от авторите **Mohammed el-Nawawy** и **Adel Iskandar**. **El-Nawawy** е роден и отрасъл в Египет, изявявал се е като журналист в Близкия Изток и в САЩ. Автор е на книга за израело-египетския мирен процес в репортажите на западните журналисти и работи като главен асистент по комуникации в Stonehill College в Масачузетс. **Adel Iskandar** е с египетско-канадска кръв, живял е достатъчно дълго в Кувейт и в Египет и е признат експерт по медиите в Близкия изток. Понастоящем преподава комуникации в университета в Кентъки, Лексингтън.

Бъв времето, когато опортуонистите в политиката насочват внимание към писанията на шепата пророци на Страшния съд, които предупреждават за неизбежния сблъсък на цивилизациите между западния свят и арабския Близък изток, авторите на изследването откриват нуждата от взаимно разбиране. Атаките от 11 септември и последвалите войни в Афганистан и Ирак причиниха отсъствие на смислено общуване между хората. El-Nawawy и Iskandar в никакъв случай не се присъединяват към есхатологичните

прогнози, но признават, че става все по-трудно да се преброят всички изказвания за непреодолимата комуникативна пропаст между Източ и Запада, между американци и араби.

Истинският сблъсък между цивилизациите външност вече не е на бойните полета, а в нашата собствена дневна стая и в нашето съзнание. Спорните идеи за „Аругия“ са ядрото на модерното медийно отразяване на войната, като всяка идея обещава да разкаже нещо по-вярно за врага. Като се опитват да избегнат шаблонизирането на хората и напъхването им генерализирани групи, двамата автори обещават да хвърлят поглед върху Близкия изток по начин, който поощрява читателите да разберат произхода и същността на конфликта. Политика, култура, религия, икономика, медиа се преплитат в сюжета на книгата, която предупреждава, че зад сложната, крехка синтеза на елементите от глобализация се свят се прокрадва сянката на разединението, тъмното лице на разаждания от противоречия световен ред.

Авторите вярват с цялото си сърце в междукультурния, междурелигиозния и междурасовия диалог. Затова тяхната книга би трябвало да бъде прочетена не само като историческо описание на начина, по който един малък сателитен телевизионен канал изплува на върха на медийната вълна в Близкия изток. Тя също така е история на човешкото търсене на свободата на мнение и изразяване, стремеж, който, ако бъде ограничаван дълго (IX)¹, може да доведе до катастрофи като тези, на които светът стана свидетел на 11 септември 2001 в САЩ и на 7 юли 2005 във Великобритания. Избуяването на военния религиозен фундаментализъм е закономерен продукт на десетилетия управление на деспотични режими, потискано изразяване и принудително мълчание и на реалното отсъствие на обществената сфера, където проблемите обикновено се дискутират и решават ефективно (69).

Арабската комуникативна традиция включва споровете и дискусиите да се водят страстно, разпалено. В Близкия изток, където политическият дебат често насилиствено е ограничаван до частната сфера на дома и местата за молитва, Al-Jazeera прокара скритите дискусии през сателита към целия свят, акт, в който мнозина виждат самоубийствена смелост и явно политическо предизвикателство. (66) Да изльзваш интервю с иракски дисиденти, разобличаващи Садам Хюсейн, или да поощряваш палестинци и кувейтци

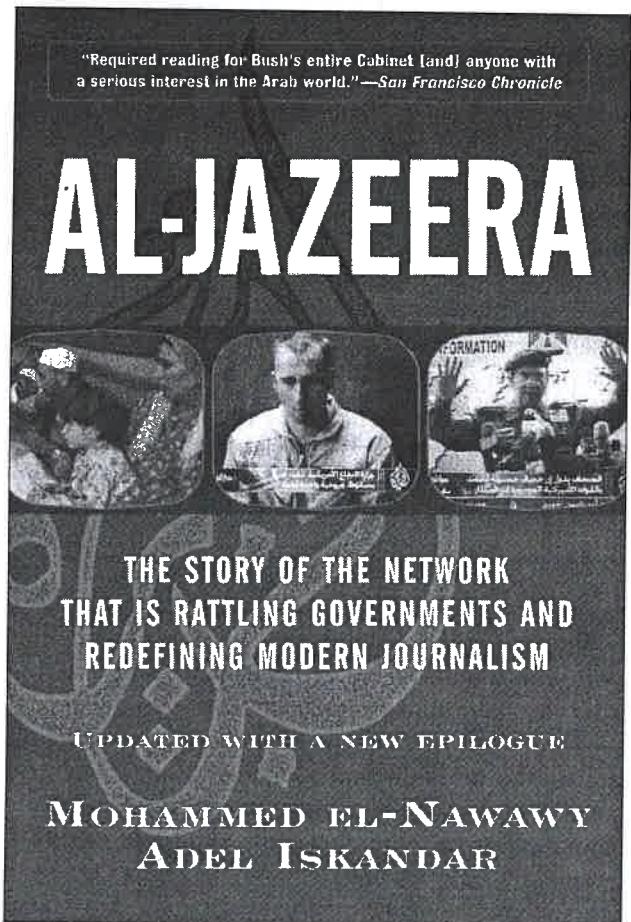
да дебатират върху ефектите от войната в Залива, се разглежда като радикална постыпка. Al-Jazeera разшири арабската традиция да се дебатира по наболели политически теми и донесе вкуса на свободата на словото на арабския зрител. Преди нея арабите нямаха никаква представа за свободата на медиите и според Farouk Al-Kassem, журналист в Al-Jazeera, са били „гладни и жадни да изразят себе си!“ (67–68).

Тази книга е написана и издадена непосредствено след атаките от 11 септември и е задоволила насыщните нужди на западните читатели за повече информация относно образа на внезапно появилия се нов информационен медиатор. От първото ѝ издание досега обектът на изследването – телевизия Al-Jazeera – се превърна в диктуваща световната мода сред масмедиите, оформяки общественото мнение и политиката в арабския свят и спрямо него от Лондон до Джакарта. Войната на Ирак също спомогна Al-Jazeera да се въмести сред елита на световните телевизионни разпространители. По същия начин забележителното внимание, което получи книгата, бе достатъчно окуражаващо за авторите да я преиздадат преди по-малко от две години, защото подкрепи надеждата им, че общественото мнение в арабския свят придобива съществено значение за американските граждани и за бъдещето на мира. Авторите уверяват, че творбата им осигурява на читателя добросъвестно, сбито, честно и балансирано описание на този уникален и революционен медиен феномен на съвремието.

Осъзнаването на това, че има съществен недостиг на информация за медиите в Близкия изток и малко налични факти за начина, по който арабският обществен живот там реагира на текущите събития, е най-силната мотивация да се издаде подобна книга. Същите мотиви биха могли да се изтъкнат и за належащия превод на български език. Макар и по-близо до Близкия изток от американците, българските читатели едва ли познават дори бегло медийната характеристика на региона, с който ни свързват икономически, а от добра време и военно-политически интереси. Малцина от нас са обърнали внимание откъде световните медиа получават информации за случващото се в региона и как ги тълкуват.

НИЕ СМЕ ТОВА, КОЕТО ГЛЕДАМЕ

Едно от големите преимущества, което книгата демонстрира, е вплитането на елементите на фичъринг

в няколко от главите – героите със своята индивидуална и групова идентичност, външен вид, среда, ежедневие, диалог, „подложени“ от авторите си на редица литературно-психологически похвати, отложена кулминация, историческа ретроспекция и още много други любопитни за всеки читател белетристични спосobi, превръщат сериозното изследване в желано четиво, което не губи претенциите си за научност. Авторите умело прескачат в различни социални нива, докато търсят измеренията на медийното явление Al-Jazeera. В света на „малките хора“, на редовите граждани, в границите на семейството с методологията на своеобразно „теренно проучване“ се търсят индикации за нарастващото значение на медиите, която може да промени всичко – от интериора на дома до предназначението на социалните контакти. От рамките на сплотеното семейство на студента Sherif Helal – мюсюлманин с корени в палес-

тинския град Рамала, живеещ в Халифакс, Нова Скотия (Източна Канада) – авторите светкавично пренасят читателя до висшите кръгове на властта в САЩ, Израел, Катар, Палестина и други арабски държави, към сложните механизми, които движат международната политика, към задкулисните военни, политически и медийни игри на върха.

По традиция повечето дискусационни програми по арабските телевизионни станции са непротиворечиви и не правят нищо друго освен да служат за изявления на правителствените отдели за връзки с обществеността. Al-Jazeera осигурява първото излагане на противоречиви гласове, използвайки силата и външните на телевизията. Да гледаш Al-Jazeera понякога е като да притежаваш арабски еквивалент на CNN Headline News. За някои от изказванията по тези програми може да те арестуват в повечето арабски страни. „Не мога да повярвам, че повечето хора, критикувани по Al-Jazeera, нямат достатъчно власт да спрат канала!“ учудват се редовите зрители. Като задава въпроси за всичко, Al-Jazeera отваря прозорец към теми, дълго избягвани и даже забранявани в Близкия изток (11–13).

ГОЛЯМ ГЛАС, МАЛКА СТРАНА: AL-JAZEERA В КАТАР

Как Al-Jazeera задоволява арабската си публика и разнища темите, които са най-значими за нея? Как тя промени политическия пейзаж в Близкия изток? Как охранява журналистическата обективност в регион, където обективното отразяване е почти невъзможно?(19) Отговорите на всички въпроси се събират в този: защото Al-Jazeera успешно идентифицира характеристиките на арабската аудитория и осветлява връзките, които приобщават арабите по света. Тя говори на и за тях.

Връзките между 300 милиона араби в 22 държави често са абстрактни. Те може да не са обективирани във военни съюзи, политически договори, икономически сдружения или просто лингвистични аналогии. Дори може да не се свеждат до общ регион. Онова, което сбира арабите, е желанието за обща съдба. И въпреки, че разделенията по националност, религия, икономика са често значителни, някои характеристики обобщават арабския мантлитет. Единствено начинът, по който искаме да разберем арабския свят от вътрешна гледна точка, може

да предизвика дълбок обрат в международните връзки. Ако има някаква истина в популярния израз: „Ние сме това, което гледаме“, тогава, за да разберем арабската публика, трябва да се осмелим да навлезем в новинарската практика и философия на Al-Jazeera (25).

До атаките в Афганистан например едва ли някой американец бе чувал за Катар, страната, която сама се определя като „перлата на Залива“. След появата на Al-Jazeera, Катар бе обявен за шампион на свободната преса в регион, където информационните затъмнения са често явление. Катар все още е място, където 95 % от жените ходят забулени, където бедуините си бъбрят по мобилните си телефони, докато пасат овцете си пешком, където състезанията с камили и ловът със соколи си остават предпочитаните кралски спортове. И все пак желание за промяна съществува: сред всички радикални мирни реформи през втората половина на 90-те години на XX век емирът на Катар има едно революционно дело – създаването на Al-Jazeera – катарският най-сilen глас (71–74). Буквално Al-Jazeera на арабски значи „**островът**“, „**полуостровът**“. Символиката на името допълва впечатлението за уникалността на медията, която се изльчва от регион със скромна традиция в свободното слово (28). След появата ѝ мнозина се чудеха как са гледали телевизия преди нея: дръзкият подход на медията към теми, определяни по арабските стандарти като забранени: секс, полигамия, корупция на правителствено равнище, гражданска права на жените, исламски фундаментализъм; документалните филми и почасовото отразяване на палестинските демонстрации, придвижено с нецензурирано показване на смърт, насилие и разрушение, направиха огромно впечатление на арабската публика (29).

По западните стандарти свободата на словото и на пресата в Катар все още са строго ограничени, публичното критикуване на управляващото семейство или на ислама са забранени. Дори и след като формалната цензура е изоставена, вестниците са спирани два пъти заради публикуване на материали, които вървят срещу интересите на държавата. Министерството на даренията и исламските дела контролира кабелната телевизия и внасяните печатни материали. Затова местните журналисти са предпазливи. Ако могъщи личности се осърбят от критични новинарски материали, няма гаранция, че журналистът може да

Kaduja bin Guna, една от най-известните водещи на новините в Al-Jazeera в седалището на телевизията в гр. Доха, столицата на Катар.

разчита на редактора си да го защити. Високопоставените служители обикновено настояват да пре-глеждат преди отпечатване статиите, които ги засягат. Някои служители не са склонни да дават интервюта, без предварително да са получили уверение, че статиите ще могат да бъдат прегледани от тях преди публикуване. Интернет-услугите също са подлагани на строг контрол, някои сайтове с определено неморално съдържание не се допускат до потребителя². (76-79)

Al-Jazeera е основана през ноември 1996³ с разрешението на катарския емир – шейх Хамад – като част от неговото движение за въвеждане на демократизация в малката му държавица. Образованият в Англия емир, който детронира баща си след безкръвен преврат през 1995 година, искаше Al-Jazeera да бъде независима от правителствен контрол и манипуляция. Емирът предложи първоначална вноска от 140 млн. долара субсидия на Al-Jazeera за 5-годишен период от време до ноември 2001, след което се предполагаше, че каналът ще стане финансово независим и ще се самофинансира чрез реклами приходи (33). В действителност катарското правителство харчи приблизително 100 млн. долара годишно, за да подкрепя телевизията, която до днес не успява да привлече достатъчно рекламиращи (въпреки че привлича огромно количество зрители). Парадоксът може да бъде обяснен с това, че голяма част от мултинационалните корпорации не се осмеляват да рискуват да пренебрегнат мненията на арабските правителства,

като рекламират по най-оспорваната, най-скандалната телевизия.

Пет години след създаването си, Al-Jazeera притежава персонал от 350 журналисти и 50 чужди кореспонденти, работещи в 31 страни, включително и в САЩ. Въпреки че се намира в Катар, тя е успяла да създаде идентичност, която прехвърля физическото ѝ местонахождение. Разнообразният персонал от различни арабски националности помогна да се основе тази панарабска идентичност, която също рефлектира върху способността ѝ да унифицира, да обединява арабските публики навсякъде: тя се е превърнала в панарабски транснационален канал. Самите работещи в Al-Jazeera са транснационален екип – мароканци, египтяни, иракчани, палестинци, сирийци и др.

Прехвърляйки границите на държавата, чието население е малко повече от среден американски град (744 500 жители), Al-Jazeera е учебникарски пример за онова, което учените Joseph Straubhaar и Marvin Kraidy наричат „*асиметрична взаимозависимост*“. Макар да няма авторитетни статистически изследвания, които да удостоверяват точния брой на абонаментите, направени специално за Al-Jazeera, и да липсва документирано засичане на периодите на гледане, данните свеждат броя на зрителите ѝ по целия свят приблизително до 35 млн (34).

Тъй като милиони арабски притежатели на сателитни чинии в Близкия изток, Северна Америка и Европа свикнаха да гледат канала, трябва да призаем, че влиянието на телевизионната мрежа и въздействието върху международните работи и общественото мнение са диспропорционални на минималната политическа власт, която Катар упражнява в региона. Властвата на Al-Jazeera като медийна сила в Близкия изток е асиметрична на действителната стойност на Катар на международната аrena (32). Катар – „*земята на козите*“, която притежава третия по големина запас на петрол след Русия и Иран и е член на Арабската лига и на ОPEC (организация на държавите износителки на петрол), все още не се приема като действителен създател на здравословен медиен климат. От друга страна, приблизително 70% от всички араби, които притежават сателитна чиния, разчитат преди всичко на Al-Jazeera за новини, документални материали и политически информации. Ръководството на Al-Jazeera установява, че абонаментът за арабски сателитни услуги е нараснал с повече от 300% в месеца

след 11 септември. Днес главните ѝ държави-конкуренти – Египет и Саудитска Арабия – дори предоставят чрез правителствата си студии и апаратура за програми на Al-Jazeera (36-37).

Кое прави телевизията толкова провокативна и вбесяваща световните правителства, и толкова интригуваща и приковаваща зрителя? Как се превърна в толкова важен играч в американските войни с тероризъм? Повечето политически и медийни анализатори (23) може да се съгласят, че Al-Jazeera не е нищо друго освен втора „Пустинна буря“, паралелна война, водена на ефирната честота, а не на бойните полета.

В неделя, 7 октомври 2001 година американците се прилепиха към телевизионните си апарати. CNN наруши програмната си схема, за да предаде наживо американските военни действия в Афганистан. Всъщност предаването се осъществи благодарение на Al-Jazeera, която изльчи материал за Осама бин Ладен, враг №1 на САЩ и почти демонизиран лидер на Ал Кайда⁴. Мъжът, уличен от американската администрация в най-главен заподозрян за атентатите на 11 септември в Ню Йорк и Вашингтон, получи своите 6 и 1/2 минути слава, когато се обърна към световната обществоеност⁵. Думите му, преведени нескопосано от смутен преводач, накараха косите на американците да настръхнат: за пръв път в съвременната история на САЩ врагът говореше директно на американската общественост.

От този момент напълно анонимната Al-Jazeera се превърна във всеизвестно име. С ексклузивното изльчване на първия видеоматериал на Осама каналът изпревари цялата конкуренция, като пръв пласира сензацията. Докато светът се вглеждаше в Афганистан, Al-Jazeera отново изпревари с ексклузивния материал за ударите на САЩ (21). Нейният монопол върху отразяването на контролирания от талибаните Афганистан несъмнено е предизвикал голяма завист у повечето западни телевизии. Главните телевизионни новинарски канали, вкл. CNN, бяха изтиканы назад, поне за малко, за да дадат път на нещо, което много наблюватели сега наричат „*CNN на арабския свят*“⁶. Името „Al-Jazeera“ е искано като ключова дума в Интернет 3 пъти повече от думата „секс“ – трудно е да се открие по-красноречиво доказателство за нейната популярност (198). След началото на бойните действия в Афганистан повечето топтелевизии на САЩ просто препредаваха на зрителите си дневната доза

информации, получена от Al-Jazeera. Успехът на медиите не е безпочвен. Арабската аудитория вижда в нея информационна система, която не само разбулава скандали и корупционни практики в техните страни, но също така симпатизира на теми, които са ѝ най-скъпи. Достатъчно често арабите се оплакват от неспособността на американците да проумеят арабските позиции и мироглед (26).

Как редовите араби възприемат Al-Jazeera също е обект на интерес в книгата. Арабските взгледи за нея варират в двете крайности, като някои арабски режими пророкуват превръщането ѝ в трибуна на дисидентски гласове и в конспиратор при антиправителствени движения, а други я издигат като единствения глас на журналистическа обективност в насiten с конфликти регион. Навикът на мрежата да представя провокативни и нетрадиционни гледни точки я изолира от другите телевизионни станции в арабския регион (22). Докато повечето арабски медии внушават едностранично отношение към палестино-израелския конфликт, Al-Jazeera изльчва пълни интервюта с израелски официални лица – абсолютно табу за стандартите на повечето мюсюлмански медии. С безпристрастното отразяване на редица събития и с неудържимата критика на авторитарните режими медиите стресна арабския свят. Говори се дори, че египетският президент Хосни Мубарак, при посещение в Катар през януари 2000 година настоява някъде след полунощ за непредвидена визита в студиата на Al-Jazeera. Докато оглежда оборудването и си бъбri с персонала, Мубарак се обръща към своя министър на информацията, Сафват ал-Шариф, и възклика: „*И всички проблеми да изгват от тази кибритена кутийка!*“ Саркастичната бележка на президента за размера на телевизията и на държавата, в която се помещава, се ражда от точна метафора. Правителствата на запад от Катар, като Мароко, определят начина на отразяване и избора на програми в телевизията като ерес. През последните 5 години изпълнителните директори на канала са били молени да цензурират репортажите си от всички – като се почне от вече покойния палестински лидер Ясер Арафат и се стигне до бившия американски секретар Колин Пауъл. При тези обстоятелства ръководството и персоналът на Al-Jazeera, подкрепени от катарското правителство, отблъскват тези молби чрез отстояване на журналистическата

отговорност да представят новините, отразявайки „**мнението и другите мнения**“, клауза, превърната се в мото на телевизията (34). Оплакванията и критиките от всички равнища се посрещат от катарци невъзмутимо. Персоналът на Al-Jazeera ги носи като почетен знак. И докато повечето арабски правителства продължават да упражняват някакъв контрол върху местното новинарско покритие, цензурирайки неудобните новини и наказвайки репортерите, които прекалено усърдно настояват за журналистическите си свободи, Al-Jazeera оперира под твърде малко правителствени рестрикции (25).

За да избегне представата за себе си като поддръжник на една партия или идея, масмедиите адекватно поддържа **балансирана репортажност**. Например след изльчването на материала с Бин Ладен на 7 октомври, западните държавници (като тогавашния съветник на Президента на САЩ по националната сигурност Кондолиза Райс и британският премиер Тони Блеър) в опит да контрират посланието на лидера на Алкайда, се обърнаха към арабите по света по същата телевизия. Даването на интервю по Al-Jazeera е най-успешният път за достигане до арабската аудитория – споделя Кондолиза Райс (158).

БИТКАТА ЗА АРАБСКОТО СЪЗНАНИЕ

Al-Jazeera отчасти е популярна, защото прите-живането на сателит в Близкия изток се превърна в нещо повече от мода – сега то изглежда вече е необходимост. В повечето страни в Залива около 70% от населението има регулярен достъп до сателитна телевизия. Може да се твърди с основание, че Al-Jazeera достига поне до 60% от домакинствата в Близкия изток. Мрежата е достъпна в обществените кафенета, в рестриктивни държави като Ирак, а на местните пазари се продават видеокасети със записи на предаванията ѝ. След петрола и газа, Al-Jazeera остава най-важната износна стока на Катар (205).

По улиците на всяка арабска столица днес сателитните чинии са отрупали всички покриви. Дори в Саудитска Арабия, където са официално забранени, местните си ги доставят и инсталират, очевидно, за да гледат Al-Jazeera (46). Изследване на катарския вестник Al-Sharq („Изток“) върху влиянието на телевизията, публикувано в материал от 20 ноември 2000 година, показва резултатите от проучване, проведено сред

арабски зрители във Вашингтон, Йордания и Судан. Във Вашингтон 79 % от респондентите са заявили мнение: „дълбоко я подкрепям“. Помолени да посочат причините за предпочитанията си към нея, анкетираните разпределят отговорите си по следния начин: 43 % цитират свободата на репортерите да поставят всякакви въпроси на източниците си; 22 % харесват програмите, които засягат чувствителни теми; 14 % се насочват към очевидното отсъствие на външен правителствен натиск. В Йордания и Судан си обясняват по различен начин успеха на телевизията: чрез „слабостта“ на други арабски мрежи да се занимават с наболелите и опасни теми (47-48).

Al-Jazeera винаги е на ръба и винаги е балансирана. Тя показва убитите израелци след атентат на палестинец „камикадзе, но и трупа на палестинско момче, застреляно от израелски войници. Телевизията никога не забравя каква е аудиторията ѝ и какво иска да види – затова журналистите стриктно следват изискването за „**контекстуална обективност**“ – словосъчетание, което изразява присъщото противопоставяне между постигането на обективност в новинарското отразяване и отправянето към специфична аудитория. (209) Според „контекстуалната обективност“ посредникът би трябвало да отрази всички страни на всяка история, като има предвид ценности, вярвания и чувства на целевата аудитория. Винаги да изслушваме и другата страна – това е философията на Al-Jazeera. Обективността може да бъде постигната само ако всички субективни мнения и гледни точки по всяка тема са представени и излъчени. Готовият материал трябва да изчерпи всички възможни идеи и перспективи (27). За да сведе обективност и противопоставяне на фактите до разбирамост за публиката, Al-Jazeera дава контекста на всеки самоубийствен палестински атентат и разнища причините за всеки израелски военен ответен удар чрез интервюиране на политически анализатори и официални лица.

БОКСОВИЯТ РИНГ НА AL-JAZEERA – ТОКШОУТАТА

Друг стожер на популярността на Al-Jazeera са дебатите в студио, по време на които зрителите могат да телефонират и да задават въпроси, както и да дискутират с гостите и водещите на токшоута. Поня-

кога разговорите между водещи и гости се разпростират с часове, антагонистите размахват пръсти и си крещят. „За арабите Al-Jazeera е революционна, защото позволява на хората да говорят!“ споделя един наблюдал. Където публичното говорене е потиснато, Al-Jazeera се превръща в инструмент на всички маргинални и немощни гласове, радикални и либерални, мюсюлмански и християнски (50). Въпреки, че Al-Jazeera не е западна медия, мениджърите и продуцентите ѝ следват предписанията на западните медийни сценарии – водещите на токшоута са помлади и по-дръзки, врели и кипели в журналистиката и имиджмейкинга. Няма ги скованите, колосани, и с каменни лица педанти, които преобладават в новините на повечето арабски телевизии. Няма ги безинтересните, флегматични, консервативни и скучни стилове и формати на традиционните новинарски програми (129–130).

Друга характеристика на Al-Jazeera, която я прави уникална сред арабските мрежи, е, че **излъчва по-важните събития наживо от мястото им**. Новинарските бюлетини на Al-Jazeera предлагат задълбочени разследващи анализи на актуалните събития, докато още се развиват, отбягвайки протоколните изложения за пристиганията и заминаванията на правителствените служители⁷ (46–51).

МЕДИЙНА ШИЗОФРЕНЯ. ПРИСТРАСТНАЛИ Е AL-JAZEERA?

Ако Al-Jazeera е глашатаят на панарабската идентичност⁸ и най-смелият критик на арабските слабости, защо относителният дял на новините от родната страна Катар е толкова малък? Медията е критична към повечето арабски режими, но рядко се захваща с вътрешната политика на Катар. Напр. не са засягани теми като преврата на новия емир Хамад срещу баща му, не се коментира решението на емира да организира парламентарни избори и т.н. Ръководството на Al-Jazeera се оправдава, че страната им е малка и произвежда малко новини. Подобни аргументи не хващат вяра. На катарците се казва да се гордеят със свободата на словото и изразяването в държавата си и че в нея е разположена най-гледаната телевизия в арабския свят, но след като виждат, че Al-Jazeera посвещава толкова малко материали на местната поли-

тика, гражданите са объркани дали наистина става дума за катарска телевизия (83–85). Според някои катарското правителство използва медиите като инструмент за PR спрямо останалия свят – това обяснява неглизирането на вътрешната политика. Простичко казано, Al-Jazeera избягва на всяка цена да показва „мръсните ризи“ на Катар.(86) Все пак авторите отчитат, че от началото на 2003 г. Al-Jazeera започна да обсъжда чувствителни политически и военни проблеми вътре в Катар (201).

Сега, след като съвсем насърко последните израелски заселници напуснаха през август 2005 г. мюсюлманските територии, не може да се отрече заслугата на медиите като Al-Jazeera при изграждане на обективна картина на ставащото, която подпомага политици и обикновени зрители да си изработят адекватно мнение по проблемите и да пристъпят към правилното им решаване. Sharon Waxman от в. Washington Post (2 декември 2001 г.) пише: „Всяка новинарска организация е продукт на родната култура, в която е зачената. Американските новинарски програми например правят негласно заключение, че държавата Израел има право да съществува и че Осама бин Laden е сатана¹ това в арабския свят изглежда предубеждение.“ Пак опирале до “теорията за контекстуалната обективност” – необходимостта медиите да представят историиите по начин, който да е едновременно безпристрастен и чувствителен към местните невралгични теми (54). Няма съмнение, че държавното спонсориране въздейства върху обективността на отразяването на събитията вътре в Катар, въпреки че не чак толкова, колкото се очаква. Без съмнение, спонсорирането на Al-Jazeera е помогнало на малкия заливен емират да придобие такова регионално и международно влияние, диспропорционално на неговата военна и икономическа сила. Телевизията със сигурност е по-добре позната от страната, в която се намира. Популярна шега гласи, че Al-Jazeera е държавата, а Катар е нейната столица (140).

На територия, където ненавистта спрямо Запада и САЩ е всеобща, определено подхранвана от идеологически и политически различия, излъчването на американски суперзвезди и популярни шоу програми ще направи твърде малко за разрешаването на фундаменталните проблеми. Има голяма вероятност но-

вите американски медии за региона да се разглеждат от публиката като евтин начин да се продава американскизъм чрез забавление вместо да се разискват проблемите, които тревожат хората от Източна Европа. Един египетски журналист обобщава това много находчиво: „Не може да използвате „Backstreet boys“ (американска момчешка група) да продават политика в Близкия изток“ (195). Изглежда катарската телевизия вече е незаменима в сложния мирен процес на Източна Европа.

Въпреки, че книга от този сорт е закъсняла, несъмнено нейната появя на международния пазар е била наложителна, още повече че е последвана от редица идентични по предмета си изследвания като съвсем прясната монография от 2005 г. на Hugh Miles със същото заглавие⁹. Нуждата от появата на книгата и на български език е ускорена от скорошната криза в Афганистан, която не само катапутира Al-Jazeera до световна знаменитост, но наложи необходимостта от по-задълбочено разбиране на медийния ефект върху религиозното, политическото и икономическото състояние на арабския свят.

Впрочем ние мислим, че тази книга трябва да бъде преведена и на български език.

БЕЛЕЖКИ

¹ В скоби посочваме номера на страницата, където могат да бъдат открити в разгърнат вид преведените и коментирани изводи от оригинала.

² Данните от 2002 година сочат, че на всеки 1000 катарици едва 61 използват Интернет (79).

³ Al-Jazeera се появява след прекратяване на договора през април 1996 г. между намиращите се в Рим и притежавани от Саудитска Арабия Orbit Radio и Television Service и арабския телевизионен отдел на BBC News Service. Разногласията между Арабското кралство и BBC довеждат до щастливото стечеие на обстоятелството Al-Jazeera да наследи голяма част от персонала и редакторския стил на арабския отдел на BBC. Повечето журналисти също са изтеглени от Лондон в столицата на Катар – Доха. Следователно персоналът е обучен в западната журналистическа традиция, притежава експертни знания и разбиране на арабската политика и публика. Той е последната съставка от рецептата на Al-Jazeera за неизбежен успех. (30-31)

⁴ За западната рецепция на саудитския дисидент и богат петролен магнат, спонсор на тероризма, Осама бин

Ладен, виж статията на Samuel P. Winch 'Constructing an "Evil Genius": news uses of mythic archetypes to make sense of bin Laden' в последния брой на сп. *Journalism Studies*, volume 6, number 3 August 2005, pp. 285–300. Според автора за представянето на бин Ладен в журналистическите текстове се разчита най-вече на митични архетипни модели – суперлативите, взети оттам, позволиха новинарските текстове да превърнат този човек в свръхсъщество, в еквивалент на абстрактното зло – съвременен Мефистофел, гений на злото. Материал на Khalaf и Peel (2001) във в. *Financial Times* обявява разделението на човечеството в рецепцията на тази личност. Бин Ладен е „истинско превъплъщение на дявола“ за едната половина на света. Но за арабите той е „войн-пророк“, народен герой, комбинация между Робин Худ и Че Гевара. – Ibid., р. 288.

⁵ Тероризът според Joseph Tuman е форма на комуникация. Модерният терорист се нуждае от познания по масмедиите точно толкова, колкото от измисления образ на злия гений се изисква да владее специални познания по „черното изкуство“ (отрови, смъртоносни лазери, всеотдайни съучастници...) – Пак там, 295. За симбиотичните връзки между терористи и журналисти, които рязко преминават границата на допустимото хуманно и обществено отговорно поведение, виж: Кунчик, Михаел, Астррид Ципфел. Въведение в науката за публицистика и комуникации. С. 1997, с. 210–212.

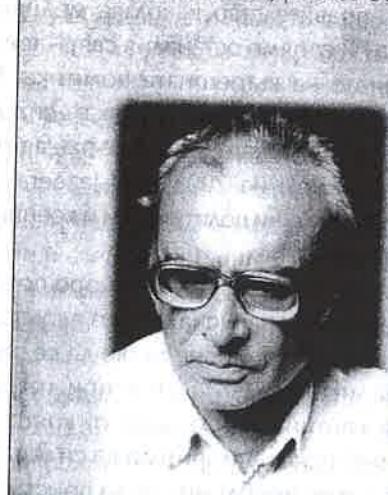
⁶ Името „Al-Jazeera“ е искано като ключова дума в Интернет 3 пъти повече от думата „секс“ – трудно е да се открие по-красноречиво доказателство за нейната популярност.

⁷ Студиото на Al-Jazeera в Афганистан представлявало малка порутена сграда и гостите трябвало да се снимат на улицата или на покрива. Смаляващият се екип понякога произвеждал горещи новини като например в нощта на първите американски удари. Точно тогава на покрива е интервюиран някакъв талибански водач. Наблизо пада снаряд. Изгубват се картина и звукът. След 5 минути звукът се връща, но няма картина, защото се оказва, че от труса операторът е паднал от покрива. За щастие сградата не била висока и след малко той се изкачва обратно и довършва интервюто (52).

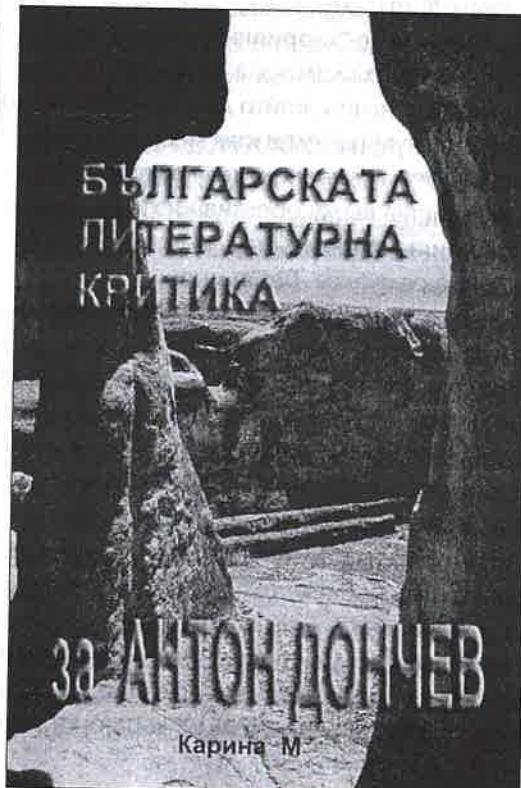
⁸ За сравнение: CNN, която се появява през 1980 г., в международната си секция не използва определението „чуждестранен/на“, защото се стреми да не представлява определена нация при отразяването на събитията (183).

⁹ И с която вероятно българските читатели ще бъдат запознати в някой от следващите броеве на списание „Издател“.

ДОНКА ПРАВДОМИРОВА

АНТОН ДОНЧЕВ БИОБИБЛИОГРАФИЯ

АНТОН ДОНЧЕВ В ОПТИКАТА НА БЪЛГАРСКАТА БИБЛИОГРАФИЯ

Доц. д-р Петър Парижков

❖ *Правдомирова, Донка. Антон Дончев : Биобиблиография.* – София : изд. За буквите – О писменехъ; Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2005. – 264 с.

❖ *Българската литературна критика за Антон Дончев. Състав.: Донка Правдомирова, Мариана Тодорова.* – София : изд. Карина – Мариана Тодорова, 2005. – 312 с.

75-годишният юбилей на акад. Антон Дончев (род. 14.09.1930) бе отбелян по достоен начин от нашата културна общественост. Определена заслуга за това име и доц. д-р Донка Правдомирова, която подготви биобиблиография на писателя, а заедно със ст.н.с. д-р Мариана Тодорова – и библиография за литературнокритическата рецепция на неговото творчество.

Отлични впечатления мога да потвърдя, че доц. д-р Донка Правдомирова подхожди с изключителна отговорност, усърдие и любов към своята творческа задача. Високият професионализъм беше съчетан с пристрастие към писателското дело на живия класик на съвременната българска литература. При това подобни изследвания за изтъкнатия белетрист се предприемат за пръв път у нас. За нейна чест доц. д-р Донка Правдомирова се е справила блестящо с неизбежните трудности, които съпътстват този по-думите на акад. Александър Теодоров-Балан „духоморен и неприносен (в смисъл недоходоносен – бел. м., П. П.) труд“ [1]. По мое убеждение съставянето на всяка библиография се подчинява на определен алгоритъм, на определени правила, но в по-широк смисъл книгоописанието е нещо много повече от праста регистрация на фактите; то е изкуство на проникновението в света на твореца с неговото своеобразие и оригиналност. „Добрата библиографска ра-

бота – пише акад. Дмитрий С. Лихачов – това са стотици попадения в целта. Тя е по своему красива – колко изящно са намерени и сполучливо, без пропуски са подбрани съответните данни. Библиографът трябва да бъде в работата си елегантен“ [2].

Тъкмо това е постигната доц. д-р Донка Правдомирова. Както разкрива в своите „Обяснителни бележки“ към биобиблиографията на писателя, целта на персоналията е била в най-голяма степен да изгради цялостна представа за литературно-художественото и публицистичното творчество на акад. Антон Дончев, както и да обхване литературата за него у нас и в чужбина [3].

Хронологичните граници на библиографията са от 1946 г., когато се появява първата публикация на бъдещия писател във в. „Отечествен фронт“, до 1 август 2005 г., т. е. кръгли 60 години. С много малки изключения публикациите „от“ и „за“ Антон Дончев са прегледани и анотирани „de visu“.

Библиографията за писателя се отличава с ясна и логична композиция. Материалите, излезли изпод перото на Антон Дончев или отразяващи рецепцията на неговото творческо дело у нас и в чужбина, са групирани в три раздела: „Антон Дончев в България. Първи публикации на художествените произведения и на други текстове...“, „Литература за Антон Дончев“ и „Антон Дончев в други страни“.

В „Първи публикации...“ са посочени всички текстове на писателя, отпечатани за първи път у нас (номерирани от 1 до 156). Следващите им публикации са групирани в подраздела „Преиздания на произведенията на Антон Дончев“ (от 157 до 193). Посочени са издания, съставени и редактирани от Антон Дончев (от 194 до 197). В подраздела „Антон Дончев на други езици в България“ (от 198 до 202) са включени отделни творби на писателя и отзиви за неговото творчество.

След библиографските записи на произведенията са посочени и рецензиите за тях. Анотациите съдържат и цитати от Антон Дончев и от авторите на критичните публикации. Този подход на изследователката е уместен и плодотворен, тъй като според нея „авторовият текст и научната му рецепция изграждат компактно информационно поле, което освен че е нагледен източник за първоначалното възприятие на даденото произведение от литературната критика, но и изключително удобна форма за бъдещите научноизследователски разработки“ [4].

Разделът „Литература за Антон Дончев“ (от 203 до 431) отразява критическото възприемане на писателското творчество у нас. Посочени са отделни бележки, рецензии, статии, студии и др., в които са разгледани и интерпретирани различни аспекти от авторовата индивидуалност. Библиографираните материали също са снабдени с анотации и ориентират читателя в същността на изложението. Отделено е място и на доста фриволните писания на французойката Мари Врина-Николов (338 – „Исторически кризи и митове на националната идентичност: Няколко илюстрации от българската литература от XX век“; 348 – „Не се вторачвайте в „свещени крави“; 361 – „Да обичаш своята родина, а не своята възбуда“). Надлежно е отбелзан и отговорът на Ерик Нольо – директор на френската къща „Духът на полуостровите“, по повод скандалната ситуация, създадена от Мари Врина-Николов около селекцията „Хубавите чужденки“ (2001) в опита ѝ да отстрани Антон Дончев от българската делегация за участие (349). Ерик Нольо определя „Време разделно“ като „шедъровър, достоен да фигурира във всички антологии на европейската литература“ [5].

В раздела „Антон Дончев в други страни“ (от 432 до 592) намират място творби на писателя в превод на чужди езици и критични отзиви за тях. Чуждестранната литературна критика е единодушна, че „Време разделно“ е исторически роман с „изключи-

телни качества“ [6]. Заслужава да приведем малко по-дълъг откъс, публикуван в „Ню Йорк Таймс“: „От безпощадната и безизходна борба, от поривите и упоритостта Антон Дончев е създал епическа проза с невероятна красота. Стилистичният триумф на автора се крие в умението му да претопи в единна сплав реалистичната и психологическа изънчена форма на съвременния роман с епическата примитивна тъкан на народните песни и приказки. Резултатът е тотално великолепен – странница след страница на действие със странен величествен ритъм – едно богатство, което може да се сравни с това на Толкин или с музиката на Сибелиус. Вариациите, които Антон Дончев изънчава върху мита за Орфей, задълбочават духовните измерения на неговия роман с едно маисторство – толкова изънчено – като това на Джойс или на Томас Ман“ [7]. „Български роман, достоен за Нобелова награда“ – възклика Бенг Акселсон от Швеция [8].

Приложенията за Антон Дончев в архивните фондове на Българската национална телевизия, Българското национално радио, Българската национална филмотека и в Глобалната мрежа обогатяват по естествен и ненатрапчив начин многостранния образ на писателя – наш съвременник и класик на българската литература.

К изящество е сътворен Справочният апарат, съдържащ Показалец на произведенията на Антон Дончев по литературни видове и по заглавия, показалци на чуждите езици, на които са преведени негови творби, на периодичните издания, в които сътрудничи, както и тематични показалци на произведенията му и на литературата за него, Именен показалец и др.

Съзнателно оставям за края на мой обзор предговора на акад. Иван Радев „Писателят пред собственото си „огледало“. Тази студия стои като скъпоценен диамант върху короната на Антон-Дончевото творческо дело. И това е не само метафора, но и оценка за автора на „Време разделно“, „Сказание за хан Аспарух, княз Слав и жреца Терес“, „Странният рицар на свещената книга“ и на поредица стойностни произведения, които всяка национална литература би желала да има в своята съкровищница.

Перифразирайки названието на една от книгите на Антон Дончев, критикът го поставя сред „деветте лица“ на съвременната българска литература, защото той, Антон Дончев, е „роден романист“ [9]. Акад. Иван Радев прави литературovedски разбор на творческия път, извърян от Антон Дончев, поставяйки акцент върху емблематичните му творби – романа

„Време разделно“ и „Сказание за хан Аспарух...“. Обяснението за сравнително хладния прием на „Време разделно“ от тогавашната наша литературна критика през 60-те години на миналия век акад. Иван Радев вижда в нейната неподготвеност да възприеме мащабите, философията и поетиката на художественото мислене, присъщи на творбата. След направен „нов прочит“ на романа той не спестява и някои свои критични бележки. Не е необходимо да анализирам по-детайлно предговора – оставям на читателя сам да прецени критическото проникновение в този „свръхусвоен от читателя и половинчато усвоен от критиката“ [10] роман.

Акад. Иван Радев разглежда и в библиографски ракурс творчеството на Антон Дончев. В случая книгоописанието допълва както образа на автора – едно от „деветте лица“ на днешната българска литература, но заедно с това вярно, точно и безпощадно извайва портрета на неговия „двойник“, нарисуван от критическата мисъл.

Работата над библиографията на писателя и възприетият подход за поднасяне на критиката за него посредством аналитични анотации дават подтик на доц. д-р Донка Правдомирова в сътрудничество със ст.н.с. д-р Мариана Тодорова да подготви отделна книга – „Българската литературна критика за Антон Дончев“.

В предговора към литературнокритичния сборник (незнайно защо без заглавие) доц. д-р Донка Правдомирова разкрива целта, която са си поставили съставителите – „да се постигне интегритет между научен и библиографски текст, който да изгражда двупластова и по-наситена информационна картина на изследователското поле върху творчеството на писателя в България“ [11].

Материалите са подредени в три раздела – „Оперативната критика за Антон Дончев“, „Научни изследвания върху творчеството на Антон Дончев“ и „Дискусия по повод“. Така се постига прегледност и лесна достъпност до всяка рецензия, която би заинтересувала взискателния читател или учен.

Структурата на първия раздел съдържа отделно групирани блокове по произведения (напр. рецензии за „Пробуждане“, за „Време разделно“ и т. н.) със съответната пълна библиография на критичните публикации и текстовете на най-значимите според съставителите рецензии и отзиви. В другите два раздела е посочен източникът, в който изследването е обнародвано за пръв път.

Аналитична и задълбочена е въстъпителната статия на ст.н.с. д-р Мариана Тодорова „За Антон Дончев и неговите ценители“, в която авторката прави разбор върху критическото възприемане на произведенията му в течение на половин век. Поместените в сборника студии, статии и рецензии според критичката са без претенции за изчерпателност и всеобхватност, а целят да представят най-характерните оценки за творчеството на писателя. „Без да е била разточително щедра към книгите му, българската литературна критика и наука е направила достоен прочит на творчеството на един от най-значимите български писатели, разкривайки многостранността на белетристичната му дарба“ – обобщава ст.н.с. д-р Мариана Тодорова [12]. Дължа да уточня, че тази констатация се отнася до последните 15-20 години.

В първия раздел „Оперативната критика за Антон Дончев“ личат имената на Николай Хайтов, акад. Ефрем Каран필ов, Драгомир Асенов, Георги Константинов и др., проявили своевременно критически рефлекс за стойностното при оценката на творби от писателя.

Научните изследвания върху творчеството на Антон Дончев (раздел II) разкриват модерни интерпретации на тематиката, проблематиката, документалната основа, образите, композицията и идеите на автора в най-характерните му произведения.

Доц. Любка Липчева-Пранджева прави оригинални заключения върху наративната устроеност на легендарното като канава на романа „Време разделно“ с неговите ориентации във времепространството. В „Гласът на кръвта“ изследователката заключава: „Дълготрайното битие е пределният смислов потенциал на кръвната връзка. Тъкмо затова тя е в парадоксално обратима зависимост от инстинкта за самосъхранение“ [13].

Писателят Никола Инджов в статията си „Изъчващ независимост или Третият животописец на Кръстогорието“ експонира документалните и художествените реалии на романа „Време разделно“ в по-широк исторически контекст, в националната съдба, белязана от толкова трагични колизии и упорита съпротива за оцеляване на българския род. Той намира ключа за обяснение на Кръстогорието (Родопа) като кръстна участ на България. Кръстогорието според Никола Инджов е „крайният предел на християнството и на българщината“ [14].

Иван Гранитски – поет и критик, нарича „Време разделно“ „магически роман поема“ и открива вели-

чието на героите в това, „че те са разбрали най-важната тайна на човека през всички времена – когато душата осъзнае вътрешната си светлина и слуша гласа на своето сърце, тя е безсмъртна и неподчинима, свободна и непоробима“ [15].

Проф. д-р Анани Стойнев анализира „Сказание за хан Аспарух...“ във философски план: „Тъй синтезът на Аспарух, Слав и Терес, на прабългарина, славянина и тракица, на конника, земеделеца и мъдреца – прераста в синтез на волността, обвързаността и знанието, на движението, покоя и съзерцанието, на настоящето, бъдещето и миналото“ [16].

Доц. д-р Лъчезар Георгиев изследва композиционните похвати, детайли и символи в „Сказание за времето на Самуила и брата му Аарона, за синовете им Радомир и Владислав, за селяка Житан и старейшината Горазд Мъдрия и за много други хора, живели преди нас“ и откроява акцентите на романа върху идеята за славянското обединение и за прабългарското начало [17]. Интересни и впечатляващи са наблюденятията на доц. д-р Лъчезар Георгиев върху художествените функции на детайлите в творбата.

И литературните критици и изследователи акад. Иван Радев, проф. д-р Огнян Сапарев, Панко Анчев, доц. д-р Пенка Радева, Петко Тотев и др. подхождат към проблематиката с модерния инструментариум на съвременното литературовзнание и по този начин обогатяват представата ни за художествения свят на твореца.

В сборника са намерили място и публикации от дискусията (раздел III), разгоряла се по повод споменатите вече статии на Мари Вrina-Николов. Достоен отговор ѝ дават проф. д-р Андрей Пантев (“Генератор на омраза ли е Шекспир?”) и Николай Стоянов (“Да напишем „Смешна история на Балканите“).

Извън дискусията, но свързана с нея, е статията на проф. Мария Тодорова „Исламизацията като мотив в българската историография, литература и кино“. Отправна точка за нейните съждения е романът „Време разделно“. В триадата за извора – т. нар. „летописен разказ на Методи Драгинов“, за романа и за неговата филмова реализация авторката лансира свои виждания, които можем да приемем, да оспорим или да отхвърлим. Но безспорно тази публикация допринася за изясняване на историческата основа, върху която възниква литературната творба.

* * *

Двете книги имат значение, което далеч надхвърля юбилейния повод, по който са създадени.

Доц. д-р Донка Правдомирова, подпомогната от ст.н.с. д-р Мариана Тодорова, се е справила блестящо със задачите си. Антон Дончев е изпитание не само за литературната критика, но и за библиографията. Тъкмо поради тази причина постигнатите резултати в двете книги имат голяма стойност като пръв и при това много успешен опит за библиографски „прочит“ на бележития романист – жив класик на съвременната българска литература. Бях свидетел как работеше доц. д-р Донка Правдомирова. С възторга на откривател тя споделяше радостта си от новонамерени материали за писателя; търпеливо и всеотдайно, като „пчела цветопитаема“, ако си послужим с възрожденския израз, изграждаше тежки медоносни пити, а понякога неочаквани трудности извикваха сълзи в очите ѝ. Сега всичко това е минало.

Акад. Антон Дончев стои великолепно в оптиката на българската библиография и заради това, че доц. д-р Донка Правдомирова се е водила от вдъхновените думи на акад. Дмитрий С. Лихачов: „Библиографът трябва да бъде в работата си елегантен“ [18].

ЛИТЕРАТУРА

1. **Теодоров-Балан**, Александър. Книгописният труд у българите. – В: Годишник на Софийския университет. II. 1905–1906. С., 1906, с. 170.
2. **Лихачов, Д. С.** Поезията на труда на библиографа. – В: Българска библиография '85. С., 1986, с. 11.
3. **Правдомирова, Донка.** Антон Дончев. Библиография. С., 2005, с. 43 и сл.
4. **Пак там**, с. 46.
5. **Пак там**, с. 158.
6. **Пак там**, с. 189.
7. **Пак там**, с. 201.
8. **Пак там**, с. 213.
9. **Пак там**, с. 9.
10. **Българската** литературна критика за Антон Дончев. С., 2005, с. 19.
11. **Пак там**, с. 7.
12. **Пак там**, с. 13-14.
13. **Пак там**, с. 145.
14. **Пак там**, с. 168.
15. **Пак там**, с. 185.
16. **Пак там**, с. 199.
17. **Пак там**, с. 224.
18. **Лихачов, Д. С.** Цит. съч., с. 11.

ЗАБЕЛЕЖИТЕЛЕН ТРУД НА БЪЛГАРСКИТЕ УЧЕНИ

Юрий Лабинцев
Лариса Шчавинская

На подобно издание несъмнено могат да по-
звидят много страни на света. Да се отрази в един
обемен прекрасно илюстриран том богатството на
националното пространство на книгата – е задача
необикновено сложна и трудоемка. На съставителя
и главния организатор на тази огромна работа –
професор Ани Гергова ѝ се удава да събере голям
авторски колектив, състоящ се от почти 100 известни
български специалисти, и с чест да я изпълни.

Преди всичко следва да се отбележи необи-
чайно точното следване на законите на „енциклопе-
дичния жанр“ – много вместими лапидарни статии,
изкуството да се изключат изглеждащите неизбежни
повторения, добре обмислените графично-експо-
зиционни модели на възпроизвеждане на материала.
Като цяло в „Енциклопедията“ има около 1300 статии
и се чувства, че на съставянето на техния словник
(справка) в предварителният етап на нейната подготовка
е било отделено много сериозно внимание. Всичко
това в крайна сметка и определя явния успех на из-
данието, в изходните сведения на което, наред със
София, е обозначена и Москва.

Трудно е да се намерят големи явления в исто-
рията на българската книжовност, ръкописна и пе-
чатна, които да не са отразени в „Енциклопедията“.
А що се отнася до личностите, оказали значително
влияние върху развитието на тази книжовност или

Българска книга: Енциклопедия. Съст.: А. Гергова. –
София-Москва: Pensoft, 2004. – 508 с.: ил.

нейното изучаване, то тук, уви, понякога възникват
съмнения. Особено, ако имаме предвид малкото чуж-
денци, които в изданието са споменати. На нас ни се
струва, че би било необходимо да се посочи бол-
шинството от тези, които са стояли в началото на изу-
чаването на българската книжнина. Към тях се отнасят,
например, професор М. К. Бобровски, между дру-
гото, специално споменат в Т. 1 „Кирило-Методиевска
енциклопедия“ (София, 1985. – С. 204-205). Именно
той, в частност, е бил сред първооткривателите на
българския „Абагар“ (Рим, 1651), със статия за който
се открива „Енциклопедията“. От М. К. Бобровски е
описано и множество ръкописни книги. По пътищата,
прокарани от него, първооткривателя на Супрасъль-
ския ръкопис от XI в., продължили десетки и стотици
български и чуждестранни учени-българисти.

Не по-малко са сложностите и с отразяването
на институциите, свързани с книжовната дейност, а
още по-големи са с тези лица, които внасят конкретен
съществен принос в това дело. Тук може да се води
спор по много позиции, също както и ако се имат
предвид самите направления на подобна дейност.
Безусловно, редколегията и авторите на „Енцикли-
педията“ са били принудени да въведат ограничения
и в такива нейни раздели като научните и научно-
практическите отрасли на знанието, свързани с кни-
жовността; историческите, теоретичните и практи-
ческите аспекти на Книгата; традициите и новите
форми на публикация, разпространение, съхранение,

библиотечно-информационна обработка на едни или други текстове; основните термини, свързани с „писмено-печатните процеси“ и информационни технологии; присъствието на чуждестранната литература и книжовност в българските земи; източниците на сведенията по проблема Книга и т.н. Без неизбежните съкращения корпусът на издадената „Енциклопедия“ би се разраснал неимоверно, което става нерядко, и всичко би излязло извън границите на разумните предели. Едновременно с това на авторския колектив се удава твърде удачно да съвмести и с една или друга степен на подробност да отрази многообразието на дисциплинарните подходи към Книгата от страна на книговедите, филолозите, библиотековедите, културологите, изкуствоведите, технолозите и другите специалисти. При това, едновременно по възможност да се отчетат историческите, теоретичните и pragматичните аспекти и обстоятелства на реализация на подобни изследователски и други подходи.

При анализа на цялото съдържание на „Енциклопедията“ става очевидно, че авторите неизбежно са били длъжни едновременно да говорят за Книгата като явление всеобщо, общочовешко и за българската книга, върху примера на която на тях твърде сполучливо и почти постоянно им се удава да разкажат и за Книгата въобще, и за много, свързано с нея.

Съвсем скоро ние рецензирахме немския „Практически справочник за Книгата“ („Reclams Sachlexikon des Buches“), съставен от професор Ursula Rautenberg и публикуван в Штутгарт през 2003 г. (вж: Книга: Исследования и материалы. – М., 2005. – Сб. 84). „Енциклопедията и немският справочник едновременно свидетелстват за явна издателска тенденция и читателска потребност да се даде / получи сигурно сводно пособие по широк кръг от въпроси, свързани с миналото и настоящето на книжната епоха в историята на човечеството, в това число – с отчитането на информационно-техническите новации от най-новото време. И отново в последния случай на българските автори им се налага да говорят за всеобщи, световни реалии с ориентация към собственото, националното. Наистина, това се прави понякога не съ-

всем успешно, особено ако се анализират библиографските бележки към статиите, посвени, например, на електронните книги, Интернет, компакт-дисковете и т.н. Привежда се, за съжаление, остаряла литература с десетилетна давност и тези източници не могат да удовлетворят читателя в никаква степен. Впрочем и специалните статии, свързани с новите информационни технологии, в „Енциклопедията“ явно са недостатъчно. По това „Енциклопедията“ значително отстъпва пред споменатия немски справочник, в който те представляват една от доминантите. Неизвестно защо в „Енциклопедията“ отсъстват и позовавания на електронно-мрежеви ресурси, в това число – и български. В международната практика подобни указания отдавна са станали норма. Тяхната ценност е напълно очевидна.

Едновременно с това, статии, посветени така да се каже на традиционно библиотековедски, библиографоведски и книговедски тълкувания на основните явления, свързани с Книгата, се отличават по своята провереност и цялостност. Важно е да се отбележи, че опитът на руските научни школи както старите, така и съвременните, е добре известен на авторите на тези статии. Той постоянно от тях се отчита наред с научното наследство на учени от другите страни, но въпреки всичко руските специалисти и техните трудове се оказват най-често цитираните и привлекателните в качеството на водещи световни авторитети.

И за чуждестранния, и за българския читател най-ценното в „Енциклопедията“ е всичко, свързано с България и българската книга. Именно тази съдържателна част на изданието се явява несъмнено забележителна по своето значение. Подобни аналоги няма в большинството страни по света, в това число и в Русия. Пред нас по същество се разгръща развитието на книжната култура на България в най-широк план, със споменаването на множество имена, факти, паметници. Хилядолетното битие на българската книга се проследява от появата на първите ръкописи до образуването на мощната книжна индустрия на нашето време, с множество големи и малки издателски фирми,

на международното коопериране и т.н. Между другото, и самата „Енциклопедия“ се появява на бял свят в издателство „Pensoft“, организирано от български и руски учени, което днес е не само един от водещите производители, но и продавачи на научна книжна продукция, преимуществено естествено-научна, в Източна Европа.

Авторите на „Енциклопедията“ отделят голямо внимание на древната българска ръкописна книга, на българо-руските книжовни връзки; дават обширен и много разнообразен материал за Българското възраждане (известни книги, печатници, около сто книжовника, в большинството – с приложен към статията-персоналия портрет на едно или друго от описаните лица); разказват за повече от 100 големи български издателства на ХХ–ХXI в. и не по-малко число български изследователи на българската книга; за 21 „изследователи на българската книга – чужденци“, сред които – повече от половината са наши съотечественици; за българските библиотеки и книgovедски организации; за повече от сто български издатели и известни дейци на книгата; за десетки български периодични издания, свързани с българската книга; за справочници, преимуществено историко-литературни, по един или друг начин представляващи българската книга и книжовност, за художниците на българската книга, за чуждестранната книга в България и т.н.

На българо-руските книжовни връзки от X–XIX в. е посветена огромна по размери статия (с. 103–108), но собствено за руската книга в България специална обобщаваща статия няма. Не спасява това досадно положение нито обширната статия „Руско книгоиздаване в България“ (с. 381–383), нито някои бегли споменавания в материалите от друг род, нито скромното по размер повествование за магазина за руски книги на И. Д. Ситин и А. С. Суворин в София (с. 381). От втората половина на XIX в. руската книга започва широко да се разпространява в България и този поток от година на година нараства. Днес и в българските обществени, и в частните библиотеки можем да видим цял пласт от тази руска книжност, започвайки с изданията от XIX в. Достатъчно е да се разходим в наше време из антикварните книжарници на големите градове в България, за да оценим този размах на разпространение на руската книга сред

българския народ, който станал особено забележим към началото на ХХ в. През втората половина на ХХ столетие този процес още повече се засили, за което в немалка степен способствали не само политическите обстоятелства, но и родствеността на културите и езиците на двата народа, а също многовековната тяхна духовна близост и симпатия. До днес руската книга, особено в българската провинция, едва ли не преобладава сред печатната продукция на другите страни и народи. А и в самата столица, в София, днес сред търговците на книги сред най-търсените книги руските заемат най-почетното място.

Няколко думи искаме да кажем за важна тема, която изследваме отдавна, касаеща множество народи и страни, в това число и България, но не отразена в „Енциклопедията“. Имаме предвид народната книга, българската народна книга, за която в изданието нищо не е казано. Колкото и парадоксално да изглежда, тя съществува и до днес, въпреки че, разбира се, новите социално-информационни обстоятелства продължават все по-активно да влияят на нейното битуване. Тя и сега се разпространява в ръкописен вид, търде по-често в провинцията, преобладаващо сред хората от средната и напреднала възраст. По съдържание тази народна книжност е разнообразна, сред най-популярните ѝ съставящи я са поетичните произведения, много често с песенен план, в това число и религиозни. Народната книжност е значителна област на националната култура на България и, преди всичко, разбира се, на българската книжовна култура, за изучаването на която е необходимо колкото се може по-скоро да се отдели необходимото внимание.

„Българска книга“ излезе от печат през май 2004 г. и стана най-добрият подарък за широко отбелязания не само в България и Русия, но и в другите страни Ден на славянската писменост и култура. Тази своя национална и международна ценност „Енциклопедията“, струва ни се, ще съхранява дълги години, защото от българските изследователи бе извършена огромна успешна работа, създаден е забележителен образцов труд, подобен на който би ни се искало да имаме и у нас в Русия.

(Прев. от orig. ръкоп. на рус. ез.: А. К.)

„НЕКА ЦЯЛА РУСИЯ СЕ ПРЕВЪРНЕ В ЕДНА БИБЛИОТЕКА“¹

Дни Александра Куманова

Лабынцев, Ю. А. Книжное наследие **Н. П. Румянцева**: [Науч. изд.] / РАН. Науч. сов. „История мировой культуры“. Ком. по истории кн. культуры и комплексному изучению кн. Науч. ц-р исслед. истории кн. культуры; [Прил.: А. А. Щавинская]; Рец.: А. В. Липатов. – М.: Наука, 2004. – 208 с.: ил. – [250-лет. ... Н. П. Румянцева].

Държавният канцлер на Русия граф Н. П. Румянцев (1754–1826) – дипломат, политик, реформатор на икономиката влиза в историята на културата и като:

- събирател на документални източници – книги и ръкописи (1);
- организатор на археографски изследвания на тези първоизточници по история на славянските народи (2);
- (техен) издател-меценат и колекционер (3).

По инициатива и със средства на Н. П. Румянцев и обединилия се около него кръжок на видни учени историци (акад. Ф. И. Круг, Н. Н. Бантиш-Каменски, А. Ф. Малиновски, П. И. Кепен, Е. А. Болховитинов, К. Ф. Калайдович, А. Х. Востоков, П. М. Строев и др.) са публикувани над 50 заглавия на капитални научни изследвания, сред които:

- „Собрание государственных грамот и договоров“ (т. 1–4. – 1813–28; т. 5. – 1894) по архива на Министерството (Колегията) на външните работи;
- „Иоанн Экзарх (В orig. тук и по-надолу: Ексарх. – А. К.) Болгарский“ (1824) – труд на К. Ф. Калайдович, посветен на ранната епоха на славяно-българската писменост;

– „[Втор. изд.] Древних российских стихотворений, собранных Киршою Даниловым“ (2. изд. – 1818);

– „Сведения о трудах Швайпольта Фиоля, древнейшего славянского типографщика“ (1820) – проучване на К. Ф. Калайдович;

– „Собрание словенских памятников, находящихся вне России“ (кн. 1, 1827) – труд на П. И. Кепен и А. Х. Востоков.

Румянцевският музей – Библиотеката на Н. П. Румянцев, станала основа на второто по големина световнозначимо съвременно книгохранилище на планетата – Руската държавна библиотека в Москва, – е явление, стоящо в един ред със знаменитите библиотеки – в Италия (Лауренциана – библиотеката на Лауренцо Медици [2] във Флоренция) и в Съединените американски щати (библиотеката на Дж. П. Морган [3] в Ню Йорк).

– Очевидно, библиотеките на Лоренцо Медици (Италия), Н. П. Румянцев (Русия), Дж. П. Морган (САЩ) „поотделно“ предприемат в различни исторически моменти изграждането на планетарната културно-информационна сфера на човечеството като общо пространство. В началото на XXI в. изграж-

дането на тази сфера има основания да бъде третирано като част от планетарния калейдоскоп на три структуралистични школи на хуманитаризма в широк интердисциплинарен план, условно обозначени чрез имената на видни учени:

- Философска антропология – Евро-американска школа на У. Еко (Болоня, Италия);
- Руски космизъм – Тартуско-московска школа на Ю. М. Лотман (Тарту/Москва, Русия/Естония);
- Културна антропология – Англо-американска школа на Т. А. Сибиък (Блумингтън, Индиана, САЩ).

Внимателното вглеждане във всяка от посочените библиотеки (на Лоренцо Медичи, Н. П. Румянцев, Дж. П. Морган) има характерен – хуманитарен планетарен културен и информационен контекст.

На книжното наследство на Н. П. Румянцев (погоду: Н. Р. – А. К.), на неговата книgosъбирателска дейност е посветено новото научно издание – книгата на историка – културолог, литературовед, водещ научен сътрудник на Института по славянознание на Руската академия на науките (РАН), докт. филол. науки Ю. А. Лабинцев [4]. Съставител на документалните приложения в тази книга е историкът – културолог, специалист в областта на използването на компютърните технологии в хуманитарните изследвания, ст. науч. сътр. на цит. инст. на РАН, д-р по филол. А. Л. Щавинска [5]. И авторът, и съставителят на приложението на книгата имат внушителен изследователски принос за живота и делото на Н. Р. и неговите съратници [6].

В книгата „Книжно наследство на Н. П. Румянцев“ намираме: историко-културно изследване (с. 7–98); приложения (с. 99–200); библиографски списък (с. 201–203); списък на илюстрациите (с. 204–205); съдържание (206–207).

Само образец на библиофилска изследователска култура, изданието има високо концептуално синтезирана справочна анотация (с. 4).

Епиграфът към труда – крилатата мисъл на барон Г. А. Розенкампф – дипломат, изследовател за Н. Р. („Този незабвенен любител на науката ... в последните двадесет години на живота си е направил повече

за успехите на науката и просветата в Русия, отколкото всичките му предшественици на същото поприще.“) въвежда с лекота към изложението, отразяващо вдъхновено-грациозно боравене с внушителен емпиричен материал от ръкописи, старопечатни книги, архиви и документи, новопечатни публикации. На изящната граница на високо патосна, но строга очеркова проза и строго емпирично историко-културно изследване са точно и образно формулираните раздели на публикацията.

Първият раздел на кн. „Меценат на науката“ (с. 7–9) разкрива позицията и програмата на Н. Р. в събирателско-изследователската му книжна дейност. Вторият раздел на рец. тр. „Дом на Ваганковския хълм“ (с. 10–30) е очерк за предисторията и историята на Пашковия дом в Москва, в който се разполага Румянцевският музей след кончината на канцлера, когато от Петербург пренасят колекцията му от книги. „Румянцевският музей започва на бреговете на Нева, в дома на Английската крайбрежна улица ...“ (с. 10) е фразата, която отприцава подробно изложение за генеалогичното дърво на Н. Р., на историята на неговата дипломатическа и политическа дейност. Проектът за издаване на руските дипломатически трактати и договори, подаден от него (на 36-годишна възраст) на имп. Екатерина Велика през 1790 г., остава нереализиран в продължение на две десетилетия. По препоръка на канцлера и „волята“ на имп. Александър I при Московския архив на Министерството на външните работи е създадена Комисия по печата на държавните грамоти и договори, възглавявана от опитния историк, директор на архива Н. Н. Бантиш-Каменски.

Формирането на Румянцевския кръжок – изследователи и събиратели на книги и ръкописи – е проследено като неформално обединение на „учена дружина“. Акцентирано е на „ловците на знание“ и „просвещение“ – книgosъбирателите като А. И. Мусин-Пушкин и Ф. А. Толстой. Археографската дейност, подета от Н. Р. и кръжока, включва далеч не само събиране на различни документални материали по история, но и формиране на библиотека. Видните учени А. Ю. Гипинг, А. М. Шегрен, А. Х. Востоков и

др. са библиотекари в дома на Н. Р. Сътрудничат им много мастити учени, както и млади изследователи – К. Ф. Калайдович, П. М. Строев, придобили значителна научна слава в бъдеще. Разкрита е феноменологията на книголюбителите-старообрядци [7], съхранили руската, славянска култура, създавайки „невиждана книжна индустрия“, организиратки книгописни работилници. Именно на базата на тези работилници на границата на XVII–XVIII в. се формира книгопечатането в Русия.

Книголюбителите-старообрядци създават и удивително жизнеспособно книгоразпространение, както и своеобразна „огромна селска библиотека на Руския Север“. Интересно е, че издателят-просветител и литератор Н. И. Новиков, видните писатели В. Г. Белински, Н. В. Гогол и много други представители на руската и световната култура, книгоиздаване и литература са сред тези, които се ползват от услугите на книготорговците-старообрядци. Н. Р. развива линията на тези книгосъбиратели и съумява да организира десетки и стотици хора с издирането на ценна библиографска и археографска информация, ръкописи, книги.

Не само руснаци – съотечественици, но и чужденци са привлечени в книгосъбирателството на Русия. Белоруският медиевист о. Михаил Бобровски (професор-свещеник), например, за книгосъбирателските цели на Румянцевския кръжок посещава Виена, Прага, Рим, Флоренция, Болоня, Венеция, Триест, Милано, Торино, Равена, Неапол, Саксония, Бавария, Моравия, Франция.

Третият раздел на кн. „Оазис на древната книжност“ (с. 31-59) е посветен на откритията на „учената дружина“, направени в Белорусия. Историческите корени на литературния език на белоруския народ (църковно-славянски, старобелоруски, латински, полски, немски и френски), както и присъединяването на белоруските земи в състава на няколко различни княжества-държави след падането на Киевската Рус (Полоцко, Литовско, Руско, Жемойтско, Галицко, Гродно), създават именно своеобразен книжен оазис. „Острожката Библия“, напечатана от

Иван Фьодоров през 1581 г., се е подготвяла по „добрите преводи“, например, докарани от Москва от писателя на Великото Литовско княжество белоруса Михаил Гарабурда. По това време всички източни славяни – руснаци, украинци и белоруси, продължават да се наричат „руснаци“ (както по времето на Киевска Рус) ... Сътрудникът на Н. Р. – бъдещият професор на университета във Вилно И. Н. Лобойко – млад украински учен, се оказва специално по тези земи, в резултат на което огромно количество белоруски старопечатни книги по-късно от него ще бъдат предадени в книгохранилищата на Москва и Петербург.

Подобна е и събирателската дейност на сина на свещеника в хомелското имение на Н. Р. – ученият протойерей И. И. Григорович. В резултат „Белорусский архив“ (ръкоп. на о. Йоан Григорович: втора половина на 1810 г.) в редица аспекти превъзхожда „Собрание государственных грамот и договоров“ (вж по-нагоре).

Във Вилно в началото на XIX в. работят едновременно повече от десет сътрудника на Н. Р.: белоруският проф. И. Данилович, сънародникът му медиевист о. Михаил Бобровски, украинският проф. И. Н. Лобойко, полският историограф И. Лелевел и др. Самият проф. И. Данилович успява да организира в издирането на древни славянски книги даже своите студенти ... Събрани се оказват книги на Швайполт Фиол, Франциск Скорина, Иван Фьодоров и др. Полоцкият архимандрит И. Шулякевич съдейства за получуването на „Доброловото евангелие“ от 1164 г.

Гигантската археографска работа, подета от Н. Р. и дружината му в Европа, в основата си е комплексна по изучаването на книгата – и изследователска, и събирателска, и историографска. Румянцевският кръжок сътрудничи на редица автори като на Н. М. Карамзин, например, по главното му съчинение „История государства российского“.

Движеща сила за кръжока се оказва идеята за музей – научноизследователски институт. Полският учен Ю. М. Осolinски, чешкият изследовател В. Ханка взимат участие в „учената дружина“ на Н. Р. Селя-

ни, търговци, познавачи, любители и ценители на историята стават участници в значимо народно движение на книгоубирателство, подело се около Румянцевския кръжок.

За най-древна книга на Румянцевската колекция е признато цит. „Добролово евангелие“ от 1164 г.

Четвъртият раздел на рец. кн. „Съкровищница на ръдкости“ (с. 60–82) е пътеводител по ръкописната част на библиотеката на Н. Р., наброяваща повече от хиляда оригинални книги и копия, различни актове и списъци на документални паметници на латински, немски, френски, италиански, шведски, английски, полски, датски, исландски и гръцки език. Съдържат се и манускрипти на турски, арабски, персийски, азъrbайджански, арменски и грузински език, свързани с историята на Русия и славянския свят.

Подробно описание на „славяно-руската“ част на ръкописната колекция на Н. Р. е известният каталог, съставен от А. Х. Востоков „Описание русских и словенских рукописей Румянцевского Музеума“ (лубл. през 1842 г.). В този каталог получават осветлението си в системата „документ – подробно описание“ 45 древни пергamentни ръкописа, 6 от които се отнасят към XV в.; самият XV в. е представен също в ок. 40 ръкописни книги на хартия. Към ранните ръкописи, написани на латиница, се причисляват пергаментна латиноезична *Библия* от XIV в. и препис от XV в. на „*Трактат на Първата Пуническа война*“ на средновековния енциклопедист Леонардо Бруни. Към ръкописите от XV в. се отнася и късен препис на „*Изборник Святослава*“ (1073 г.).

В ръкописната сбирка са наблюдавани 300 документа от XVI–XVII в., отразяващи историята на усвояването на Урал и Сибир. Архивът на Н. Р. от ок. 1000 ед. е част от ръкописната колекция, и представлява летопис на „учената дружина“ в ръкописи, карти, гравюри, описи, регистри, каталози. Описът на руските издания, съхранявани в библиотеката на Н. Р. към 1814 г., например посочва повече от 400 заглавия на книги, появили се от 1804 г. като най-пълно са представени следните раздели: история, география, библиографски указатели (!).

В архива особена ценност са съобщенията както за ръкописните сбирки, принадлежащи на различни частни колекционери (например, на Ф. Ф. Чацки и др.), така и за съчиненията на древноруските писатели (св. Кирил Туровски, Даниил Заточник, Кирик Новгородец и др.).

Прекрасното познаване на ръкописната сбирка на Н. Р. кулминира в рец. изд. в страниците, които са посветени на св. Константин-Кирил – Философ и св. Методий: „Канцлерът и неговата „дружина“ се стараели да не пропуснат нито една дума, нито едно съждение за славянските просветители св. Кирил и св. Методий, изказано в „учена Европа“, но особено усърдното събириали всичко онова, което било за тях известно, писано в Русия в древните и по-късните времена.“ (с. 68). Сведения за специалните археографски изследвания в тази насока на чешкия славист Й. Добровски, руските изследователи М. П. Погодин, А. Х. Востоков, П. И. Кепен оживяват на страниците на кн. „*Книжно наследство* ...“. На обширно поле от текста ѝ (с. 69–75) следва детайлно и едновременно академично синтезирано – в стила на справочно-енциклопедичните издания – изложение за появата на славянската писменост и създаването на славянската азбука. Появата ѝ е отнесена към 863 г. на базата на подробно позоваване на сказанието „*О писменах*“ на старобългарския писател от IX в. Черноризец Храбър. Следва препратка към летописния източник „*Повесть временных лет*“. Преписите на съчиненията, посветени на живота и дейността на св. Кирил и св. Методий – цикъл литературни паметници, дадени в десетки ръкописни списъци, датирани от XII в., са в центъра на внимание („*Житие и жизнь и подвиги, иже во святых отца нашего Константина Философа, первого наставника и учителя словенскому языку*“, „*Память и житие блаженного отца нашего и учителя Мефодия, архиепископа Моравска*“).

Глаголицата и кирилицата, като писмени системи, са интерпретирани в качеството им на славянски, които до XIV в. остават единствени за олицетворяване (изразяване) на славянското писмо [8]. Едва от XIV в. западните славяни започват опитите си да използват

латинската азбука за целите на славянското писмо. Така, през XV в., чехите печатат на латинска азбука първите си книги на роден език – особена славянска форма на писмо на латиница (приспособена за предаването на характерни звуци на славянската реч). При тези метаморфози на славянското писмо култът към св. Кирил и св. Методий се съхранява и, подобно в България и Русия, се разширява влиянието му и в Чехия, Украйна.

В рец. изг. за ориентир между стотиците книги и статии, издавани постоянно по света, посветени на живота и делото на славянските първоучители – равноапостоли, с особен питет към духовната прародина на славянския свят – България е посочена „Кирило-Методиевската енциклопедия“ [9].

Сред повече от 100 старопечатни издания на кирилица в колекцията на Н. Р. в разглежданата кн. специално е акцентирано на първите славянски книги и историята (битието) им до постъпването в колекцията на Н. Р. (кн., напеч. от Швайполт Фиол в Краков, Франциск Скорина в Прага и др.). В археографската работа на К. Ф. Калайдович, П. И. Кепен и П. М. Строев по ръкописната сбирка на Н. Р. по време на работа над книгата „Иоанн, Экзарх Болгарский“ (на К. Ф. Калайдович) (вж по-нагоре), например, е използвано рядкото венецианско издание „Молитвослов“ (напеч. „у Бнецих“, т.е. – във Венеция през 1547 г.).

В колекцията на Н. Р. от руски книги от XVIII в. се забелязват съчиненията на известни учени (М. В. Ломоносов и др.). Основно, обаче, в книжните сбирки на канцлера са издания на чуждестранни езици. Сред инкунабулите (издания, появили се до 1 януари 1501 г.) в библиотеката на Н. Р. се наброяват повече от 100 ед.

Като своеобразно продължение на колекционерската дейност на Н. Р. в кн. „Книжно наследство ...“ е и книгоиздателската му дейност. В резултат на това не само в Хомел и Петербург, но и в Москва, Париж и Берлин, както и в Казан, и прибалтийските градове, се появяват некомерчески обемни научни книги с образцово полиграфско изпълнение. Благодарение на

одобрението(!) на Н. Р. на титулния лист на тези книги се възпроизвеждал родовият герб на Н. Р. с девиз „Non solum armis“ [10].

Петият раздел на кн. – „Съдба на Румянцевския музей“ (с. 83–96) съсредоточава вниманието върху идеята „книжна колекция – археографска и каталогна дейност – библиотека“, породила жребия на делото на Н. Р. Библиотекарят-библиограф Ф. П. Аделунг, братът на канцлера – граф С. П. Румянцев, известният писател, критик кн. В. Ф. Одоевски, историкът, писател акад. М. П. Погодин, ген. Н. В. Исаков, петербургските учени със световно признание и дейци на културата – историографите В. В. Стасов, А. Х. Востоков, В. И. Ламански, П. П. Пекарски, А. Н. Пипин, И. И. Срезневски и мн. др. и мн. др. влизат в паметта и делото на културата навеки с внедряването на идеята Румянцевският „музей“ да стане **общодостъпна, публична библиотека** – практически резултат на многолетните последователни усилия на поколенията (румянцевски и следрумянцевски представители на „учената дружина“) – рицари на духа – словото – делото.

Изложената идея – двигател за приноса на Н. Р., квинтесенция на културната феноменология на библиотека, – е резюмирана в кн. „Книжно наследство...“ чрез финализиране на подетото в нея *изследване*, обръщайки внимание на постановките на забележителния мислител – философ, космист Н. Ф. Фьодоров (1828–1903), станал, по думите на съвременниците си, „герой и сподвижник в областта на книгоznанието“ (с. 95). В концепцията на Н. В. Фьодоров за словото – книгата – библиотеката – училището – музея [11] се вижда, аналогично на книгоъбирателската – колекционерската – издателската мисия – дело на граф. Н. П. Румянцев, идея, подета и развита от потомците им до днес – „обединение на всички изкуства и знания“ (с. 95) – идея, съзвучна с обществото на знанието, към което се стреми планетата ни – общ дом на популацията Homo sapiens през началото на XXI в.

Книгата „Книжно наследство на Н. П. Румянцев“ завършва с резюме-послание „Храм на книгата“ (с.

97–98) – културен аналог на описаната по-горе на страниците ѝ забележителна традиция при завършване на ръкопис – дело на живота на автора – „... да се изразява радост и даже възторг от направеното“ (с. 61). Този „възторг“ е призив, – подобно на отправения през началото на XIX в. от граф Н. П. Румянцев към съвременниците и последователите им: „Книгата, библиотеката – са основите на културата, нейните главни носители и съставни елементи.“ (с. 97). Този хуманитарен модул на кн. „Книжно наследство на Н. П. Румянцев“ е обръщение-възвание към съвременниците на XXI в., съвременниците на информационното общество: „книгите са станали готови лаборатории за изучаване на културата книжна, за постижението на най-сложните процеси на читателското възприятие, пристрастия, симпатии ...“ (с. 98).

Същинската част на рец. кн. е едва половината от заключеното съдържание на описаното тук издание между кориците му.

Приложенията А „Документални материали за живота и научната дейност на Н. П. Румянцев и неговите близки сподвижници“ (с. 99–136) и „Документални материали за пренасянето на Румянцевския музей от Санкт-Петербург в Москва и създаването на Московския Публичен Музеум и Румянцевския музеум“ (с. 137–201) са безпрепятствен филигранен досег с третираните фондове и колекции. Плод на вещо боравене с феноменологията на ръкописните и старопечатни книги, табличното (на кадастъра) графиране, придружено от изящен и точен справочен апарат, са неотменни характеристики на тези текстове. Очевидно, плод и на директно боравене с високите технологии е този сложен в концептуално-графично отношение текст, поднесен с вещества и грация, от което е наблюдаем с „просто“ око. Подобен естетически резултат е следствие на разбиране на съдържанието, за което са намерени съответни визуални изразни решения. Приведените документални материали (на о. Иоан Григорович, акад. В. В. Стасов и др.) са и архив, и база на изследването.

Книгата (изследването и приложенията) завършва с библиографски списък, поднесен в азбучно-

хронологичен порядък на 69 неномериирани названия на научни изследвания по темата на руски, украински, белоруски, френски и английски език.

Богатият илюстративен материал на книгата (репродукции на портрети, гравюри, картини, титулни страници, фрагменти от текста на ръкописи и книги и т. н. и т. н.) е поднесен в отлично качество и подходящи експозиционни решения; придружен е от общ списък от 39 неномериирани названия.

Съдържанието на книгата е графирано подходящо и това подходящо сигнало въвежда легко към фрагментите на единното ѝ цяло.

Явно, лекотата, обозримата яснота на огромния материал са достиженията на това научно издание (с. 208). Не само историците, книgovедите, архивистите, библиографите на Румянцевската епоха ще са сред неговите читатели. Книгата реализира и една свръхида – да е пътеводител по внедряване на времемеката идея на съграждането на социокултурната институция библиотека, която обществото следва да съхраня и в технотронните предизвикателства...

Възможните читателски връщания със справочно-информационни цели към наситените със заглавия на документи, и имена на личности, свързани с тях, текстове на изложение на книгата в едно ново нейно издание ще бъдат улеснени от подходящи показалци, прелестта на които вече прозира през призмата на нивото на изпълнение на приложенията към изданието. Научният характер на книгата повдига и въпроса в едно ново решение да се изведе името на съставителя на приложенията – и на титулната страница, и в приведеното библиографско описание на публикацията.

Нивото на изпълнение на академични издания от типа на новата кн. на Ю. Л. Лабинцев и Л. А. Шчавинска повдигат и фундаменталния въпрос за съвременните технически средства на информационно моделиране в хуманитарните изследвания. Тези средства правят наблюдаем трансформатизма на информационните обекти (материала) в отделни фрагменти на изложението като архитектонично цяло на елементите *inter se* [12]. Посоченото е хуманитарен в основата си епистемологичен проблем на инстру-

ментариума на изследването, и е особено актуално за научни публикации („храм на книгата“) с по-широк читателски адрес, призовани да съхранят и формират културата на обществото.

Пред нас с изследването „*Книжно наследство на Н. П. Румянцев*“ е **книга-библиотека и библиотека-книга**, която Ю. А. Лабинцев и Л. А. Шчавинска с феноменологията на културните (и технологичните като култура) достижения на XXI в. – и концептуалност, и естествено-историческа подреденост – ни поднасят знак за науката-изкуство и знанието-изкуство, знак на общо дело (Н. Ф. Фьодоров) на планетата – дело на хуманитаризация, универсализация, дело на библиотеките.

Чрез феноменологията на библиотеките „учената дружина“ и на граф Н. П. Румянцев, и на съвременните ни архивисти, библиографи, библиотекари, архитекти на информационно-комуникативната сфера на човечеството изграждат отвореното общество на знанието.

Съхранявано и провъзгласявано с умение и лекота чрез *труда* на Ю. А. Лабинцев и Л. А. Шчавинска знаниевото общество е разбирано от назованите рицари на духа и делото на информационно-комуникативната сфера като идеална реална историко-культурна форма на глобално ментално-практическо, планетарно съзидание.

БЕЛЕЖКИ И ЦИТИРАНИЯ

1. Думи на руския археограф и историк, член на Петерб. АН и Румянцевския кръжок – научна („учена“) дружина, предложил и реализирал невиждана по мащаби археографска програма, П. М. Строев (1796-1876). Този учен изследва архивите и манастирските библиотеки на Московска губерния, открива „*Изборник Святослава*“ от 1073 г.; през 1820-1821 г. издава „*Софийски Временник*“. – Срв.: **Барсуков, Н. П.** Жизнь и труды **П. М. Строева**. – СПб., 1878.

2. Lorenzo de'Medici (Medici) (1449–1492) – поет и меценат; прозвище: „Великолепни“ („Lorenzo the Magnificent“) – представител на знатен банкерски род, управлявал Флоренция от 1434 до 1737 г. (с прекъсване).

3. John Pierpont Morgan (1837–1913) – финансист, магнат в банковото дело, обработващата промишленост и жп транспорта на САЩ; филантроп и меценат.

4. Вж цит. по-горе изг.

5. Вж пак там.

6. Срв.: **Лабинцев, Ю. А.** Ставшие ее частью: Коллекции русских библиофилов в главной книжной сокровищнице страны. – М., 1990; **Лабинцев, Ю. А.** Завещано Отечеству: Коллекции графа **Н. П. Румянцева** и их судьба. – М., 1994; **Лабинцев, Ю. А.** На благое просвещение. – Минск, 1999; **Лабинцев, Ю. А.** **Н. П. Румянцев** и изучение белорусско-литовского летописания и права: Деятельность **проф. И. Даниловича** // **Н. П. Румянцев** и славянская культура. – М., 2000; **Лабинцев, Ю. А.**, **Щавинская, Л. А.** Гомельские старообрядцы и **Н. П. Румянцев** // Старообрядчество как историко-культурный феномен: Матер. Межд. науч.-практ. конф. 27–28 февр. 2003 г., Гомель. – Гомель, 2003; **Щавинская, Л. А.** Гомельский **протоиерей Иоанн Григорович** – деятельный сотрудник „Румянцевского кружка“ // Румянцевские чтения. – М., 1994. – Ч. 1; **Щавинская, Л. А.** Гомельский **протоиерей Иоанн Григорович** и начало белорусской археографии // **Н. П. Румянцев** на белорусской земле. – Минск, 1997; **Щавинская, Л. А.** **Н. П. Румянцев** и начало белорусоведческих исследований: Деятельность **проф. М. К. Бобровского** // **Н. П. Румянцев** и славянская культура. – М., 2000.

7. Старообрядчество – съкупност от религиозни групи и църкви в Русия, представителите на които не приемат църковната реформа през XVII в., проведена от патриарх Никон под тезиса „свещенството по-високо от царството“, предизвикал разкол, и стават опозиция или враждебни на официалната Православна църква. Книголюбителите-старообрядци създават мощно културно-информационно движение, повлияло на общото ниво на архивното и библиографско дело.

8. Срв.: **Немировский, Е. А.** Славянские глаголические рукописные книги. // Книга: Энцикл. / Гл. ред.: **В. М. Жарков**; Ред. кол.: **И. Е. Баренбаум**. – Москва, 1999. – С. 562–563; **Немировский, Е. А.** Славянские кирилловские рукописные книги. // Там же. – С. 563–566.

9. Кирило-Методиевска енциклопедия / БАН. Инст. по лит.: [В 4 т.: Т. 1-4]. – София, 1985-2003.

Т. 1 / Гл. ред.: **П. Динеков** и др. – 1985.

Т. 2 / Гл. ред.: **П. Динеков** и др. – 1995.

Т. 3 / Гл. ред.: **Л. Грашева** и др. – 2003.

Т. 4 / Гл. ред.: **Л. Грашева** и др. – 2003.

10. Лат.: Не само с оръжие.

11. **Федоров, Н. Ф.** Из „Философии общего дела“. – Новосибирск: Новосиб. кн. изд-во, 1993. – 214 с.

12. Лат.: Помежду им.

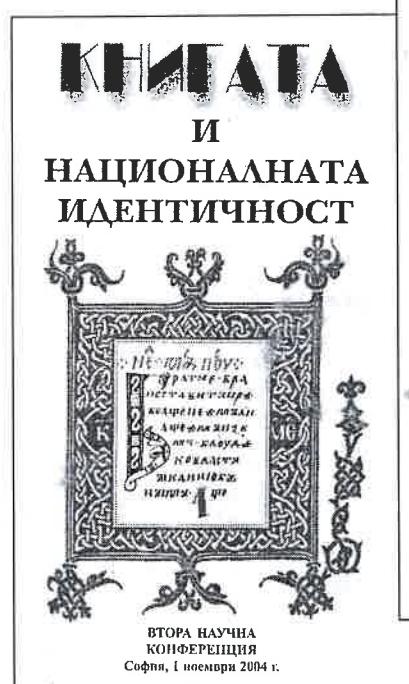

ТРЕТА НАЦИОНАЛНА КОНФЕРЕНЦИЯ „КНИГАТА И „БЕЗКНИЖНАТА“ ЦИВИЛИЗАЦИЯ“

На 1 ноември 2005 г., в рамките на Дните на българските будители, Националният дворец на културата гостоприемно отвори врати за провеждане на Третата национална научна конференция с международно участие „Книгата и „безкнижната“ цивилизация“. Организатори на традиционния форум бяха Специализирано висше училище по библиотекознание и информационни технологии, столичното издателство „Захарий Стоянов“, НДК и Националният център за книгата при Министерство на културата.

Пленарното заседание бе ръководено от ректора на СВУБИТ проф.д.и.к.н. Стоян Денчев, а сред приветствията към участниците бе впечатляващото слово на проф.д.фн Ани Гергова. Заседанията се провеждаха в секции „Книгата и четенето в информационното общество“ и „Книгата и библиотеките в информационното общество“, в чито заседания взеха участие с доклади представители от СУ „Св.Кл. Охридски“, СВУБИТ, катедра „Библиотекознание и масови комуникации“ на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, Българска академия на науките, Руската академия на науките и др. В дискусията „Евроинтеграцията в пространството на книгата“ взеха участие доц. д-р Алберт Бенбасат, доц. д-р Лъчезар Георгиев и др. Под ръководството на доц. д-р Петър Парижков в рамките на дискусията бяха представени две периодични издания – за Кирилометодиевият вестник „За буквите – О писменехъ“ говори неговият редактор Илия Пехливанов, а тематиката на научното списание за книгата „Издател“ бе анализирана от главния му редактор доц. д-р Лъчезар Георгиев. В края на конференцията ст.н.с. д-р Цветанка Панчева изтъкна достойността на книгата „Антон Дончев. Биобиблиография“ на преподавателката от СВУБИТ доц. д-р Донка Правдомирова – съвместно реализирано от издателство „За буквите – О писменехъ“ при СВУБИТ и Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“.

Издателство „За буквите – О писменехъ“ показва и най-новото си издание: „Книгата и националната идентичност“ с докладите и дискусията от Втората национална научна конференция, проведена преди година в НДК – София, на 1 ноември 2004 г. (на снимката: лицевата страна на корицата на изданието).

ПРЕМИЕРА

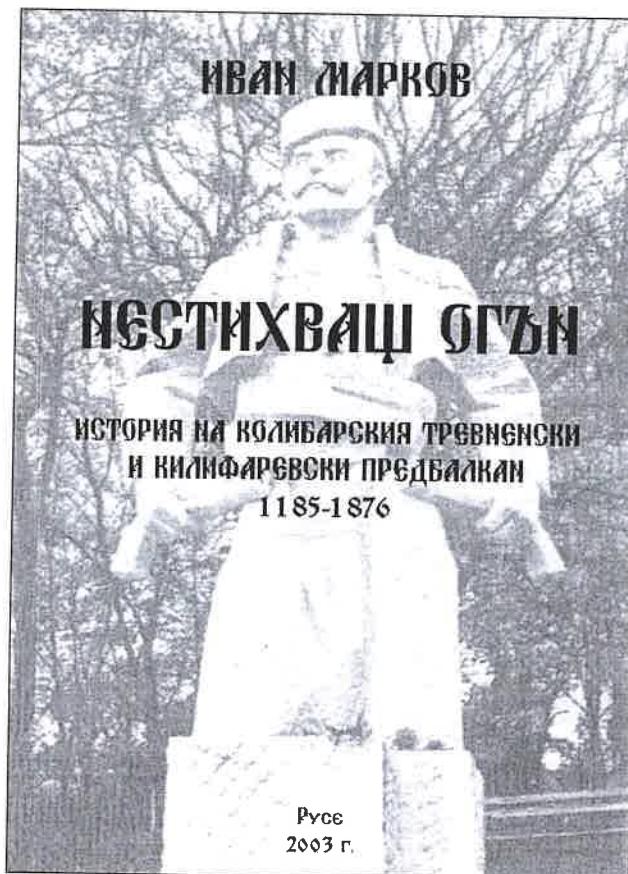
НОВА КНИГА ЗА КОЛИБАРСКИЯ ТРЕВНЕНСКИ И КИЛИФАРЕВСКИ ПРЕДБАЛКАН

На 22 ноември 2005 г., в рамките на Дните на народните будители, в Народна библиотека „П.Р. Славейков“ – Велико Търново, бе представена книга на русенския автор Иван Марков „**Нестихващ оgn**. История на колибарския Тревненски и Килифаревски Предбалкан 1185 – 1876“. Въпреки че на корицата е отбелязано „Русе, 2003“, а в картето изданието на фирмата „Елги-Шоев“ е посочено 2004 г., книгата се появява едва в последните месеци в би-

лиотеките, при това в съвсем ограничен, по думите на автора, тираж. То се знае, както в повечето случаи, поради липса на достатъчно средства и на издателство, което да поеме издаването и разпространението на подобен род краеведската литература с исторически характер, от която несъмнено има нужда, независимо от общите тенденции в родното книгоиздаване и резкия отлив на читателска аудитория от българската книжнина.

Изданието бе представено от доц. д-р Лъчезар Георгиев, който се спря на новите моменти, които представляват изследването на Иван Марков. Особено интересна е тезата за победоносната битка на българите през 1190 г. срещу византийските войски на император Исак II Ангел и мястото на сражението – в района над с. Белица по пътя за Трявна, „на близо 30 км разстояние от мястото на сражението, което посочват нашите историци“ според автора (с. 42). Доц. д-р Л. Георгиев се спря и на интересните моменти, свързани с хайдушкото движение, проучвани от И. Марков на основата на предания, легенди, спомени на стари хора, архивни и библиографски източници. Последната глава на книгата също внася нови моменти в историко-краеведските проучвания с разказ за съдбата на църквите в селата Войнежа, Райковци, Фъревци, Въглевци и Белица. Авторът се позовава на стотици библиографски сведения, както и на свои лични наблюдения. Негово предимство и обстоятелството, че през последните години той живее във Вонеща вода и има възможност да разпитва възрастни хора, да обикаля по местата, които описва, за да почерпи лични впечатления и да вдъхне една особена, приятна и увлекательна атмосфера на своето съчинение.

Издател

ЧЕТВЪРТА НАЦИОНАЛНА КОНФЕРЕНЦИЯ „БИБЛИОТЕКИ – ЧЕТЕНЕ – КОМУНИКАЦИИ“

Катедра „Библиотекознание и масови комуникации“ при Стопански факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и Народна библиотека „П. Р. Славейков“ – В. Търново, организираха на 22 и 23 ноември 2005 г. в голямата читалня на библиотеката Четвъртата национална научна конференция „Библиотеки – четене – комуникации“ под надслов „*Съвременни аспекти на историческата тема в българската книга*“.

За откриването на значимия научен форум бяха дошли представители от Националния център за книгата, ръководството на областната управа и общината. Приветствие към участниците поднесоха зам.-областният управител г-жа Марияна Бояджиева и зам.-ректорът по научноизследователската и издателската дейност на Великотърновския университет доц. д-р Атанас Дерменджиев. Ръководител на първото заседание бе лично директорът на Народна библиотека „П. Р. Славейков“ г-н Иван Александров.

Работата на конференцията започна с пленарен доклад „За съвременните аспекти на историческата тема в българската книга“, изнесен от доц. д-р Лъчезар Георгиев – ръководител на катедра „Библиотекознание и масови комуникации“ при ВТУ. В първото заседание по проблемите на българския исторически роман, отразен в творчеството на Емилиян Станев, Димитър Талев, Генчо Стоев и Антон Дончев говори доц. д-р Стефан Коларов. Историческата тема в краеведската библиография от историческо и съвременно гледище разгледа проф. Марин Ковачев. Н.с. Живка Радева, докторант при катедрата, очерта историческата тема в книгите за Великотърновския

рай през периода 1985 – 2005 г. Проф. Севелина Гьорова изнесе впечатляващия доклад „Историческата тема в българския театър“. В работата на конференцията с доклади се включиха преподавателите от катедра „Библиотекознание и масови комуникации“ при ВТУ, от Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии – София, от Националния музей на

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Народна библиотека „П. Р. Славейков“ – Велико Търново

Трета национална научна конференция БИБЛИОТЕКИ – ЧЕТЕНЕ – КОМУНИКАЦИИ

СЪДБАТА НА БЪЛГАРСКАТА КНИГА

25–26 ноември 2004 г.
Велико Търново

Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“
Велико Търново, 2004

литературата „Емилиян Станев“ в старата столица, от Русенския университет „Ангел Кънчев“, от Археологическия институт с музей при БАН и Централната библиотека на БАН.

Първият ден на конференцията бе отбелязан и с изложба на нови книги с историческа тематика, показана във фоайето на Народна библиотека „П.Р. Славейков“, с най-новата продукция на Академично издателство „Марин Дринов“ и столичното издателство „Дамян Яков“. За работата на академичното издателство говори неговият директор аkad. Величко Иванов, а г-н Дамян Яков лично започна участниците в конференцията с библиотечни поредици и книги на своето издателство, имащи исторически характер.

На конференцията бе представен и сборникът от Третата национална научна конференция „Библиотеки – четене – комуникации“ (25–26 ноември 2004 г., В.Търново) с основна тема „Съдбата на българската книга“. Изданието е осъществено с високо качество на техническа редакция, оформление и печат от Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“ и печатница-издателство „Фабер“, под научната редакция на доц. д-р Лъчезар Георгиев. Книгата е в обем 320 страници, на формат 60x84/16, с илюстрации и многоцветна корица. Изданието е ценен влог в многообразните научни прояви на катедра „Библиотекознание и масови комуникации“.

Корица на брой 1
на сп. „Издател“, излязъл
през октомври 1994 г.

Основател
Лъчезар Г. Георгиев

Стопански факултет
**Катедра „Библиотекознание, масови комуникации,
чужди езици“**

Университетско издателство
„Св. св. Кирил и Методий“

Редактор на броя
доц. д-р Лъчезар Георгиев

Формат 56x84/8. Печатни коли 3,75
ISSN 1310 – 4624

Страница ИЗДАТЕЛ
в Интернет: www.izdatel.hit.bg

Годишен абонамент или заявка за сп. „Издател“ може да направите на адреса на редакцията:

5000 Велико Търново, ул. „Теодосий Търновски“ № 2,
БТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Стопански факултет
Катедра „Библиотекознание и масови комуникации“
за доц. д-р Лъчезар Георгиев Георгиев,
или на тел.: 062/ 618 295 или 63 11 76 (Университетско издателство „Св. св. „Кирил и Методий“)

DEAR READER,

You can subscribe to the „Publisher“ magazine for the year 2005 by sending the subscription fee by mail-order to the following address:
5000 Veliko Turnovo, 2 Theodosi Turnovsky Str.
„Cyril and Methodius“ University
Prof. Dr. Luchezar Georgiev Georgiev

Please, write „Subscription fee for the „Publisher“ magazine“ on the mail-order as well as your address and Telephone number for delivery and contact. Tel. 062/618 295 или 63 11 76 (Veliko Turnovo University Pres) Thank!

ПЕЧАТНИЦА „СИРА“ – Велико Търново

ПЕЧАТНИЦА

Си*ра*

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

- Цветоотделяне и предпечат
- Висококачествен офсетов печат до 70/100 см
- Лакиране с UV-лак
- Горещо ламиниране
- Топъл печат и релефен печат
- Щанцована на картон и велпапе

Поръчки - тел.: 062/649 845, Цветоотделяне - тел: 062/649 860

Факс: 062/649 895, E-Mail: info@siraprint.com

ISSN 1310 4624